REVISTA TEOLOGICA

1907 – 1947

ANUL XXXVII IANUARIE-FEBRUARIE Nr. 1—2 1947

SIBIU, ACADEMIA TEOLOGICĂ „ANDREIANĂ“

ANUL XXXVII IANUARIE-FEBRUARIE 1947 Nr. 1—2

REVISTA TEOLOGICĂ

ORGAN PENTRU ȘTIINȚA ȘI VIAȚA BISERICEASCĂ

DIRECTOR: Prof. Dr. GRIGORIE T. MARCU

DELA 'NCEPUT!

de

Diacon Dr. GRIGORIE T. MARCU

Profesor la Academia teologică „Andreiană"

S'au împlinit doi ani de când am întâmpinat, în acest loc, cu bucurie sinceră și cu gânduri cari voiau să fie demne de masivitatea cuprinsului ei, apariția cărții intitulată *Mântuește Doamne poporul Tău.* Editura Consiliului arhiepiscopesc ortodox român din Sibiu, care a hărăzit științei teologice și literaturii religioase atâtea lucrări de prestigiu și de răsunet, a înmănunchiat între scoarțele acestui volum impunător mărturiile atitudinii demne și nešovăielnice pe care Biserica străbună de dincoace de munți, în acord statornic cu sufletul încercat al neamului, a avut-o față de evenimentele depănate în curgerea anilor de răscruce 1938—1944. Impovărat de greul vremilor de răsboiu și neînțelegând în ruptul capului să se împace cu situația creată Ardealului prin înjumătățirea silnică a pământului lui de către siniștrii arbitrii întruniți la Viena, la data și în împrejurările știute, sufletul rănit al poporului nostru și-a căutat adăpost, ca'n toate ceasurile de răscruce, în Biserică. In ciuda strânsoarei care înăbușia orice încercare de manifestare protestatară, Biserica noastră continua să țină ferestrele ei larg deschise către lumea dinafară: aceasta avea dreptul să cunoască setea noastră de dreptate, ca să grăbească a o stâmpăra.

I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului i-a împărtăşit-o fără ocol. Cu curajul luminat care înfruntă orice risc când e vorba de interese superioare şi cu graiu vibrant, încărcat de accente profetice, I. P. Sf. Sa a vorbit atunci pentru un neam întreg. Cartea *Mântueşte Doamne poporul Tău* e mărturie că n'a vorbit îndeşert.

Ne-am îngăduit să vedem în ea, acum doi ani, când îi semnalam aici apariţia, o operă complectă, care ar putea constitui — ziceam atunci — începutul publicării unei *ediţii definitive* a lucrărilor Inalt Prea Sfinţitului ei autor. Imprăştiate prin reviste, ziare şi broşuri cu anevoie de găsit sau epuizate demult, aceste lucrări, orânduite sistematic, ar putea da naştere unor volume instructive nu numai sub raport istoric, ele fiind tot atâtea mărturii ale unui trecut nu prea îndepărtat de luptă statornică şi inteligentă pentru consolidarea şi propăşirea vieţii noastre bisericeşti pe toate tărâmurile, ci şi în îndrumarea ulterioară a destinelor Bisericii naţionale către limanul clarificărilor viitoare.

Biruind greutăţi explicabile în aceste vremuri de aşezare a unor orânduiri noui, Editura Consiliului nostru arhiepiscopesc a scos un al doilea volum al lucrărilor I. P. Sf. Mitropolit Nicolae, pe potriva celui dintâi în ce priveşte execuţia tehnică şi superior aceluia prin bogăţia cuprinsului.

Faţă de cartea ştiuţilor ani de sbucium „Mântueşte Doamne poporul Tău", *Biserica şi Viaţa* — aşa se intitulează volumul recent apărut — reprezintă cartea începuturilor arhipăstoreşti ale I. P. Sf. Mitropolit Nicolae.

...A începuturilor Sale de *zidire nouă*, pe temeliile nebiruite ale Evangheliei lui Hristos şi în cadrele orânduirilor de viaţă bisericească urzite de geniul şagunian.

Primele ei pagini reproduc făgăduinţele, cu caracter programatic, pe cari întâiul mitropolit al Ardealului realipit la sânul Patriei-Mame le-a facut clerului şi poporului, înaintea lui Dumnezeu, înaintea Regelui unificator Ferdinand I şi înaintea obştei dreptcredincioase, cu prilejul alegerii, hirotonirii întru arhiereu, investiturii şi aşezării în jeţul vlădicesc. Omagiile înflăcărate ce i s'au adus la împlinirea întâiului — şi mai ales al celui de a doilea de-

ceniu — de arhipăstorire, l-au îndatorat la un răspuns. De fiecare dată, cu călugărească smerenie, recapitulările acestea obligatorii au evoluat în rugăciuni de mulțumită către Părintele ceresc, care l-a ajutat să-și împlinească vrerea dintru început, de-a fi „slujitor... nu literei, ci Duhului".

Cinci linii de căpetenie, din prisosul cărora se despletesc șuvoaie de preocupări majore, alcătuiesc miezul cărții, indicând problemele favorite ale I. P. Sf. Sale: refacerea unității bisericești, perfectarea raporturilor firești dintre Biserică și Stat, valorificarea tradiției în procesul de consolidare a vieții noastre bisericești, apostolatul laic și expansiunea duhovnicească. Intâiul din aceste compartimense rememorează sforțări impresionante pentru realizarea idealului evanghelic „ca toți să fie una", pe plan românesc și pe plan ecumenic. Al doilea evocă epicele lupte parlamentare ce s'au purtat în jurul problemei stabilirii situației juridice a Bisericii ortodoxe în cadrele Statului român. Al treilea și al patrulea împletesc densitatea doctrinei cu elanul răsbătător în înalturi. Iar al cincilea, e o catenă de imnuri închinate frumuseții suprafirești a vieţuirii cu Hristos în lume, în natură și în mânăstire.

Două „momente festive" — urzirea alipirii fără condiții a Ardealului la Patria-Mamă și târnosirea Catedralei încoronării — remarcabile prin semnificația lor politică și națională, încheie vibranta carte a începuturilor.

Aproape patrusute de pagini încăpătoare se mistuie sub ochii din ce în ce mai avizi ai cititorului. Ele încântă și înnalță, instruesc și cuceresc, orientează și edifică, desvăluindu-ți punți aruncate peste prăpăstii și urcușuri în poenile de lumină ale atâtor clarificări definitive.

Un șir întreg de generații va culege învățăminte din plinătatea acestei cărți. Invățăminte fără de moarte...

...Pentru că cel ce le-a urzit, a nizuit și-a isbutit să fie, mai presus de orice, *preot* al Maimarelui păstorilor Bisericii lui Dumnezeu, și îndrumător fidel al neamului Său.

TEHNICA MISIONARĂ

ŞTIINŢA PUSĂ IN SLUJBA RĂSPÂNDIRII INVĂŢĂTURILOR SFINTE

de

Preot Dr. TOMA GHERASIMESCU

Misionar eparhial, Arad

A. Cuvântul vorbit. — Mântuitorul Iisus Hristos a trimis pe Sfinţii Săi Apostoli să răspândească învăţăturile sfinte în lumea păgână dimprejurul lor. Cea mai de seamă armă creştină pentru cucerirea sufletelor şi întoarcerea lor la Dumnezeu este *cuvântul vorbit,* sau *graiul viu.* Sfântul Apostol Pavel spune ucenicilor săi: *„Aduceţi-vă aminte, că trei ani, noaptea şi ziua, cu lacrămi n'am încetat a învăţa pe fiecare din voi"* (Fapte 20, 31).

Să luăm aminte, însă, că Sfinţii Apostoli n'aşteptau să vină Dumineca sau sărbătoarea pentru ca să ţină o predică (de 15—20 minute), ci predicau mereu în drum, pe câmp, în pieţe şi ori unde găseau oameni; *ziua şi noaptea.* Aşa fac şi astăzi Preoţii cari îşi dau seama cât de mare răspundere avem înaintea Domnului pentru sufletele oamenilor.

***B.** Cuvântul scris.* — Pe lângă cuvântul vorbit, Sfinţii Apostoli au întrebuinţat, aproape în acelaş timp şi cuvântul scris. Iar Sfintele Cărţi erau copiate cu mâna şi răspândite pe calea aceasta din om în om. In secolul al 15-lea s'a născut tiparul. De atunci încoace avem la îndemână încă o armă puternică pentru răspândirea învăţăturilor sfinte. Şi tiparul, în cea din urmă vreme, a făcut aşa de mari progrese, încât într'un singur ceas, o maşină rotativă poate tipări până la 30.000 exemplare dintr'o carte mică sau dintr'un ziar.

Ce bine ar fi dacă în Facultăţile şi Academiile Teologice, studenţii, viitorii Preoţi şi misionari, ar fi familiarizaţi deaproape cu toate mijloacele noui pe cari ştiinţa de astăzi le poate pune în slujba învăţăturilor sfinte.

Acum de curând un medic mi-a spus: *Biserica ortodoxă va fi la înălțime numai atunci, când va folosi, în cea mai largă măsură, pentru propoveduire,* **tiparul, proecțiile luminoase, fixe și mișcătoare și radio-emisiunea"**. In cele ce urmează ne vom ocupa puțin de fiecare din aceste trei mijloace de răspândire a învățăturilor sfinte.

1. TIPARUL

In ce privește tiparul, studenții ar trebui să cunoască toată viața unei cărți, din clipa când e dus manuscrisul la tipografie și până când ajunge cartea în mâna cititorului. Altfel se întâmplă că Preoții așteaptă ca numai Instituțiile publice să tipărească aceea ce e de trebuință. Iar acestea, de multe ori, au mai puține posibilități de lucru decât un simplu particular. Așa că noi ortodocșii, în special, trebue să încurajăm foarte mult inițiativa particulară în domeniul tipăririi și răspândirii învățăturilor sfinte. Aceasta din urmă înseamnă că Preotul, sau chiar un creștin mirean, trebue întâi să pregătească un manuscris cât mai cu grijă revizuit; să-l dea pentru verificare autorităților bisericești și, în caz de cenzură, și celor civile; apoi să-l ducă la tipografie, să îngrijască de plata tiparului, să facă, în chip foarte atent, *corectura*, ca să nu mai rămână greșeli și, la sfârșit, să îngrijască și de *răspândirea* cărților tipărite, ceea ce, adeseori, e cel mai greu lucru. De foarte multe ori se întâmplă ca Preotul să țină ani întregi în pod cărțile tipărite. Unii au, din această pricină, mari certuri cu soțiile pentru că au băgat în cărți banii cari erau trebuincioși pentru învățătura copiilor la școală, pentru zestre, etc. Iar alții, deși au uneori bani destui la îndemână (ei sau credincioșii lor, în parte sau la un loc), totuși, nedându-și seama de ce mari binefaceri sufletești aduce tipărirea unei cărți sfinte, sau temându-se că n'o pot răspândi, țin banii închiși în bancă sau fac cu ei ori ce fel de comerț lumesc, în loc să dea la lumină o comoară de învățături.

Orice carte, ca să fie vândută, trebue recomandată sau recenzată. Dar cărțile religioase trebue recomandate mai mult decât altele. Cel ce recomandă o carte religioasă, face o operă de cea mai mare însemnătate, pentru că

aduce aminte celorlalţi, în acest fel, de Dumnezeu şi de nevoia fiecărui om de a fi împăcat cu El, citind în acest scop cartea respectivă şi împlinind învăţăturile desvoltate în ea.

Răspândirea cărţilor religioase în lume

După ce s'a tipărit o carte religioasă, trebue să se trimită câte un exemplar din ea, revistelor şi ziarelor bisericeşti şi celorlalte ziare sau reviste, ca să o vestească publicului, şi să o recenzeze. Acest lucru îl pot face, întâiu, revistele eparhiale. Adeseori, chiar *Sfintele Mitropolii şi Episcopii* cumpără şi distribue cărţile bune. Apoi aceste cărţi se mai desfac şi prin *librării* şi prin *colportori*. Şi mai ales se desfac şi se cer foarte multe exemplare, dacă broşurile sunt mici şi ieftine. Cartea mică se citeşte uşor şi fără amânare. Dar chiar şi colportorul ce răspândeşte o carte, face acest lucru mult mai uşor dacă ţine o scurtă cuvântare, lămurind sau citind ceva din cuprinsul cărţii. Cel ce tipăreşte o carte, poate îndruma să fie colportor pe orice creştin evlavios, care vrea să facă ceva pentru Dumnezeu. Dar formarea de colportori ar trebui să fie în primul rând grija autorităţilor bisericeşti. In revista Societăţii britanice pentru răspândirea Bibliei „The Bible in the World" (Biblia în lume), — revistă care, în fiecare lună, arată ce daruri au mai sosit în acest scop şi ce s'a mai lucrat în această direcţie la diferite popoare din lume — priveam cu admiraţie chipul unui colportor care, cu o raniţă plină de Biblii, mergea prin Arabia, din loc în loc, ducând în lume cuvântul veşnic al Domnului.

Vrem să spunem aici şi ceva despre răspândirea învăţăturilor sfinte prin *publicaţii periodice: ziare sau reviste bisericeşti.* Pe când cartea religioasă e ceva singuratec şi aşteaptă să fie cerută ca să fie trimisă sau dată cititorilor, ziarul sau revista bisericească *merge regulat*, zilnic, săptămânal sau lunar, acasă la cititor, folosindu-se şi de mari reduceri la cheltuelile de poştă. Aşa că publicaţia periodică religioasă pune în slujba Sfintei Evanghelii toate mijloacele de locomoţiune din ţară (tren, autobuz, căruţa fac-

torului poştal, etc.), şi mereu aduce aminte cititorilor ei de Dumnezeu şi de suflet, cum face un părinte bun cu fiii săi. Iar dacă ziarul sau revista sunt bine scrise şi mai ales dacă acei ce scriu în ea sunt plini de evlavie şi de trăire creştinească, atunci ziarul sau revista cucereşte sufletele *şi peste hotarele ţării noastre.*

In acest scop ar trebui să se facă, la orele de pastorală sau la ore speciale, *o şcoală de presă* cu studenţii teologi; să înveţe şi aceştia cum se scrie un articol, cum se formează şi cum se răspândeşte o broşură, etc. Preoţii, solicitaţi să scrie, şi ei ceva, refuză să o facă, pentru că le e frică să pună mâna pe condei sau pentru că n'au scris niciodată sau n'au obişnuinţa acestui lucru.

Şi ce bine ar fi dacă Preoţii s'ar sili să dea la ziare şi la reviste căldură duhovnicească din sufletul lor şi să formeze în acest chip cât mai multe caractere creştine. Iar cei ce se obişnuesc să facă acest lucru, pot reuşi să scoată, chiar şi numai cu cheltuiala lor, reviste sau publicaţii creştine.

In cartea „Exilata", de Pearl S. Buck, se arată că un misionar american sărac, ce mersese în China, a tipărit şi răspândit, pe cheltuiala lui, în limba chineză, cu vreo douăzeci de ani în urmă, diferite broşuri religioase şi chiar Noul Testament întreg, în mai multe ediţii. A încercat să le răspândească întâi gratuit. Chinezii au refuzat să le primească, spunând că nu ştiu carte. Se temeau de vreo propagandă păgubitoare. Apoi misionarul a spus că are şi cărţi ce se pot cumpăra. Chinezii s'au interesat ce cărţi sunt şi au cumpărat multe din ele (vezi şi complectarea acestor veşti în romanul „Inger luptător" de Pearl S. Buck, tipărit în editura Fundaţiei pentru literatură şi artă „Regele Mihai I").

Ceva despre tehnica tiparului

Adeseori, după ce se tipăreşte o carte bună, se isprăvesc îndată toate exemplarele tipărite. Trebue să aştepţi, apoi, şi zeci de ani, pentru ca ea să fie retipărită. Şi la fiecare retipărire trebue cheltuite sume foarte mari, pentru

că trebue *culese* din nou toate literele (cu mâna sau cu mașina de cules). Ba mai mult: trebue ca chiar autorul singur, sau un om cu multe cunoștințe în acel domeniu să cerceteze cu mare luare aminte fiecare *corectură* a cărții, înainte de a fi tipărită din nou, căci altfel, fiecare greșală neobservată se înmulțește de atâtea ori, câte exemplare se tipăresc (să zicem: sunt 80 greșeli într'o carte ce se tipărește în 10.000 exemplare; înseamnă că la citirea ei se vor produce cel puțin 800.000 vorbe rele despre neglijența autorului. Iar dacă se retipărește cartea cu aceleași greșeli, și dacă o carte are mai mulți cititori, se ajunge la numere foarte mari. Aceste două greutăți mari pot să fie înlăturate, dacă ne folosim de două născociri noui în tipografie: de *stereotipie* și de *zincografie*.

2. STEREOTIPIA

Stereotipia este acea născocire care ne învață să reproducem literele culese pentru tipar sau desenele, copiindu-le în acest scop pe un fel de carton numit *flanc*. Ea se face în două feluri: cu *presa de mână* sau cu *calandrul* (presă specială, automată).

Intrucât la tipografiile mici nu există stereotipii (pentru că scrierile de altă natură decât cele religioase în general nu se mai retipăresc, sau se tipăresc din nou numai cu schimbări mari), Preoții sau instituțiile religioase ce au ceva de tipărit și nu au tipografii proprii își pot cumpăra singuri instalații de stereotipie; după aceea pot să le dea chiar tipografiilor la cari au lucrat până atunci, ca să lucreze cu ele și pentru dânșii.

Nu toți tipografii știu cum să lucreze cu stereotipia. Așa că Preoții cari vor să ia informații, adeseori nu au de unde le lua.

Ca unul care m'am ocupat singur cu aceste lucruri, dau aici următoarele lămuriri (pe scurt).

Stereotipia cu presa de mână

a) Aceasta poate folosi foarte mult și tipografiilor ce au literă puțină. Culeg litera ce au, iau flanc de pe ea,

apoi o împart din nou şi o culeg iarăşi; iar iau flanc de pe litera din nou culeasă, etc. *În acest fel, o tipografie, deşi are literă puţină, poate lucra la zeţărie şi ziua şi noaptea.*

b) Apoi stereotipia poate folosi foarte mult şi celor din afară de sferele teologice, *pentru copierea formelor de registre*, cari se culeg cu linii de alamă. De exemplu: s'a cules un stat de plată; se ia flanc de pe el şi poate fi retipărit apoi şi după trei-patru ani, de mai multe ori, neschimbat, după flancul luat.

c) Alt folos mare al stereotipiei: după ce ai cules litera sau liniile, scoţi flanc, torni plumb pe el şi tipăreşti cu plumbul rezultat, în loc să tipăreşti cu litera sau cu liniile; în acest fel *liniile şi litera nu se uzează, nu se strică.*

d) Alt avantaj. Să zicem că o carte sau o revistă se tipăreşte în 30.000—40.000 exemplare şi tipărirea trebue făcută repede. Literele se culeg la o singură tipografie. Clişeele de zinc se fac o singură dată. Se scoate flanc de pe pagini, se toarnă apoi pe flancuri atâtea forme de plumb câte maşini (chiar de sunt la tipografii diferite) urmează să tipărească lucrarea şi lucrul se face repede. Fiecare maşină tipăreşte un număr mai mic de exemplare. Aşa se tipăresc în prezent cărţile didactice pentru Şcoala primară (sunt culese o singură dată şi sunt tipărite, apoi, la 20—30 tipografii diferite).

Cum se lucrează la stereotipia cu presă de mână

După ce literele sunt culese şi autorul a dat „bun de imprimat" (adică nu mai sunt greşeli) forma culeasă se pune pe masa de metal a presei de stereotipie care poate fi încălzită pe dedesubt. Apoi, după ce litera e bătută cu o placă de lemn, ea e strânsă bine în ramă; se pun printre pagini nişte bucăţele de carton pentruca să nu fie gropi prea mari şi apoi, deasupra literelor se aşază *flancul:* un carton special, care se găseşte gata la depozitele de hârtie din Bucureşti (se întrebuinţează mai ales la tipărirea ziarelor cu rotativa). Se va cumpăra mai subţire: de 0,3 sau de 0,5 milimetri grosime. Flancul se ţine întâi la muiat, în apă, circa o oră şi apoi este întins deasupra literelor şi este bătut cu peria de corectură; întâi mai încet, apoi

mai tare. După ce a fost fixat bine pe litere și se văd formele literelor sau ale clișeelor prin flanc, se bate din nou cu o placă de lemn, în care lovești pe deasupra cu un ciocan.

In cazul că nu se găsește flanc gata, el se poate face din: hârtie de mătase subțire, hârtie sugativă și hârtie de ziar.

Pui să fiarbă la foc niște apă. In timp ce fierbe, pui treptat în ea făină de grâu și tot amesteci mereu, până când se face o pastă care are un miros special și lipește ușor. Pe aceasta, apoi, o amesteci cu apă ca să se întindă ușor pe hârtie (să nu aibă cocoloși).

Apoi, pe o masă, așterni întâi o bucată de hârtie groasă; pe deasupra acestei hârtii dai întâi cu o pensulă muiată în apă, ca să adere bine la ea prima bucată de hârtie de mătase ce va fi pusă deasupra.

Apoi moi pensula în pasta de făină de grâu și dai pe hârtia de mătase, pe care ai lipit-o numai cu apă pe hârtia groasă. Deasupra hârtiei de mătase mai lipești două hârtii subțiri (pot să fie și mai proaste) și apoi mai lipești și o foaie sugativă (nu prea groasă); deasupra foii sugative lipești, cu aceeași pastă, o bucată de hârtie de ziar. Pui apoi o scândură deasupra, iar pe ea o greutate și lași așa totul, 10—15 minute.

După aceasta desprinzi acest flanc de pe hârtia groasă și-l aplici pe literă; apoi îl bați cu peria de corectură ca și pe cel cumpărat din comerț, cum s'a arătat mai sus.

Apoi printre formele paginilor care se observă deasupra flancului, se pun iarăși bucățele de carton până ce gropile dintre ele sunt astupate aproape complect. Deasupra întregii forme se lipește acum o bucată de hârtie de ziar, ca să nu cadă bucățelele de carton când va fi gata flancul, imprimat. Apoi mai pui deasupra încă cinci-șase foi de hârtie de ziar, uscate și de ai, și o bucată de postav; strângi tare presa deasupra lor (cu mâna) și dai foc sub masa de metal. In acest fel forma e încălzită până când, dacă lași o picătură de apă pe rama de metal dimprejurul literei, apa se evaporează îndată. Acum se desface șurubul

presei, se ridică încet flancul de pe literă (flancul e acum aproape uscat) şi apoi flancul e pus să se mai usuce pe placa de metal, iar litera e scoasă afară.

Stereotipia cu calandrul

Steriotipia cu calandrul se face mult mai uşor. Pe litera aşezată în *calandrul* (presă specială, care are mult mai mare putere de presiune) se aşează flancul muiat în apă; nu mai e nevoie să baţi, nici cu peria nici cu ciocanul şi nu mai e nevoe să încălzeşti dedesupt. Flancul e gros, de circa un milimetru grosime. Deasupra flancului umed se pune acum ceva hârtie de ziar şi, eventual, şi o bucată de pâslă sau de postav şi se dă drumul presei. Când se ridică iarăşi presa flancul e gata.

In schimb, calandrul uzează litera prin presiune, ceea ce e o mare pagubă pentru litera de mână. De aceea la calandru se bagă mai ales literă culeasă la maşina de cules (această literă din urmă, după fiecare tipărire e topită din nou, în cazan).

Flancurile obţinute se pot întrebuinţa pentru retipărirea lucrării şi după câţiva ani. Dau aici câteva lămuriri despre felul cum se fac din nou formele, cu ajutorul lor:

In presa de stereotipie, încălzită puţin, se pune sub *vinclu* (un fel de echer care se poate lărgi), flancul; deasupra vinclului se pune o bucată de carton; apoi se închide presa şi se toarnă în ea plumb topit (un aliaj special de plumb). Se lasă puţin aşa, apoi se deschide presa şi se scoate placa de plumb turnată; ea are imprimate deasupra ei toate formele literelor ce au fost culese. Placa de plumb se taie în bucăţi de lemn sau de placaj, aşa fel ca lemnul cu plumb cu tot, să fie de aceeaşi înălţime cu litera şi apoi, cu aceste plăci, se tipăreşte la fel ca şi cu litera.

Dacă lucrarea se tipăreşte *la maşina rotativă*, atunci, cu ajutorul flancului, se face o formă de plumb rotundă, care e fixată în urmă pe cilindrul rotativei. Aşa că acela ce îşi tipăreşte lucrările la rotativă îşi poate cere şi păstra flancurile de steriotipie (căci tipărirea la rotativă nu se

poate face decât după ce s'a făcut stereotipia). Şi atunci, chiar după zece ani, dacă flancurile sunt tot în păstrarea tipografiei, autorul poate da comanda, chiar prin telefon, să i se mai tipărească un număr de exemplare din cutare lucrare; în câteva ceasuri poate avea încă 20.000—40.000 exemplare din această lucrare, fără să se mai culeagă literele din nou şi fără să mai trebuiască să facă el corectura. Căci lucrarea se tipăreşte tot aşa ca şi întâia oară, neschimbat. In cazul că doreşte o îndreptare mică, faţă de prima ediţie, pe aceasta o poate comunica şi la telefon şi o face tipografia.

Iată unde a ajuns tehnica tiparului! Se poate să lucrăm, atunci, tot cu mijloace primitive, când scopul nostru e cel mai nobil din lume şi când Dumnezeu ne-a pus la îndemână atâtea posibilităţi noui?

3. ZINCOGRAFIA

E un lucru de mirare că, pe când noi, ortodocşii, cari suntem în România peste douăsprezece milioane, foarte adeseori n'avem la îndemână nici Sfânta Scriptură întreagă, nici Noul Testament, reprezentanţa Societăţii biblice britanice dela noi din ţară, deşi e formată numai din câţiva membri, are, totuşi, în depozit, întotdeauna, şi Biblia întreagă şi Noul Testament, în diferite formate şi cu cele mai ieftine preţuri. Una dintre ediţiile mai noui ale Noului Testament a fost tipărită de către Societatea biblică britanică în colaborare cu Sfântul Sinod şi cu aprobarea Sfântului Sinod. Societatea britanică are în permanenţă în depozit şi exemplare din această ediţie din urmă.

M'am interesat să văd cum tipăresc dânşii Sfânta Scriptură (tot la tipografiile din Bucureşti; nu au tipografie proprie). Au fost aşa de buni şi mi-au dat toate lămuririle. Ei folosesc în acest scop principiul zincografiei, adică al fotografiei pe zinc, în felul următor:

După ce s'a tipărit întâi Biblia, în format mare, pe hârtie albă velină, fiecare pagină e *fotografiată* aşa fel că chipul ei rămâne pe zinc, în format mai mare sau mai mic, după cum se tipăreşte cartea. Cine doreşte să facă el singur zincografie, poate afla procedeul din orice ma-

nual de chimie anorganică pentru clasa 5—6 de liceu, sau din manualele mai mari de chimie industrială, dela Politehnică, sau dela zincografii de meserie. (Cine doreşte lămuriri mai multe şi nu are de unde le lua, sau nu înţelege bine indicaţiile scurte pe cari le-am pus aici, să-mi scrie şi-i voiu răspunde cu cea mai mare plăcere. Adresa mea: Preot Toma Gherasimescu, Sfânta Episcopie Arad).

In acest fel se face o formă de zinc, aşa cum s'a format la stereotipie din aliaj de plumb şi se tipăreşte cu ea de ori câte ori e nevoe.

Avantajele procedeului zincografic: *a)* zincul durează şi până la 300.000 de tiraje şi mai mult, pe când plumbul, abia până la 10.000 tiraje. *b)* Zincul e turnat gata, ori şi când, pe când plumbul trebue turnat din nou, la fiecare ediţie. *c)* Zincul se poate face fotografiind orice carte tipărită, orice desen şi chiar o lucrare scrisă de mână, în orice limbă şi în orice alfabet ar fi cartea sau lucrarea, pe când plumbul se poate face numai atunci când ai gata, culese, formele pentru tipar, copiindu-le cu ajutorul flancurilor. In schimb zincul costă mai scump.

Nu există în prezent spre cumpărare nici Molitfelnic, nici Liturghier, nici toate Mineele, etc. Ar putea să fie fotografiate (chiar în format mai mic, dacă nu se găseşte hârtie destulă pentru retipărirea lor în acelaş format) şi retipărite. Tot aşa am putea retipări şi alte cărţi, pentru popoarele ortodoxe cari n'au mijloace de a-şi retipări cărţile cu învăţături sfinte.

In articolele ce urmează vom vorbi, cu ajutorul Domnului, şi de alte născociri în domeniul imprimării cuvintelor scrise, şi anume: de litografie, maşina de multiplicat cu matriţe şi de şapirograf-multograf; apoi vom trece la celelalte capitole din acest ciclu. Domnul să binecuvinteze pe cei ce vor pune în slujba Sa toate născocirile ştiinţifice pe cari le avem la îndemână în vremurile noastre!

SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ

de

MARIANA EM. VASILESCU
Profesoară la liceul de fete „Domnița Ileana", Sibiu

Viața religioasă, în esența sa, este o viață de legătură între om și Dumnezeu. Sentimentul acestei legături și exprimarea sa obiectivă pot îmbrăca cele mai variate forme, dela simplitatea inferioară a celui ce abia descifrează alfabetul religios, până la simplitatea superioară a celui ce a atins desăvârșirea după cele mai complicate și savante căutări și experiențe religioase.

Spiritualitatea este adâncul și culmea vieții religioase și totuși este altceva decât religia. Ea începe acolo unde se sfârșește viața religioasă obișnuită și sfârșește odată cu pășirea dincolo de limita de sus a omenescului. Viața spirituală este încercarea — uneori isbutită — de a forța natura umană depășind-o, de a sparge limitele firești ale „făpturii" umane, de a înfrânge imperfecțiunile omenești și de a exagera perfecțiunile. Dacă omul este prin natura sa animal și înger, atunci viața spirituală este truda omului de a sugruma animalul pentru a descătușa pe înger.

Cei doi poli ai religiei, sunt Dumnezeu și omul. In religie Dumnezeu este obiectul și omul este subiectul. In viața spirituală cei doi poli rămân aceiași, dar și unul și altul sunt în egală măsură obiect și subiect, și unul și altul dau și primesc, și unul și altul atrag și se lasă atrași. Pe această lege a unei atracțiuni universal omenești către Dumnezeu se întemeiază de altfel toată religia și, mai mult decât ea, spiritualitatea. Dionisie Areopagitul, piatra unghiulară a spiritualității ortodoxe, ca și sf. Maxim Mărturisitorul, vorbesc despre o dublă mișcare: aceea a creaturii către Creator, dar și a Creatorului către creatură, mișcare izvorâtă din dragoste, din „iubirea de iubire", cum scrie Maxim. Și într'adevăr, sensul profund al spiritualității este iubirea. Din iubire Dumnezeu se apleacă spre om și tot din iubire, dintr'o iubire care îl depășește, omul tânjește după Dumnezeu.

De altfel, în această mistuitoare nevoie de iubire stă toată măreția și toată tragedia omului. Căci omul de totdeauna și de pretu-

tindeni, acel „animal social" al științei, este de fapt cel mai nenorocit animal, pentrucă este veșnic torturat de drama singurătății. Omul nu poate trăi decât cu altul și pentru altul. El simte continuu nevoia de a fi privit, ascultat, de a se reflecta în ceva, dar nu într'o oglindă, ci într'un alt eu, care să-l privească, să-l vadă în frumusețea sa, să-l audă. Eul uman încearcă nostalgia, setea evadării dincolo de singurătatea lui, în „celălalt", în „tu", în „noi", în Dumnezeu. Ontologic, sentimentul acesta al singurătății, pe care dragostea de om — fie ea și supraomenească — nu-l poate umple, este de fapt expresia nostalgiei de Dumnezeu; este, am zice noi, dorul cumplit de obârșia dela care am pornit și către care trebue să ne întoarcem; este sentimentul vag al înstrăinării și al nevoii de-a transcende neîncetat lumea și viața. De aici fuga nebună a omului după o fericire care se depărtează necontenit de el, pentrucă este o himeră, pentrucă oricât de mari ar fi fericirile omenești ele nu sunt decât picături care nu pot umple abisul dorului nelămurit de „altă viață", de „altceva", de Dumnezeu.

Fericirea aceasta nu este totuși o himeră, pentrucă au atins-o, după propria lor mărturisire, cei ce au trăit viață spirituală și, mergând pe drumul către Dumnezeu, au atins ținta acestui drum. Căci ținta ultimă a vieții spirituale religioase este atingerea lui Dumnezeu, este trăirea, simțirea lui Dumnezeu, este unirea perfectă a sufletului cu Dumnezeu. In această unire, care este momentul ultim al unei vieți întregi de căutare, dureroasa distanță dintre Creator și creatură nu mai există, pentrucă omul este în Dumnezeu și Dumnezeu în om. In felul acesta, Dumnezeu se umanizează, coborându-se, din dragoste, până la om, iar omul se îndumnezeește, urcând, tot din dragoste, până la Dumnezeu. Căci aceasta este, în esența ei, viața spirituală: este îndumnezeirea, prin har, a omului și a lumii, așa cum o definește expresia plină de îndrăzneală a sfinților ortodocși.

Dacă religia poate prezenta forme care variază, dar în ființa ei este unică, deosebirea între diferitele forme fiind de grad, nu de esență, același lucru se întâmplă și cu spiritualitatea și mai ales cu ea. Pe scara vieții spirituale, inițiativa omului diminuând din ce în ce, pe măsură ce crește acțiunea divină, deosebirile de grad se micșorează și ele, devenind mereu mai asemănătoare, sub lumina suprafirească a harului. Prin natura sa, viața spirituală este supraconfesională, deși sfinții pot aparține unor confesiuni deosebite. De asemenea ea este aspațială și atemporală, misticii comunicând între ei prin nevăzute

tire, care nu se încurcă în ițele veacurilor și ale locurilor. Un sfânt nu devine niciodată și nicăiri inactual, nu cunoaște granițe în spațiu și limitări în timp, așa cum nici Sfânta Scriptură nu cunoaște astfel de limitări. Mai mult chiar, dacă religia s'a putut încadra istoriei prin laturea ei obiectivă și socială, spiritualitatea, reprezentând absolutul religios, sparge zăgazurile istoriei, este aistorică.

Totuși și spiritualitatea are o parte de absolut divin și una de relativism uman. Absolutul divin trebuind exprimat de către subiectu care îl experimentează, acesta este silit să recurgă la metafore și comparații, la simboale și uneori chiar la antinomii. Extazul, care nu este decât o descoperire a Divinității unice, nu poate varia ca esență dela un mistic la altul. Dar în clipa în care misticul încearcă să descrie ceea ce a simțit și a trăit în momentul extazului, fondul acela unic dar inefabil îmbracă cele mai ciudate și mai surprinzătoare forme de exprimare. Aconfesională în esența ei, spiritualitatea creștină se conturează deci confesional în exprimarea formală a acestei esențe.

Care sunt atunci notele specifice care desprind din marea spiritualitate creștină o spiritualitate ortodoxă? Caracteristica esențială a spiritualității ortodoxe este hristocentrismul ei. Creștinătatea întreagă are în inima ei persoana divin-umană a Mântuitorului, dar pentru ortodoxie rolul său este covârșitor. Pentru sfinții ortodoxiei, Iisus Hristos este pilda vie ce trebue urmată până la spinii celei mai crâncene dureri și la fierea celei mai amare suferințe. Drumul ce urcă spre perfecțiunea asemănării cu Iisus numără 30 de trepte, simbol al celor 30 de ani ai vieții Mântuitorului. Unirea cu Hristos este idealul de viață al tuturor creștinilor: unirea euharistică pentru cei mulți, unirea contemplativă pentru sfinți. Prin Hristos se ajunge la sublimitatea transfigurării, în care haina pământească se fărâmițează, se topește schimbându-se în vestmânt imaterial și străveziu de lumină. Prin Hristos-omul ne facem asemenea cu Hristos-Dumnezeu, pentrucă el este calea, adevărul și viața, el este calea ce duce prin adevăr la suprema fericire a vieții fără sfârșit.

Caracterul acesta hristocentric al spiritualității ortodoxe se concentrează însă în crâmpeiul de lumină a Rugăciunii lui Iisus, a celei mai simple rugăciuni care s'a rostit vreodată. Căci conținutul ei se reduce de fapt la invocarea numelui lui Iisus: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluește-mă pe mine păcătosul". Sau, redusă la cea mai scurtă formă: „Doamne, Iisuse Hristoase, miluește-mă"!

Chiar cuvintele acestea puţine se reduc însă treptat, pe măsură ce sufletul înaintează pe calea unirii cu Dumnezeu, până când se întunecă şi se sting în tăcerea extazului.

Rugăciunea aceasta, de o vastă carieră istorică, poartă la marii ei maeştri diferite numiri. Astfel se numeşte *rugăciunea inimii*, pentrucă inima este altarul de pe care se înalţă. Se mai numeşte *rugăciune mintală*, pentrucă, în faza ei mai înaltă, se rosteşte numai cu mintea, sau *rugăciune neîntreruptă*, pentrucă se rosteşte fără încetare, până când ajunge firească şi involuntară ca respiraţia şi ca orice funcţiune organică. In sfârşit, un alt nume sub care este cunoscută este acela de *rugăciune isihastă*. Acest nume i s'a dat după marele curent isihast, care s'a identificat aproape cu Rugăciunea lui Iisus. Cel mai potrivit însă şi cel mai întrebuinţat este acela de *Rugăciunea lui Iisus*, pentrucă valoarea acestei rugăciuni nu stă în conţinutul ei atât de simplu, nici în modul de a o rosti, ci în numele lui Iisus, care închide în el ideea de teandrie, de colaborare a omului cu Dumnezeu, pentrucă este numele lui Dumnezeu şi al omului, al Dumnezeului-om Iisus Hristos.

In jurul acestei scurte rugăciuni s'a concentrat cea mai mare parte a spiritualităţii răsăritene. S'a desvoltat o întreagă metodă de aplicare a ei, lungă şi anevoioasă, o metodă de viaţă spirituală care are ca o continuă călăuză rostirea rugăciunii lui Iisus. Ea începe cu o fază psalmodică, adică rostirea ei cu glas tare de nenumărate ori, rostire care însoţeşte, fireşte, toate practicile de purificare ascetică a trupului şi a sufletului. Urmează faza mintală, când o rosteşte numai mintea, *aproape* necontenit, şi când sufletul purificat aşteaptă răsplata unirii harice cu Dumnezeu, şi în sfârşit faza rugăciunii neîncetate fără cuvinte, în care rugăciunea nu se mai rosteşte cu vorbe, ci se gândeşte, se simte înlăuntrul sufletului ca şi când altcineva ar rosti-o. Este faza cea mai înaltă a vieţii spirituale, faza de unire contemplativă cu Dumnezeu.

Rugăciunea lui Iisus este deci, pentru ortodoxie, un fel de călăuză în labirintul vieţii spirituale sau este nucleul în jurul căruia s'a concentrat o metodă specială, ortodoxă, de realizare a vieţii spirituale.

Locul şi timpul naşterii rugăciunii lui Iisus nu se cunosc, ci se bănuesc numai. Este soarta tuturor marilor curente care răstoarnă şi creează epoci, dar care, de cele mai multe ori, nu se ştie de unde vin şi unde se întorc. Parcă ar începe printr'un prolog în cer şi s'ar sfârşi, aşa cum au început, printr'un epilog în cer, în faţa lui

Dumnezeu, autorul și regisorul celor mai simple ca și al celor mai spectaculare fapte ale istoriei. Noi întâlnim rugăciunea lui Iisus, în plină desfășurare, abia în secolul V, în *Tratatul ascetic* al lui Diadoh de Fotichia și o putem urmări înapoi, mai mult bănuind-o, până în veacul VI la Evagrie Ponticul. După tradiția călugărească, adică după legendă, rugăciunea lui Iisus și-ar avea originea chiar dela Mântuitorul. Faptul că n'a fost fixată în scris și că nu se găsește nici o știre sigură asupra ei în primele trei-patru veacuri, s'ar axplica prin acea „disciplina arcana" sau a secretului, care căuta să învălue în taină și să ferească de necredincioși unele adevăruri creștine pe care necunoscătorii nu le-ar fi putut înțelege. După altă tradiție monahală, rugăciunea lui Iisus s'ar fi născut printre anahoreții care populau pustiurile Egiptului și ar fi devenit mai târziu o tradiție tăinuită a întregului monahism contemplativ.

In Răsărit viața monahală s'a format din anahoretism, care este cea dintâi formă de viață spirituală și care s'a născut din dorința unor sfinți de a rupe orice legătură cu lumea, pentru a putea trăi în Dumnezeu. Chemarea singurătății a avut din cele mai vechi timpuri un răsunet nemărginit în sufletul de albe purități al unui sfânt. Căci singurătatea este o condiție necesară a vieții spirituale, pentru că este condiția cea dintâi a rugăciunii. Numai într'un pustiu desăvârșit omul se poate pierde pe sine, pentru a se putea regăsi în strălucirea suprafirească a luminii dumnezeești. Numai ascultând tăcerea, sufletul va putea percepe, în adâncul acestei tăceri, armoniile sublime de dincolo de timp și de spațiu.

Leagănul vieții pustnicești a fost Egiptul. După cum mirajul unei oaze atrage irezistibil pe un drumeț doborît de văpaia unei sahare fără sfârșit, tot așa imensele pustietăți ale Egiptului au atras în singurătatea lor sufletele însetate de desăvârșirea sfințeniei. Astfel, chiar dela jumătatea veacului al III-lea, pustiurile egiptene au început să se populeze cu o mulțime de astfel de oaze spirituale. In aceste deșerturi s'a născut probabil rugăciunea lui Iisus. Tot de aici va fi învățat-o Evagrie Ponticul, care se retrăsese dela Bizanț în pustiul Nitriei, și poate prin el se va fi transmis urmașilor. Dintre acești urmași, Diadoh de Fotichia a fost acela care a scris mai mult, mai amănunțit și mai limpede despre rugăciunea lui Iisus, dând astfel cea dintâi mărturie categorică despre vechimea ei.

Din Egipt, anahoretismul a fost dus în Palestina și în special în muntele Sinai, apoi în munții Siriei și în Pont, unde sf. Vasile cel

Mare şi iubitorul de singurătate sf. Grigorie de Nazianz întemeiară acest fel de viaţă pe malurile râului Iris. Dintre toate însă Sinaiul a devenit leagănul vieţii spirituale şi al rugăciunii lui Iisus, formând unul dintre cele mai importante centre mânăstireşti din orient. Aici s'a născut marele curent isihast, al cărui întemeietor nu este sf. Grigore Palama în veacul XIV, ci înaintaşii lui din Sinaiul veacului V. La isihie, adică la calmul absolut, cea mai înaltă treaptă a vieţii mânăstireşti, se ajunge prin rugăciunea lui Iisus şi tot prin ea sufletul se păstrează în isihie.

Curând însă anahoretismul încetează de a mai fi anahoretism, pentrucă pustnicul este năpădit de o mulţime de creştini dornici de a împărtăşi o viaţă înaltă. Chilia unui anahoret devenea astfel nucleul luminos în jurul căruia se forma un grup eremitic sau o mânăstire. In felul acesta s'a născut în răsărit monahismul şi de aici a trecut şi în occident. Instituţia aceasta a mers într'o continuă înflorire, formând în diferite puncte ale orientului ortodox adevărate cetăţi de întărire a vieţii creştine. Muntele Sinai pentru Palestina şi Siria, Atosul pentru Grecia, Neamţul pentru Ţările româneşti, celebra mânăstire Optina pentru Ruşi, au fost puternice focare de cultură teologică, dar mai ales au fost centre de neostenită împrospătare a vieţii spirituale prin nesecatul izvor de apă vie al rugăciunii lui Iisus. Mânăstirile Atosului în special, au jucat un rol covârşitor pentru creştinismul oriental. Căci pentru spiritualitatea ortodoxă Atosul este centrul de lumină care atrage spre strălucirea sa toate sufletele dornice de iluminarea sfinţeniei, aşa cum soarele este centrul de atracţie al planetelor. Pe drumul Atosului au mers veacuri dearândul toţi sfinţii ortodoxiei, deşi au fost nevoiţi adesea să străbată drumuri lungi şi primejdioase, obositoare până la nimicire pentru trupurile lor sfâşiate de chinurile cumplite ale ascezei. Spre culmile de ameţitoare înălţimi spirituale ale Atosului au urcat, pe rând, toţi străluciţii vestitori ai „luminii celei neînserate", ca să aducă pământenilor de rând, ca şi miticul Prometeu, scântei din focul ceresc al dumnezeirii.

Toate aceste centre mânăstireşti au fost însă, în acelaşi timp, cele mai importante focare de răspândire a rugăciunii lui Iisus. Şi tot prin lupta mânăstirilor, a Atosului în special, rugăciunea lui Iisus, împreună cu toate practicile şi ideile legate de ea, obţine o consacrare sinodală şi este recunoscută ca o formă de spiritualitate profund ortodoxă. Născută în monahism, ea s'a identificat atât de mult cu viaţa mânăstirească, încât monahismul ortodox nu poate fi con-

ceput fără contemplaţie, iar această contemplaţie nu poate fi concepută fără lumina călăuzitoare a rugăciunii lui Iisus. Transmisă la început dela părinte duhovnicesc la ucenic şi păstrată cu taină numai prin tradiţie orală, rugăciunea lui Iisus a avut cu vremea şi unele manuale după care se putea practica. Aşa au început să se scrie, din ce în ce mai mult, pentru nevoile acestui monahism, tratate întregi consacrate acestui curent de spiritualitate. Pentru aceleaşi nevoi ale acestui monahism, cele mai importante scrieri de spiritualitate, cele mai multe grupate în jurul rugăciunii lui Iisus, au început să fie adunate şi au format cu vremea marea antologie de spiritualitate ortodoxă *Filocalia*. Intocmirea ei şi prima tipărire în limba greacă originală a făcut-o cunoscutul scriitor bisericesc din veacul al 18-lea Nicodim Haghioritul. Această „editio princeps" a apărut la Veneţia în 1782. Filocalia sau, tălmăcită pe graiul nostru, „iubirea de frumuseţe", nu este deci o carte, ci o colecţie de cărţi, care cuprinde 11 veacuri, începând cu al IV-lea şi sfârşind cu al XIV-lea. In ea s'au strâns cele mai importante scrieri ascetice şi mistice ale ortodoxiei. Şirul lor începe cu scrierile lui Antonie cel Mare şi se continuă cu alţi autori, printre cari Evagrie din Pont, Nil, Diadoh de Fotichia, Maxim Mărturisitorul, Ioan Damaschin, Filotei Sinaitul, Simeon Noul Teolog, Nichifor Monahul, Calist şi Ignatie Xantopulos, terminându-se cu Grigore Sinaitul, care probabil a codificat manuscrisele lucrărilor de mai sus.

Importanţa Filocaliei pentru spiritualitatea ortodoxă este, oricât ar părea de exagerat, egală cu importanţa Sfintei Scripturi pentru creştinism. Filocalia este Biblia spiritualităţii ortodoxe. Traducerea ei în limba română, începută cândva şi neterminată, apoi lăsată în manuscrise care s'au pierdut ori s'au denaturat, a devenit în sfârşit o operă terminată, aflată acum în curs de difuzare a ei prin tipărire. E vorba despre traducerea Filocaliei, făcută de Părintele profesor Dumitru Stăniloae, în graiul simplu „al vechilor cazanii" româneşti. Apariţia de sub tipar a primului volum din cele 5 sau 6 câte va avea Filocalia românească este de importanţă epocală pentru teologia noastră şi este un eveniment pentru întreaga cultură românească; cultură care a avut odinioară o mireasmă de vechiu şi proaspăt în acelaşi timp, imprimată de duhul ortodox mânăstiresc, care a plămădit sufletul neamului nostru. Să nădăjduim că sufletul acesta românesc se va urca iarăşi, prin paginile Filocaliei, către iubirea frumuseţii dumnezeeşti, a singurei frumuseţi care nu se micşorează şi nu piere.

Prin scrierile ce aveau să fie grupate în Filocalie, rugăciunea lui Iisus s'a răspândit în toată ortodoxia, legând între ele ţări şi veacuri. Intr'adevăr, după ce rugăciunea lui Iisus a cunoscut veacuri de înflorire la Atos şi după ce a primit o consacrare sinodală câştigată prin autoritatea sf. Grigore Palama, ea n'a mai fost o tradiţie secretă a monahismului contemptativ, ci a păşit în lume ca să dovedească adevărul ortodoxiei sale. Mulţi învăţaţi ai Bisericii răsăritene şi-au consacrat ştiinţa pentru limpezirea celui mai important curent al spiritualităţii ortodoxe. Chiar spre sfârşitul sbuciumatului veac al XIV-lea, doi călugări dintre cei mai învăţaţi ai vremii au scris un tratat, socotit clasic, despre rugăciunea lui Iisus. E vorba despre lucrarea intitulată *Metoda şi canonul amănunţit al vieţii în Dumnezeu* a lui Calist şi Ignatie Xantopulos. In liniile lui se găseşte expusă toată învăţătura spirituală — practică şi teoretică — a veacurilor anterioare şi se cuprind în germene speculaţiile de mai târziu. Pe tema simplă a rugăciunii lui Iisus, sfinţii autori brodează una dintre cele mai vaste şi mai importante scrieri de spiritualitate ortodoxă. Prin aceasta şi prin multe alte scrieri care apar mereu până în veacul al XIX-lea, rugăciunea lui Iisus pornea să cucerească întregul orient ortodox.

Elementul de o însemnătate covârşitoare, care a contribuit la răspândirea rugăciunii lui Iisus în tot cuprinsul ortodoxiei, a fost marea mişcare spirituală a paisianismului, legată de numele şi autoritatea stareţului Paisie Velicicovschi dela mânăstirea moldovenească a Neamţului, devenită noul focar de răspândire a rugăciunii lui Iisus. Prin el, acest curent de spiritualitate ortodoxă străluceşte din nou, ca în vremea apogeului său la Atosul părăginit sub stăpânirea turcească, pentru ca să cucerească apoi Ţările Româneşti şi să se întindă în cele din urmă în restul ortodoxiei. Rus dela Poltava, Paisie Velicicovschi, după ce a făcut din mânăstirea Neamţului o cetate pentru adăpostirea rugăciunii lui Iisus, a răspândit-o apoi în mânăstirile ţării lui. Mânăstirile ruseşti din veacul al XIX-lea au purtat pecetea vizibilă a paisianismului.

Prin ucenici, scrieri de specialitate şi în special Filocalia şi prin epistolele trimise de Paisie însuşi, Rugăciunea lui Iisus s'a răspândit în zeci şi sute de mânăstiri ruseşti. Mai mult decât în Ţările Româneşti — leagănul paisianismului — în Rusia curentul acesta a cucerit întreaga viaţă mânăstirească şi a transformat-o, modelând-o după măsura marilor centre isihaste ale veacurilor trecute. In Rusia mo-

nahismul a dominat totdeauna viaţa poporului, dar niciodată influenţa lui n'a fost atât de mare ca în veacul XIX, când esenţa acestui monahism are rugăciunea lui Iisus. Zidurile mânăstirilor închid acum între ele prinţi şi ţărani, învăţaţi şi oameni simpli, nobili şi robi, toţi făcuţi una, prin rugăciunea lui Iisus. Incălzite de ea, mânăstirile ruseşti au atins înălţimi nebănuite, făcând să strălucească din nou spiritualitatea isihastă, care a făcut gloria mânăstirilor din Sinai şi dela Atos in evul mediu şi a celei dela Neamţ în veacul XVIII. Printre cele mai însemnate şi mai vestite mânăstiri ruseşti a fost sihăstria Optina, în care stareţul Avraamie a introdus ca obligatorie regula monahală a lui Paisie, cunoscută încă de pe la 1800 prin călugărul Teofan, ucenicul direct al lui Paisie. Duhul paisian, a cărui esenţă ştim că era rugăciunea lui Iisus, s'a păstrat neschimbat la Optina timp de aproape o sută de ani. Asceţi şi călugări vestiţi au trăit la Optina, vorbind poporului prin pilda vieţii lor desăvârşite. Paralitici care nu puteau rosti decât „Doamne, miluește-mă", orbi care vedeau lumina harului, cărturari şi oameni simpli şi-au perindat vieţile însorite de viziuni cereşti, prin acest oficiu de regenerare spirituală. Iar stareţii dela Optina au luminat zeci de ani dearândul sufletele bântuite de mizerii omeneşti, ale celor ce alergau la ei. Ţărani simpli şi meseriaşi săraci, mitropoliţi şi mari duci, filosofi şi scriitori au trecut pe la Optina ca să-şi încălzească inimile îngheţate de suferinţele vieţii, la calda lumină a rugăciunii lui Iisus.

Din toate acestea se poate vedea răspândirea extraordinară a rugăciunii lui Iisus în mânăstirile ruseşti şi importanţa covârşitoare a acestui curent de spiritualitate ortodoxă. Părintele Sergiu Cetfericov spune că sute de mânăstiri au adoptat regula monahală a lui Paisie. Pentru aceste mânăstiri s'a tradus în ruseşte Filocalia, amplificată cu multe alte tratate de mistică ortodoxă. Duhul contemplativ al Filocaliei şi practicarea rugăciunii lui Iisus au cuprins întregul monahism rusesc şi l-au dus la o glorie care nu se mai întâlneşte în vremea noastră în nici o ţară creştină. Nicăiri un singur curent nu a putut cuceri toate manifestările religioase ale unei ţări, ca în Rusia. Şi aceasta formează un argument în plus pentru superioritatea rugăciunii lui Iisus şi a curentului de practicare a ei.

Dar tot în Rusia, rugăciunea lui Iisus a mai produs şi alt miracol, ceva unic în istoria spiritualităţii creştine şi anume, popularizarea misticii pure sau, mai exact, popularizarea rugăciunii lui Iisus. Răspândirea ei în mijlocul poporului ne este confirmată de o mică

scriere, apărută în Rusia, în a doua jumătate a veacului XIX şi intitulată *Mărturisirile unui pelerin către duhovnicul său.* Autorul anonim este un pelerin practicant al rugăciunii lui Iisus, care, în cursul pelerinagiilor sale prin toată Rusia şi Siberia, duce cu el din sat în sat şi din om în om şi rugăciunea neîncetată a minţii. Viaţa spirituală legată de practicarea neîntreruptă a acestei rugăciuni se împrăştie astfel neverosimil de repede la bărbaţi, femei şi copii, la bătrâni şi tineri, la moşieri şi oameni simpli, la preoţi şi la vechi necredincioşi.

La sfârşitul mărturisirilor sale, pelerinul povesteşte un episod mişcător prin simplitatea lui, dar atât de minunat încât nouă, celor de astăzi, ni se pare ceva ireal. Un episod prin care însuşi pelerinul mai învăţase ceva: anume că puterea rugăciunii lui Iisus se descoperă chiar în cei cari i se dedică inconştient. Este vorba de un copil, neastâmpărat şi gălăgios ca toţi copiii, dar tot ca ei nevinovat şi bun. Stăpânul său, un bătrân bolnav, practicant şi el al rugăciunii lui Iisus, pentru a-l potoli şi pentru a-şi câştiga astfel liniştea de care avea nevoie, i-a poruncit să repete într'una această rugăciune, în timp ce el citea sau îl asculta. La început copilul era torturat. Incerca să fugă sau refuza pur şi simplu să mai rostească rugăciunea. Dar, ameninţat de nuia, începea din nou. După câtva timp însă, nuiaua devenise inutilă: băiatul se obişnuise atât de mult cu rugăciunea, încât nu mai era nevoie de ameninţări pentru a o rosti. Din neastâmpărat şi gălăgios devenise liniştit şi tăcut ca un bătrân. Chiar stăpânul său era uimit de schimbarea aceasta şi l-a întrebat ce simte când rosteşte rugăciunea lui Iisus. „Nimic altceva, a spus copilul, decât că îmi place s'o rostesc şi că sunt fericit".

Isbucnind războiul Crimeii, bătrânul şi copilul au plecat la Kazan. Dar aici nu mai aveau liniştea atât de necesară rugăciunii. Trebuind să stea la un loc cu ceilalţi servitori, copilul se plângea că nu se mai poate ruga şi voia să plece acasă. Şi a plecat într'adevăr, călătorind o lună de zile, pe o iarnă ce numai în Rusia poate fi, străbătând singur trei mii de chilometri. A ajuns la ferma liniştită a stăpânului său, dar nu s'a putut bucura de tăcerea pe care o căuta sufletul lui de copil însetat de împărăţia copilăriei veşnice. Păzitorii l-au găsit mort în casa pustie şi rece a stăpânului, culcat pe spate în camera lui, cu mâinile încrucişate pe piept pentru o nesfârşită închinăciune, cu pălăria pusă sub cap, îmbrăcat cu hăinuţa subţire de casă cu care înfruntase o lună de zile viscolele stepei ruseşti.

Venise să moară fericit acolo unde i se descoperise cerul, străjuit de alba lumină a rugăciunii lui Iisus.

Cărticica aceasta de mărturisiri ale pelerinului rus, tradusă în multe limbi, răspândită mult şi discutată şi mai mult, este de fapt o nouă scriere de spiritualitate, care atinge uneori profunzimi de nebănuit. Iar călătoria pelerinului predicator este de fapt călătoria rugăciunii lui Iisus, care coboară în rândurile poporului, cucerind suflet după suflet. Este un fenomen fără pereche în istoria spiritualităţii creştine această popularizare a unui curent de mistică pură şi înseamnează cea mai mare biruinţă a rugăciunii lui Iisus şi cea mai sigură dovadă că acest curent mistic este intim legat de sufletul ortodoxiei. că a dominat întreaga spiritualitate ortodoxă şi că a dat acestei spiritualităţi un colorit specific ortodox.

Am spus la începutul acestei expuneri că viaţa spirituală este plenitudinea şi adâncul vieţii religioase. Şi am mai spus că pentru ortodoxie, scurta rugăciune a lui Iisus închide, în puţinătatea cuvintelor ei, toată această plenitudine şi toată profunzimea vieţii spirituale. Pentrucă rugăciunea lui Iisus este leit motivul pe care se brodează toată sublima armonie a întregii spiritualităţi răsăritene. Aşezată la graniţa dintre omenesc şi divin, ca o punte între vremelnicie şi eternitate, viaţa spirituală constă din două mari părţi: asceza şi mistica Una e lupta înverşunată de a rupe cele din urmă legături cu lumea, cealaltă este încercarea omului ascet de a ajunge la o fuziune cu Dumnezeu, la o „osmoză cu absolutul". Asceza este partea de crâncenă contribuţie omenească la faptul teandric al spiritualităţii. Este efortul ascendent, cuceritor de transcendenţă, este asaltul eroic, îndrăsneţ, asupra zidurilor cereşti ale iubirii divine. Când puterile omeneşti ajung la capătul oricăror posibilităţi, sufletul se încredinţează atotputerniciei divine, intrând în faza propriu zis mistică. Spre deosebire de faza ascetică, acum sufletul este cu totul pasiv şi activ e numai Dumnezeu.

Legătura dintre aceste două părţi ale vieţii spirituale este atât de strânsă, încât una fără alta nu poate exista. Viaţa spirituală este ascetică şi este mistică. Dovada acestui raport viu între asceză şi mistică o avem în vieţile tuturor sfinţilor. Iar o dovadă expresivă, concretă, la îndemâna fiecărui creştin ortodox, ne-o dau icoanele acestor sfinţi de o dumnezeiască frumuseţe, atât de deosebiţi de sfinţii frumoşi trupeşte din bisericile occidentale. In trupurile sfinţilor ortodocşi, zugrăviţi cu suflet şi mână de creştin, se văd limpede urmele

purificatoare ale ascezei. In trupurile acelea uscate și subțiri, ireal de înalte sau ireal de înălțate, s'a nimicit tot ce nu era de folos pentru suflet, dar dacă ele păstrează atât de vii urmele pătimirilor pentru Hristos, în ochii acelorași sfinți luminează fericirea transfigurată a vieții lor extatice. In ochii aceștia de o nesfârșită seninătate și nevinovăție se oglindește tot sufletul sfântului, strălucește în ei tot ce este viu în trupurile lor, a căror parte materială s'a spiritualizat prin asceză și s'a purificat deplin prin unirea cu Hristos. Sfinții bizantini sunt pilda vie a tainicei împletiri dintre asceză și mistică. Asceza este așa dar unită cu mistica, tot atât de strâns și indisolubil ca și trupul cu sufletul. Asceza lipsind, viața mistică nu se poate naște și nu poate trăi, după cum dacă lipsește viața mistică asceza este moartă ca și un trup fără suflet.

Dar dincolo de aceste două mari diviziuni, în complexul vieți spirituale se deosebesc trei faze. Și unele și altele însă, nu sunt decât abstracțiuni ale minții, pentrucă, în realitate, viața mistică este o tainică împletire între divin și uman, pe care cei ce o trăiesc o cunosc și o simt ca pe un întreg, ca pe o armonie. Aceste trei faze ale vieții spirituale sunt, după terminologia scolastică a lui Toma de Aquino, următoarele: via purgativa, via illuminativa și via unitiva; iar după terminologia grecească a sf. Maxim Mărturisitorul: ἀπάθεια, θεωρία și θεολογία. Și unele și altele se referă însă la aceleași faze, fixate de Dionisie Areopagitul. Aceastea sunt: faza purificării, a iluminării și a desăvârșirii, care culminează în unirea mistică.

Purificarea este începutul omenesc al vieții spirituale și constă din curățirea trupului și a sufletului de patimi și aducerea lor la starea primordială de nevinovăție și puritate. Pentru spiritualitatea ortodoxă, faza purificării se concentrează în două mari exerciții ascetice: paza minții și paza inimii. Paza minții tinde să realizeze porunca Mântuitorului asupra simplității spiritului, iar prin paza inimii se ajunge la curăția lăuntrică. Pentru a se goli de orice conținut pământesc, mintea trebue să rostească necontenit rugăciunea lui Iisus iar inima este altarul de pe care se înalță. In felul acesta, în locul oricărui conținut ideologic sau afectiv, rugăciunea lui Iisus umple sufletul cu prezența viu simțită a lui Dumnezeu. Nu este încă faza mistică, dar este sentimentul copleșitor al omniprezenței divine și încrederea în ajutorul harului, sentiment pe care l-a exprimat atât de minunat Vasile Voiculescu, poetul neliniștilor lăuntrice și al urcușurilor sufletești către sfințenia nemărginirii divine:

„De-alunec în prăpastiile sfinte,
Nu-mi pasă, Doamne, tot în Tine cad".

Ajuns la marginile puterilor sale firești, după ce s'a desprins de lume și de sine însuși, după ce și-a purificat spiritul și inima, sufletul intră în a doua fază a vieții spirituale, în faza iluminării sau a purificărilor pasive. Este faza de tranziție dela omenesc la divin, faza în care sufletul încetează de a mai fi activ și se lasă în voia naturii care va desăvârși purificarea, curățind și ultimele urme ale păcatului. Rugăciunea lui Iisus însăși, care se rostește necontenit, intră acum în faza pasivă a ei, fază în care se rostește singură parcă, pentrucă mintea o spune în mod involuntar, necesar. Rugăciunea lui Iisus a devenit respirația mistică a sufletului.

Culmea vieții spirituale în general și treapta ultimă a practicării rugăciunii lui Iisus este însă extazul, contemplația sau unirea cu Dumnezeu. Este vederea directă și imediată a luminii dumnezeești, este cunoașterea experimentală a profunzimilor divine, este o reală unire a omului cu Dumnezeu, o reală osmoză cu Absolutul. In faza aceasta rugăciunea lui Iisus este izbucnirea întregului suflet în strigăt de jubilare. De fapt, în faza aceasta sufletul încetează de a se mai ruga. Contopit cu Dumnezeu el nu se mai roagă, dar duhul sfânt este cel care se roagă acum în om și sufletul nu face altceva decât să asculte rugăcinea lui Iisus care se rostește singură în el.

Fără să reprezinte singura formă de spiritualitate ortodoxă, rugăciunea lui Iisus reprezintă totuși curentul cel mai vast și mai caracteristic al acestei spiritualități. Ea este pentru noi scara pe care Dumnezeu s'a coborît mereu în suflete, ca în basmele în care suspină dorul de cer al popoarelor ortodoxe. In ea este închis de veacuri sufletul nostru întreg, ea este mândria și gloria ortodoxiei noastre. Prin rugăciunea lui Iisus harul dumnezeesc și-a coborît balsamul mântuitor asupra ortodoxiei. In centrul ei, ca și în centrul ortodoxiei, stă persoana divin-umană a lui Iisus. Duhul contemplativ al rugăciunii lui Iisus rămâne sâmburele misticei ortodoxe și caracteristica ortodoxiei întregi.

Totuși orientul ortodox, care a fost leagănul întregii spritualități creștine, a cunoscut toate formele de spiritualitate, răspândite apoi și desvoltate în toată lumea creștină. Astfel, mistica filosofică are ca maestru al ei pe Dionisie Areopagitul, care a atins cele mai amețitoare înălțimi de gând atinse de vreun zugrăvitor al vieții spirituale. Prin el și prin înaintașii săi, Clement Alexandrinul și Grigorie de

Nazianz, răsăritul a cunoscut forma contemplației intelectuale, adică a acelei „statorniciri cu spiritul în cer", a acelei trăiri „în ritm dumnezeesc", cum spune sf. Grigorie de Nazianz în cuvântările sale. Prin Macarie Egipteanul și nenumărați sfinți, spiritualitatea ortodoxă a cunoscut formele viziunilor sensibile și imaginative, precum și extazurile propriu zise. Viețile sfinților răsăriteni abundă până la neverosimil de asemenea perceperi nesensibile sau suprasensibile ale Divinului. Iar cartea numită *Patericul* conține nenumărate cazuri de vederi la distanțe de zeci de mile sau de mirosul suprasensibil al unor parfumuri metafizice. In sfârșit, prin sf. Simeon Noul Teolog, cel mai de seamă vizionar al răsăritului, spiritualitatea ortodoxă cunoaște toată scara suirii către cer, dela efortul ascetic până la calmul absolut al vederii lui Dumnezeu. Și peste toate aceste forme de spiritualitate plutește harul divin necreat, care numai el poate duce pe om la Dumnezeu, îndumnezeindu-l.

Toate aceste feluri de spiritualitate au importanța lor în ortodoxie. Expunerea lor însă ne-ar cere prea mult timp, de aceea ne vom mărgini, în cele ce urmează, la semnalarea celor câteva note esențiale ale spiritualității ortodoxe, în afară de hristocentrismul său sintetizat în rugăciunea lui Iisus.

O astfel de notă, care contribue la trasarea unui contur precis al spiritualității ortodoxe, este felul cum se concepe aici posibilitatea cunoașterii lui Dumnezeu. Aceasta este de fapt o concepție a spiritualității isihaste, adică a spiritualității rugăciunii lui Iisus. Pentrucă rugăciunea lui Iisus — așa cum ar părea la prima vedere și cum ar reieși din expunerea noastră prea rezumativă — nu este numai o practică mistică simplistă, ci este o spiritualitate întreagă, complexă. Ea nu este un mijloc fachiric de îndobitocire treptată printr'o rostire fără șir și fără rost a unor cuvinte goale, lipsite de sens și neînsoțite de niciun gând, ci este de fapt mijlocul de a ajunge la cele mai înalte speculații filosofice. Rugăciunea lui Iisus este ca butonul selector al unui aparat de radio: Leagă gândul de o singură idee metafizică, izolându-l de toate celelalte posturi emițătoare de unde de idei mai lungi sau mai scurte. Fiindcă ținta ei ultimă este ținta misticei în general: unirea cu Dumnezeu și cunoașterea lui.

După Dionisie Areopagitul, cunoașterea lui Dumnezeu este de trei feluri. Este o cunoaștere naturală făcută prin mecanismul logic al rațiunii, o cunoaștere teologică, ajutată de har și de luminile revelației dar rămânând în enigmă și, în sfârșit, o cunoaștere prin con-

templația mistică. Aceasta din urmă este o cunoaștere desăvârșită, supranaturală și extraordinară, asemănătoare modului divin de cunoaștere. Dar ceeace face din cunoașterea mistică a ortodoxiei ceva, deosebit de celelalte moduri de cunoașteri mistice, este că aici această cunoaștere nu se face în mod obișnuit, prin rațiunea înălțată oricât de sus, ci se face prin inimă, prin sentiment, prin iubire. In mistica magistrului Eckart de Hochheim, Dumnezeu poate fi cunoscut cu rațiunea, care este una cu Dumnezeu. Ortodoxia nu admite că Dumnezeu și tainele sale pot fi cunoscute pe calea gândirii și a raționamentului. Ea nu și-a făurit silogisme și argumente reci, așa cum a făcut de pildă tomismul romano-catolic; n'a încercat niciodată să închidă pe Dumnezeu în marginile strâmte ale categoriilor raționale. Ortodoxia nu a pretins niciodată că îl cunoaște pe Dumnezeu, dar l-a iubit și prin iubirea aceasta fără margini l-a cunoscut și trăind în cult și în Biserică trăiește în Dumnezeu. Pentru mintea omenească, spune sf. Maxim Măturisitorul, Dumnezeu este necuprins, este „dumnezeiasca nesfârșire", este „un adânc de mare din care nu există ieșire". Dar iubirea omenească, spune tot el, „face văzut pe Dumnezeu cel firește nevăzut". Prin iubirea de Dumnezeu, inteligența, voința și sentimentul omului se afundă în însuși Dumnezeu, intrând în „cămara tainelor", unde câștigă adevărata cunoaștere. In felul acesta Dumnezeu este cunoscut printr'un fel de intuiție, a cărei esență este trăirea. Cunoașterea nu este deci un act intelectual, ci unui simpatetic, este o ieșire din categoriile eului propriu și o intrare harică în transcendent, este o situație pe un plan divin de cunoaștere. Cu aceasta însă nu mai suntem în sfera cunoașterii omenești, dar nici în aceea a cunoașterii perfecte, după modul divin. Aceasta este o cunoaștere prin îndumnezeire, la care se ajunge pe calea iubirii sau, cum se exprimă atât de plastic tot sf. Maxim Mărturisitorul, la care sufletul se înalță prin aripile iubirii. Omul ajunge deci prin iubire în preajma Divinității și tot prin iubire cunoaște pe Dumnezeu. Dar, pentru ortodoxie, el n'ar putea ajunge până acolo, dacă nu l-ar duce de mână alt om, omul Iisus, pentru a-i descoperi apoi pe Dumnezeul-Iisus. Iată de ce spiritualitatea ortodoxă începe cu invocarea lui Iisus și se termină cu strigătul în care intră uimire, fascinație, fericire fără margini, a aceluiași Iisus. Iată de ce rugăciunea lui Iisus închide în crâmpeiul ei de lumină aproape toată spiritualitatea ortodoxă.

Dar rugăciunea lui Iisus, și cu ea spiritualitatea ortodoxă, nu se oprește la îmbrățișarea sufletului îndrăgostit, cu Dumnezeu, obiectul

dragostei lui. Ea merge mai departe, până la transfigurarea şi îndumnezeirea creaturii, şi în aceasta este o ultimă şi sublimă caracteristică a spiritualităţii ortodoxe. In fenomenul acesta de transfigurare, omul se schimbă la faţă, ca Iisus pe muntele Taborului. Trupul lui se imaterializează, se eterizează, se topeşte, devine strălucitor ca soarele şi alb ca lumina. Sfântul Simeon Noul Teolog îşi descrie astfel momentul transfigurării şi starea sa de supremă beatitudine: „Eu mă împărtăşesc de lumină şi de slavă; faţa mea luceşte ca a lui Iisus şi toate membrele mele devin luminoase. Atunci sunt mai frumos decât cei frumoşi, mai bogat decât cei bogaţi, mai puternic decât cei puternici, mai mare decât împăraţii şi mai slăvit decât tot ce este pe pământ, decât cerul şi tot ce este în cer"; pentru ca în momentul culminant să se simtă Dumnezeu însuşi şi să strige cu toţi misticii ortodocşi: „Eu sunt om prin natură şi Dumnezeu prin har". Şi cu aceasta se atinge culmea vieţii spirituale în ortodoxie.

In hristocentrismul ei — concretizat prin rugăciunea lui Iisus — în concepţia despre o cunoaştere a lui Dumnezeu prin iubire şi în culminarea ei prin transfigurare şi îndumnezeire stă deci caracteristica formală a spiritualităţii ortodoxe. Spunem caracteristica formală, pentrucă, aşa cum am spus dela început, mistica este una în esenţa ei.

Faptul mistic rămâne de altfel, în ortodoxie ca şi în celelalte confesiuni, ceva inefabil, ceva pe care cuvântul l-ar materializa până la falsificare. Această materializare, această falsificare o cunoaştem noi şi despre ea am vorbit în această expunere. Adevărata spiritualitate nu se cunoaşte decât printr'o proprie experienţă şi n'o cunosc de fapt decât cei care au trăit-o, adică acele genii ale vieţii religioase, care sunt sfinţii. Pentru noi, muritorii de rând, este accesibilă numai religia, care a fost totdeauna şi pretutindeni suspinul general omenesc către un Dumnezeu care a creat din dragoste pe om şi care tânjeşte şi el de dorul creaturii Sale. Spiritualitatea a fost totdeauna răspunsul plin de iubire al omului la chemarea divină. Şi în cadrul unei religiuni, în care Dumnezeu a devenit om pentru a readuce pe om la valoarea sa veşnică, în care omul a primit ca dar frumuseţea, chipul şi posibilitatea asemănării cu Dumnezeu, nu poate fi o imposibilitate ridicarea acestui om până la trăirea în misterul divin. In experienţa spirituală omul trăieşte în cel mai înalt grad nostalgia de Dumnezeu, dorinţa reîntoarcerii la obârşia sa divină. Sentimentul acesta, care formează poate cea mai adâncă esenţă a fiinţei umane, aşa de adâncă încât fără sbuciumul ei viaţa ar deveni înspăimântă-

toare, sentimentul acesta nu poate fi o himeră. Pentrucă experienţa spirituală ne descopere un Dumnezeu pe care nici religia nu-l cunoaşte deajuns. Toţi misticii ne vorbesc de un dor al lui Dumnezeu pentru oameni, de un Dumnezeu care nu este numai obiect ci şi subiect al iubirii. Ierotei, Dionisie sau Maxim, Francisc din Assisi sau Heinrich Seuse, Tereza de Avilla sau Juan dela Cruz, au fraze aproape identice când vorbesc despre această Dumnezeire care „însetează de iubire", care este „îndrăgitoare de îndrăgire" şi „iubeşte iubirea". Tot adâncul vieţii religioase şi spirituale, al legăturilor şi al întâlnirilor între Dumnezeu şi om, se bazează pe existenţa acestei universale iubiri.

Religia şi spiritualitatea mai ales se întemeiază pe opoziţia dualistă dintre esenţa lui Dumnezeu, dintre creator deci, şi creatură. In această opoziţie stă tragedia omenească, dar tot de ea se leagă şi sublimul existenţei umane. Omul este aruncat în lume, locueşte în lume, este supus acţiunii sale. Totuşi el simte că nu aparţine numai lumii. Viaţa noastră se transcende, se depăşeşte neîncetat pe ea însaşi. Dar această depăşire, pentrucă rămânem totuşi în lume, face existenţa noastră dureroasă şi chinuită. Animalul nu suferă, pentrucă el este din lume şi al lumii. Omul suferă pentrucă este şi în afară de lume şi este şi altceva decât lumea. De aceea el nu există ca om decât în măsura în care se depăşeşte, în care iese din sine însuşi. Dar odată ieşit din sine, eul rămâne spânzurat în gol şi se simte cumplit de singur. De aici nevoia alergării la un altul. Dar nici un om nu poate remedia, prin comuniunea cu alt om, groaza de singurătate, pentrucă şi acela la rândul său luptă să iasă din el şi din lume. Singurătatea poate fi depăşită numai pe plan spiritual, prin comuniunea cu Dumnezeu. Şi această comuniune n'ar exista fără opoziţia esenţială dintre Dumnezeu şi om. Depărtarea de divin este suferinţa, răul, dar posibilitatea apropierii de el n'ar exista fără această distanţă. Dela Divin la uman şi dela creatură la Creator se întinde o punte de legătură: este aceea a atotputernicei iubiri. Ea leagă timpul cu veşnicia şi spaţiul cu nemărginirea. In ea stă taina mântuirii noastre, prin ea destinul nostru se înscrie în veşnicie.

FILOSOFIA ANTICĂ PEDAGOG SPRE HRISTOS

de

Preot Dr. NICOLAE TERCHILĂ

Profesor la Academia teologică „Andreiană"

INTRODUCERE

Pe cerul cugetării omenești, înaintea lui Hristos au strălucit o mulțime de luceferi spirituali, cari au avut înalta chemare să servească drept puncte de orientare, drept faruri în drumul omenirii spre lumina cea adevărată a vieții, spre Hristos. Acești luceferi au fost vechii filosofi păgâni cari au avut idei asemănătoare cu cele creștine. Strălucirea lor însă nu a fost așa de intensă ca să poată străbate cu desăvârșire ceața în care era învăluită mintea omenească după căderea în păcat. Totuși putem afirma că în noaptea spirituală acele stele indică drumul care are să ducă pe drumeții acelei lumi vechi spre lumea cea nouă, spre lumea lui Hristos, ca atunci când va răsări soarele cel adevărat, strălucirea lor să dispară în fața luminii copleșitoare.

Această constatare se bazează pe afirmațiile sfinților Părinți, cari ne dovedesc cu prisosință că precum V. T. pregătește drumul spre Hristos în Israil, așa filosofia antică prepară terenul pentru învățătura creștină la păgâni. *Iustin martirul și filosoful* zice despre Heraclid și Socrate că aceștia trăiau în comunitate cu „Logosul" și de aceea erau creștini, chiar dacă sunt considerați păgâni. Iar despre învățăturile lui Platon și ale stoicilor susține că și acestea seamănă mult cu cele creștine. Apologetul *Minucius Felix* numește pe filosofii păgâni creștini ai antichității. *Clement Alexandrinul* zice că filozofia a fost hărăzită Grecilor ca un dar deosebit, căci ea a fost acestora pedagog spre Hristos, precum Evreilor legea.

In cercetările de istoria filosofiei medievale s'a afirmat că această filosofie a fost fondată pe autoritatea lui Plato şi a lui Aristotel tocmai pentrucă la aceşti doi filosofi se pot întrezări câteva idei fundamentale ale gândirii creştine şi în esenţă, afirmarea monoteismului; la Plato chiar cu numirea de Dumnezeu (zeu), la Aristotel sub forma „motorului unic al lumii", sau ideia primatului valorilor spirituale, ideia nemuririi sufletului, a moralei ascetice. — Iar *Erasmus Rotterdamus* merge aşa de departe încât consideră că însăşi filosofia greacă şi în special Socrate a fost o exprimare a adevărului creştin, de unde şi faimoasa lui exclamaţie: „Sfinte Socrate, roagă-te pentru noi". Numai aşa ne putem explica cum ajung filosofii greci Socrate sau Plato, în unele picturi bisericeşti, între sfinţii creştini.

ORFISMUL ŞI FILOSOFIA IONIANĂ

Fermentaţia spirituală greacă din care se cristalizează pe deoparte teologia orfistă, pe de altă parte filosofia naturalistă a Ionienilor, începe prin veacul VII—VI î. Hr.

Inceputurile orfismului dispar încă într'o ceaţă nepătrunsă. Nu mai încape însă nici o îndoială că el s'a născut din o criză religioasă, care domina in Elada prin veacul VII şi VI. î. Hr. Din nevoile timpului izbucneşte spontan întrebarea după originea şi menirea sufletului în lume, un dor fierbinte după o izbăvire, o mântuire din această viaţă plină de suferinţe. Religia existentă nu mai putea satisface aceste cerinţe profunde. Zeii Olimpului erau idealurile aristocraţiei uşuratice, jugul căreia poporul nu-l mai putea suporta. Nu este deci nici o mirare dacă mişcarea politică devine şi religioasă. Aşa se întâmplă că locul zeilor olimpici ai aristocraţiei îl ocupă zeul poporului Dionisos. Mitul, care vorbeşte despre omorârea şi învierea lui, este împletit în mod fantastic cu vechile povestiri ale lui Esiod. Singuraticii zei devin forme de apariţie ale aceleiaş zeităţi, care se numeşte când Zeus, când Dionisos. Profetul lui Dionisos este Orfeu, care creiază prima religie a mântuirii, religia orfistă. După învăţătura lui, sufletul omenesc este de origine dumnezeească. El, *din greşală proprie*, a căzut din mărirea

cerească în temniţa trupului. Moartea încă nu aduce izbăvire. După moarte sufletul începe drumul lung al reîncorporărilor. Dar sufletul dumnezeesc totuşi are nădejde să scape de această tortură îngrozitoare. Mijloacele cari duc la mântuire — după cum zice Orfeu, prorocul lui Dionisios — sunt: pocăinţa prin *asceză, înfrânare, reţinere dela vărsare de sânge şi dela consumare de carne*. Acei cari îndeplinesc poruncile prorocului, vor avea parte de fericire în viaţa cea vecinică. Aceştia vor ajunge în comunitatea zeilor şi a eroilor şi vor gusta pânea fericirii împreună cu cei preacuraţi; ba mai mult, ei vor deveni zei nemuritori. Pe făcătorii de rele îi aşteaptă o soartă amară, având să facă drumul lung al reîntrupărilor.

Religia orfistă se bazează pe o revelaţie mitologică, are un caracter pesimist, pretinzând o viaţă în cea mai aspră asceză. Morala ei primeşte un sprijin puternic prin *credinţa în o viaţă dincolo de mormânt*. Pe lângă mulţimea credinţelor deşarte, farmece, practici orgiace în cari a decăzut această credinţă, ea conţine un sâmbure ideal, o idee sublimă. Aceasta se împreună cu mişcarea filosofică a vremii şi formează un puternic ferment pentru desvoltarea religioasă morală.

Primul filosof la care putem observa acest fenomen este *Pitagora* din Lamos în veacul VI î. Hr. El a trecut la Kroton (în Italia de sud) şi a înfiinţat aici o şcoală cu un caracter religios-politic, care avea menirea să reformeze societatea. In învăţătura lui se simte mult influinţa orfistă. Dela orfici a împrumutat Pitagora credinţa în metempsihoză şi în răsplata de dincolo de mormânt, precum şi practica ascetică. Invăţătura despre revenirea tuturor lucrurilor ar fi deasemenea de origine orfistă. Aceste idei religioase Pitagora le-a împreunat cu ştiinţa ionică, îndeosebi cu matematica şi astronomia. Matematica era pentru el mijlocul cel mai potrivit prin care se putea ridica deasupra materialismului ionian. In locul materiei primordiale intră principiul formei regulate, numărul. El susţinea că în numeri şi în raporturile acestora se află în mod real esenţa materiei şi a spiritului. In învăţătura lui aflăm ideea fundamentală că în întregul univers dom-

nește *o ordine rațională, care împreună într'o armonie toate contrastele.* Autorul acestei ordine minunată este *Logos-ul, adică sufletul cosmic,* care străbate întreaga lume, care — folosindu-ne de termeni împrumutați dintr'o rugăciune creștină binecunoscută — „pretutindenea este și toate le împlinește". Pitagoreii au fost cei dintâi cari au numit lumea *Cosmos,* adică întreg frumos, întreg armonic.

Despre sufletul individual Pitagoreii învață că acesta este, după părerea unora, o parte, după părerea altora, o copie a sufletului cosmic. Sufletul individual e ca pedeapsă închis în temnița trupului, din care se poate elibera printr'o viață petrecută în virtute.

Contimporan cu Pitagora aflăm în Flea (Italia de sud) pe filosoful *Xenofanes,* care este silit de Perși să-și părăsească patria sa Colofon în Ionia (Asia mică). El a fost cântăreț și a cutreerat lumea toată. In cântecele sale distractive amesteca o mulțime de poezii instructive, pline de învățături profunde dar eretice. Disprețuește mitologia tradițională ca pe o născocire fără valoare, pentrucă Omer și Esiod au atribuit zeilor toate imoralitățile și josniciile omenești. Pentru el este ridicolă o concepție antropomorfă a zeilor, căci — zice el — dacă boii, caii și leii ar avea mâni și ar putea face chipuri cioplite, ar reprezenta pe zeii lor ca pe niște boi, cai sau lei!

In călătoriile sale a cunoscut zeitățile negre ale Negrilor și cele blonde ale Tracilor și a întrebat pentru ce ar fi acestea mai puțin îndreptățite decât ale Grecilor? Iar când a văzut cum se tânguiesc Egiptenii pentru Osiris și Sirienii pentru Adonis, is'a părut acest lucru paradoxal. Sau sunt de plâns acele ființe ca muritoare, sau trebuesc cinstite ca niște zei nemuritori. Astfel a combătut el tradiția mitologică prin contridicțiile acesteia, prin mintea sănătoasă, sau prin sentimentul moral.

Dar față de concepția mitologică el prezintă o concepție mai curată despre Dumnezeu. După convingerea lui *Dumnezeu este Duhul unic care se află în lume, și care prin putere spirituală toate le chiverniseşte, care toate le vede și aude, care nu are nevoie de nici o slujbă străină și a cărui ființă* este necuprinsă de mintea omenească. Iată aici

politeismul biruit de un monism, care însă nu este încă curat spiritual și de aceea se poate desvolta într'un panteism sau într'un monoteism.

Doctrina despre Cosmosul unitar apare la întemeietorul filosofiei eleate ca un monoteism cu aspect panteist, într'o formă esențial religioasă. *Xenofan*, dela care derivă deviza panteistă „ἓν καὶ παν", adică Dumnezeu este unul și totul, numea substanța unică ce stă la baza întregei realități, divinitate. Ea este *ființă pură* care se află în dosul realității accesibile simțurilor, multiple și schimbăcioase. De fapt există numai *ființa pură*, netrecătoare, unitară și neschimbată, câtă vreme *devenirea*, lumea fenomenelor plină de contradicții, este numai o iluzie, o umbră. El afirmă că divinitatea nu posedă nici multiplicitate, nici schimbare, nici deosebite organe ale simțurilor.

Un reprezentant al panteismului este *Parmenides*, care a trăit în prima jumătate a veacului al V-lea în Elea. El a redus realitatea pură la o simplă unitate, care se poate asemăna numai cu sine însaș, are forma unei sfere desăvârșite și este neîmpărțită și neschimbată. Față de această ființă unică stă lumea simțurilor amăgitoare, înșelătoare. Ultima nu face parte din ființa unică, este compusă și de aceea trecătoare. Astfel apare aici în formă încă necristalizată învățătura despre cele două lumi, despre lumea curată spirituală a cugetării și despre lumea simțurilor. *Scopul suprem al vieții este părăsirea lumii simțurilor amăgitoare și înălțarea către lumea vecinică și nechimbată a spiritului.* Iată și aici, în cadrele filosofiei antice, o înaltă idee religioasă care ca un luceafăr prevestește că lumea veche se află pe calea cea bună ce duce la adevărul desăvârșit, la Hristos.

O învățătură diametral opusă aceleia a lui Parmenides a propagat *Heraclit* din Efes. Dacă Parmenides a redus realitatea la o unitate neschimbată, Heraclit vede adevărul în *veșnica devenire*, nesfârșita schimbare, mișcare a tuturor lucrurilor, în „πάντα ῥεῖ" totul curge. Ambii însă au aceeaș părere, că lucrurile percepute nu sunt în realitate așa cum ne apar nouă, ci ele sunt un amestec din existent și neexistent și precum la Parmenides realitatea

primordială constă din trup (extindere, sferă) și din cugetare sau spirit, tot așa susține și Heraclit că principiul dela baza devenirii se compune parte din materia primordială, parte din spiritul universal Logos. Focul primordial producea lumea, transformându-se în apă și pământ. Acesta este circuitul veșnic al devenirii (foc-apă-pământ-foc).

In acest circuit stăpânește o ordine minunată, o armonie susținută de *Logos-rațiunea cosmică*. Toate decurg după *o lege* care singură rămâne neschimbată în vâltoarea schimbărilor. *Toate legile omenești își au originea în această lege dumnezeească.*

Focul primordial este *Rațiunea cosmică sau Logosul*, singurul și nesecatul izvor al adevărului. Tot ce obține omul prin cugetare proprie este numai iluzie, sufletul izolat nu poate ajunge nici când, prin sine însuși, la cunoaștere desăvârșită. Adevărata și deplina cunoaștere este posibilă numai prin Rațiunea cosmică, adică prin Logos.

Această concepție a lui Heraclit ne permite să afirmăm că el recunoaște categoric necesitatea revelației divine pentru deplinătatea cunoașterii, alcătuind astfel o cotitură îndrăzneață în gândirea elenă, care se caracteriza atunci prin încrederea nelimitată în puterea rațiunii de a descoperi singură adevărul, și care primește prin aceasta o îndrumare vădită spre Hristos.

Cu câtă convingere susține Heraclit *existența Logosului, a legii dumnezeești în lume*, cu tot atâta pesimism vorbește el despre lipsa de înțelepciune a celor mai mulți oameni. *Lumea nu înțelege pe acest Logos, care din veci există.* Cu toate că acesta este comun tuturor, lumea nu ține seamă de El, nu ascultă de legea generală a înțelepciunii divine, ci lucrează cu încăpățânare numai după mintea sa întunecată.

Această amăgire a filosofului antic prevestește în mod vădit adevărul propoveduit de Evanghelistul Ioan despre Logos-Cuvântul lui Dumnezeu care: In lume era și lumea printr'însul s'a făcut și lumea pe dânsul nu L-a cunoscut (Ioan 1, 10).

Invățătura despre „Logos" o desvoltă mai departe *Anaxagoras*, care a trăit în veacul al V-lea în Athena. De

aici a fost exilat ca un eretic al filosofiei, de aceea este considerat ca cel dintâi martir al filosofiei.

Toată mişcarea care tinde spre un annmit scop, precum şi ordinea minunată a Universului o atribue el unui *„spirit organizator"* pe care-l numeşte *„Nous"*, *„Inţelepciune" sau „Logos"-Cuvânt.* Acest „Nus" este o putere cugetătoare, care se deosebeşte de orice materie. *Toate fiinţele poartă în sine parte din acest spirit primordial. Mulţumită acestei „scântei divine" omul are facultatea de a cunoaşte adevărul care este deasupra tuturor simţurilor.*

Socrate și Plato

Filosofia elină primeşte o direcţie nouă prin *Socrate* (470—399 î. Hr.), care în cugetarea sa nu mai pleacă dela lumea externă, ci dela legea morală, care există în om. El consideră filosofia naturalistă a ionienilor ca fiind fără nici un folos pentru viaţă. Scopul lui suprem este *desăvârşirea morală.* Mijlocul cel mai potrivit pentru ajungerea acestui scop este cunoaşterea. După părerea lui nimeni nu este rău cu voia sau cu știința. Aceasta ar însemna că cineva îşi cauzează nefericirea de bună voie. Celce *cunoaşte* binele necondiţionat îl și *face.* Din cauza aceasta Socrate identifică virtutea cu știința. El reduce toată virtutea la ştiinţă și la înţelepciune. *Evlavios* este acela care *ştie* ce este bineplăcut lui Dumnezeu, *drept* este acela care *ştie* cum să facă dreptate între oameni, *bărbat* este acela care *ştie* aprecia corect primejdia, *înţelept* este acela care *ştie* deosebi corect binele de rău. Cel mai mare obstacol pentru cunoaşterea adevărată este cunoaşterea închipuită a omului superficial. Aceasta se naşte în mulţimea neştiutoare, pe baza tradiţiei, sau la sofiştii falşi, pe baza semiculturii lor. De aceea prima cerinţă pentru educaţia morală este *cunoaşterea de sine*, care zdrobeşte cunoaşterea falsă și trezeşte dorul după o cunoaştere temeinică. *Cunoaşterea de sine* ca un izvor al cunoaşterii adevărate şi a orcărei virtuţi voieşte Socrate să o introducă între concetăţenii săi prin *dialectica socratică.* Această metodă de argumentare pleacă dela opinii greşite dar înrădăcinate, dovedeşte netemeinicia acestora prin obiecţiuni şi intre-

bări crucişe şi curmezişe şi pe ruina neadevărului zideşte noţiunea generală a unui adevăr bine documentat.

Socrate a încercat să bazeze fapta morală pe cugetarea autonomă a raţiunii şi să o scutească de autoritatea datinei şi de subiectivismul arbitrar al sofiştilor. De aceea zice el că virtuos este acela *care ştie* ce este bun şi drept. Bun şi drept sau frumos este, după părerea lui Socrate, tot ce este folositor. Orice faptă este bună, când este folositoare. *Orice om face de bună voie binele, pentru că-l consideră folositor.* Astfel motivează Socrate legile morale, arătând folosul pe care-l au acestea pentru individ şi pentru societate.

Deosebirea mare între cerinţele individuale şi între cele sociale nu o scoate nici când la iveală. Cerinţele individului cu acelea ale societăţii sunt considerate de el ca identice. Acesta este punctul vulnerabil al filosofiei lui Socrate şi al marelui său ucenic Plato.

Prin teoria lui utilitaristă Socrate a rămas pe linia moralei epdaimoniste a poporului. El a cerut stăpânirea, înfrânarea simţurilor numai până la măsura utilului sau până când acestea nu tulbură libertatea spiritului. Problema sexuală o tratează şi el cu laşitate elină. Cu privire la căsătorie şi la preferirea prieteniei bărbăteşti acceptă şi el părerea contimporanilor săi. Mare importanţă a pus Socrate pe virtutea cetăţenească a supunerii faţă de legile statului, pe bunul mers al vieţii în stat. Arta de a guverna este totalitatea tuturor virtuţilor. De aceea pretindea el cu toată insistenţa, ca în fruntea statului să stea numai oameni bine-pricepuţi. Posturile înalte de stat să fie întregite prin alegeri democratice.

Că Socrate a rămas pe linia moralei poporului său, se vede şi din acceptarea principiului, ca cel vrednic să facă bine prietinilor şi rău duşmanilor. Şi el consideră ca o datorinţă sfântă cinstirea zeilor şi credinţa în oracole. Faţă de nemurirea sufletului se exprimă cu multă rezervă.

Personalitatea lui a fost mai mare şi mai puternică decât învăţătura lui morală. Caracterul său moral i-a împrumutat în rândul prim nemurire şi mărime istorică. Nimeni n'a putut auzi sau vorbi ceva rău despre Socrate. Era aşa

de drept, încât nici cea mai mică nedreptate n'a săvârşit; aşa de stăpân asupra sa încât niciodată n'a preferat un lucru plăcut faţă de unul bun; aşa de înţelept încât n'a greşit niciodată în deosebirea binelui de rău. El a fost cel mai bun şi cel mai fericit om — aşa vorbeşte Xenofan despre el.

Dar cum a putut fi un om ca acesta acuzat de blasfemie şi condamnat la moarte de către concetăţenii săi? Această întrebare a preocupat mult pe istorici. Soarta lui tragică primeşte o explicaţie prin concepţia lui individualistă, prin care ajunge în contrazicere cu concepţia colectivă a veacului său. El este primul care îndrăzneşte să supună unei critice individuale autoritatea tradiţiei. Această contrazicere alor două concepţii, alor două lumi spirituale opuse culminează într'o colizie tragică în procesul lui Socrate. Personalitatea puternică a reformatorului moral iasă minunat în relief în atitudinea lui în decursul procesului şi după proces, precum ne-o zugrăveşte Plato în opul său „Apologia". Aici vorbeşte Socrate cătră judecători că despre moarte nu ştie nimeni dacă este un rău, sau e cel mai mare bine. Atâta însă ştie că este rău şi ruşine a face nedreptate, sau a fi neascultător faţă de cel mai bun, fie acela om sau Dumnezeu. Iar dacă i-ar promite că l-ar elibera la caz că nu ar mai filosofa, ar spune judecătorilor că-i iubeşte şi-i respectă, dar trebue să asculte de Dumnezeu mai mult decât de ei. Cât trăeşte nu va înceta a filosofa şi a îndruma pe ai săi, pentru că aceasta i-o porunceşte Dumnezeu.

Nici când nu au avut parte Elinii de un noroc mai mare decât este slujba adusă lui Dumnezeu de Socrate. *Scopul lui este doar să capaciteze pe tineri şi bătrâni să nu se îngrijească aşa mult de trup şi de bogăţii pământeşti, ci mai mult să-şi dea silinţa, ca sufletul să fie curat pe cât se poate.* Slujba aceasta nu şi-o părăseşte, dacă ar trebui să moară de mai multe ori. Chemarea aceasta o are el dela Dumnezeu. Dumnezeu va hotărî asupra lui cum va afla de bine.

După condamnarea la moarte, Socrate, în linişte senină, a zis că aşa a trebuit să se întâmple şi crede că aşa are să fie bine. El consideră moartea ca un profit, fie aceasta

un somn veşnic sau o trecere la sufletele nemuritoare ale eroilor străbuni. Un lucru este pentru el sigur, anume că pentru omul bun nu există nici un rău, nici în viaţă nici în moarte şi că înşişi zeii poartă grija celor buni.

Din cele spuse ni se cristalizează puternicul caracter moral al lui Socrate, strălucirea căruia străbate până la noi, din întunericul veacurilor. El a mărturisit adevărul şi chemării lui, pe care o considera divină, i-a rămas credincios chiar şi în faţa morţii.

Meritul mare al doctrinei socratice este de-a fi aşezat omul viu, omul în carne şi'n oase, în centrul cercetărilor filosofice. Socrate, acest gânditor nesavant, care pune mai presus chiar decât zeii Olimpului înţelepciunea practică şi virtutea, — a spus că zeii se bucură mai mult de o inimă curată decât de o jertfă bogată — întorcându-şi privirile dela mituri şi dela speculaţiile cosmogonice, s'a oprit cu deosebită luare aminte asupra omului concret pe care voia să-l zidească în virtute şi adevăr cu ajutorul metodei care-i poartă numele şi azi.

Dorinţa psalmistului exprimată în rugăciunea: „inimă curată zideşte întru mine Dumnezeule şi duh drept înnoieşte întru cele dinăuntru ale mele", el caută să o realizeze în sânul poporului elin şi să-l salveze altfel din ghiarele corupţiei sofiste.

Socrate era un teoretician al Logosului, pe care-l simţea lucrând în el ca o putere tainică, ajutându-l să descopere, să cunoască totdeauna adevărul, binele şi frumosul. El se află neîncetat în căutarea acestei puteri divine. Şi cum are conştiinţa pururea vie că numai ea împrumută vieţii o valoare superioară, se strădueşte să contribue la naşterea divinităţii în sufletele oamenilor.

Graţie seminţelor Logosului, Socrate ştie că există un Dumnezeu, că acest Dumnezeu este necunoscut vulgului politeist şi necugetător care adora tot felul de zei ignobili, acuzând pe Socrate că introduce divinităţi noui. El ştie apoi că acest Dumnezeu e accesibil cunoaşterii cu ajutorul raţiunii. Cultul pe care Socrate îl închină raţiunii, izvor al cunoaşterii divine, poate părea bizar unora dintre filosofii noştri moderni cari fac din această raţiune săgeţi impo-

triva lui Dumnezeu. Această rațiune afirmă cognoscibilitatea divinității, dar arată câtă greutate și aproape neputință stau în actul acestei cunoașteri însăși. Mai ales în formularea și în prezentarea cunoașterii pentru restul oamenilor, această dificultate a rațiunii indică implicit limitele ei, dar și modestia celebră a gânditorului Socrate. In orice caz rațiunea umană precreștină, luminată parțial de Logosul divin, a întrezărit adevărul.

Iustin Martirul și Filosoful surprinde în mod genial o asemănare între *Socrate* și *creștini*, atât sub raportul fondului sufletesc cât și sub acela al destinului final: condamnarea la moarte. Socrate e urmărit și condamnat pentru că: 1. nu crede în zeii cetății și nu-i cinstește, 2. pentru că introduce divinități noui; creștinii sunt urmăriți și condamnați 1. pentru că nu cred în zeii păgâni și nu-i cinstesc, 2. pentru că ei admit și cinstesc un singur Dumnezeu, Iisus Hristos, care pentru păgâni e într'adevăr o divinitate nouă. In fine Socrate și creștinii se întâlnesc și se contopesc total în actul final al morții martirice pentru convingerea și credințele lor. (I. Coman: Teoria Logosului în Apologiile Sfântului Iustin Martirul și Filosoful. București 1942, p. 33—34).

Personalitatea lui a fost împodobită cu florile unei convingeri religioase și a unei cocepții de viață idealistă. Multe dintre ideile lui pot fi considerate ca stele de orientare cari îndrumă cugetarea omenească spre Hristos.

(Va urma)

MORALITATEA CA ATITUDINE EXISTENȚIALĂ[1]

— INCERCARE DE ONTOLOGIE MORALĂ —

de

Preot IOAN OPRIȘ
Administrator protopopesc, Blaj

III. FUNDAMENTUL ONTOLOGIC AL MORALITĂȚII

Cel dintâi postulat pe care se întemeiază moralitatea este existența obiectivă, apriorică și general valabilă a binelui. Dacă binele n'ar exista în perfecte condițiuni de transcendență, moralitatea și-ar pierde sensul ei original de normare ideală și universal obligatorie a activității omenești. Redusă la cadrele strâmte ale imanenței, de psihologism, logicism, biologism sau sociologism, moralitatea ar pierde trei din elementele ei cele mai hotărâtoare: Unitatea criteriului moral, autoritatea transcendentă a normei și contactul viu, organic cu existența, fapt care a și dus la criza imanentistă a moralei, despre care am vorbit în capitolul trecut. De aceea, dacă nu din alte motive, cel puțin pentru rațiuni practice, trebue să depășim imanentismul, asigurând moralității un fundament ontologic inebranlabil.[2] Acest fundament trebue căutat desigur în zonele supraexistențiale și absolute ale domeniului axiologic, în lumea valorilor.

Teoria valorilor își are punctul de plecare în filosofia platonică. Platon segmentează realitatea în două: Lumea eternă a ideilor, dominată de ideea binelui și lumea fenomenală, care există și are un sens numai în măsura în

---

[1] Vezi *Revista Teologică* XXXVI (1946) p. 97—115.

[2] Pe acest punct de vedere strict practic se pune de pildă Kant, când încearcă să construiască cu ajutorul rațiunii practice ceea ce îi fusese refuzat din partea rațiunii teoretice.

care participă la lumea ideilor, adică la valoare. Ideea aceasta este reluată de Kant. Pentru Kant valoarea morală de pildă este o adevărată „personanță"[1] a absolutului, moralitatea constituind cazul unic și paradoxal pentru filosofia lui Kant, când lucrul în sine apare nemijlocit în cadrul lumii fenomenale.

Dar cel care pune temelia filosofiei moderne a valorilor este H. Lotze. El este întemeietorul așa numitei teorii a valabilității, care poate fi cuprinsă pe scurt în propoziția: „Es gibt Sätze die gelten ohne sein zu müssen".[2] A valora nu este în limbajul acestui filosof ca și în al continuatorilor săi din școala dela Baden, o simplă caracterizare logică, ci un mod specific de a fi, deosebit de modul de existență al realității fizice. Față de existența crono-spațială, lumea valorilor reprezintă o realitate supraexistențială, eternă. Lumea aceasta de deasupra noastră și de deasupra materiei, lumea valabilității, suprapusă existenței este în acelaș timp lumea normelor, a ideilor, a idealurilor a noumenelor, care cârmuește pe cea a experienței și a fenomenelor, cum așa de bine o caracterizează dl Prof. I. Gh. Savin.[3] Pentru a putea ajunge la o concepție cu adevărat trainică și eficientă a moralei, aici și numai aici în această lume supraexistențială a valabilității, în această lume absolută a valorilor, trebue să căutăm fundamentul ontologic al moralității.

Suntem obligați însă din capul locului să facem o distincție, care atunci când nu a fost făcută a produs mari neînțelegeri în axiologie. Este vorba pe deoparte despre distincția necesară dintre valori și fenomenul subiectiv al valorificării, iar pe de alta între valori și bunuri. Precum am văzut, valorile sunt realități în sine, independente de modul nostru

[1] Termenul aparține dlui L. Blaga și l-am utilizat pentru că ni se pare foarte sugestiv pentru a exprima prezența pură „nedeghizată", a unui ecou din altă lume în lumea noastră sensibilă. (*L. Blaga:* Trilogia culturii. Orizont și stil, Fundații, p. 45 sq).

[2] In trad. păr. Dr. I. Todoran (op. cit. p. 49) „Există norme care valorează fără nevoia existenții".

[3] *I. Gh. Savin:* Apologetica, Vol. II, Partea II, Probele: Cosmologică și teleologică, p. 211 sq.

de sesizare. Nu conştiinţa de valoare determină valorile zice N. Hartmann, ci acestea determină conştiinţa valorilor. Iar Scheler, accentuând caracterul ontologic al valabilităţii valorilor precizează că: „Fiinţa valorilor presupune tot atât de puţin un Eu, pe cât presupune un Eu existenţa obiectelor sau natura întreagă".[1] Valorile nu sunt relaţii şi nu au nevoe de nici o relaţie pentru a exista în sine. Ele sunt fapte cu caracter obiectiv.

Totuşi valorile, pentru a exista şi pentru noi, adică pentru a deveni bunuri, implică o relaţie existenţială a subiectului cu lumea valorilor, prin care să se realizeze valoarea. Fără o astfel de iniţiativă din partea spiritului, valorile ar rămâne izolate în domeniul supraexistenţei, întrucât sunt caracterizate esenţial prin neputinţa de a se realiza prin ele înşile. Această putere o are numai omul. Numai el poate transpune valorile din sfera ideală în cea reală, creind bunuri etice, estetice. etc. Dar, dupăcum remarca şi Münsterberg, valoarea, deşi prin necesităţile ei de realizare este legată aproape de fenomenul valorificării, accentuăm, nu se confundă cu valorificarea însăşi. Faţă în faţă stau două realităţi deosebite: Pe deoparte, obiectul transcendent, valoarea, pe de alta, subiectul imanent, conştiinţa valorificatoare. Una este valoarea şi alta conştiinţa despre valoare. Una este absolută şi eternă, cealaltă, relativă şi putând evolua în timp, în claritate şi perfecţiune. Diferitele etape din procesul de cunoaştere şi recunoaştere al valorii, nu afectează cu nimic caracterul absolut al lumii valorilor.

Aceeaşi distincţie există şi între valori şi bunuri. Pe când valorile sunt categorii ideale, bunurile sunt fapte ale experienţei concrete subsumate valorii. Deci bunurile încorporează valorile, dar nu deplin ci în parte, bunurile servind doar ca temelie pentru înălţarea spiritului către valoare. Valoarea şi bunul nu numai că nu se confundă, dar prima se află deadreptul în raport de transcendenţă faţă de bunuri, sensul etic al unei acţiuni de pildă, depăşind totdeauna fapta concretă care vrea să-l realizeze.[2]

---

[1] La I. Todoran, o. c. p. 38.

[2] Cf. *T. Vianu:* Estetica. Consideraţii generale. Bucureşti 1935 passim.

Să revenim însă la raportul dintre valori și Eu și dintre Eu și lumea obiectelor, spre a face o precizare față de afirmația tranșantă a lui Scheler asupra independenței dintre ele, de care am amintit mai înainte. Această afirmație este valabilă numai în măsura în care se raportează la independența ontologică a domeniilor respective. In afară însă de acest aspect ontologic, mai există cum am văzut și un aspect funcțional, care este hotărîtor în procesul de realizare al valorii ca și al Eului. Intr'adevăr, ordinea axiologică, deși reprezintă o lume reală, lumea valabilității, nu este o ordine statică, înghețată în zonele inaccesibile ale absolutului, ci este prin excelență o ordine dinamică, accesibilă simțurilor noastre, chiar dacă principiile ei explicative își au temeiul într'o realitate de dincolo de noi. O valoare, fiind prin esența ei supraexistențială, ca și Eul de altfel, nu există în sensul obișnuit al existențelor, ci devine existență prin mijlocirea unui act, a unui proces care imprimă totdeauna existenței o calitate nouă transfiguratoare. Așa încât, deși esențial implică un incontestabil sens de transcendență, totuși, orice valoare este în mod necesar legată de o atitudine valorificatoare specifică a conștiinței, care toarnă valoarea în formele sensibile ale existenței, întrupând-o și făcând-o să alunece în fuga ireparabilă a timpului.

La o analiză și mai atentă, distincția ontologică dintre valoare și Eu și dintre Eu și lumea obiectelor nu ne apare atât de prăpăstioasă cum crede Scheler, dacă o privim din prisma funcționalismului axiologic; dimpotrivă, aflăm între aceste diferite domenii, corespondențe care ne încurajează să stabilim adevărate corelații. Gândiți-vă de pildă pe de o parte la semnificațiile intenționale pe care le descoperă Hussserl la rădăcinile Eului[1] și pe de alta la încercările Gestaltheoriei[2] de a stabili o identitate între „structurile psihice" și „structurile cosmice" spre a vorbi numai despre

---

[1] *N. Bagdasar:* Teoria cunoștinței, Vol. II: Intuiționismul.

[2] Din perspectiva Gestalttheoriei, lumea externă însăși nu este altceva decât un mozaic indefinit de „structuri" care print'o veritabilă rezonanță, pancosmică se regăsesc în noi. Regăsim în special la Koehler concepția lui Goethe că: „Was innen ist, ist aussen". (Ce este înlăuntru este și afară). Cf. Dr. *D. Chirculescu:* Valoarea biologică a gândirii, București 1940 p. 56.

raportul dintre Eu și lumea obiectelor. Ambele teorii au aerul de a afirma că în ultima analiză fiecare din cele două realități își au rațiunea de a fi în corelația necesară a uneia cu cealaltă, lucru care până la urmă poate că nici nu este exclus.

In ce privește corelația dintre Eu și valori lucrurile sunt mult mai clare. Căci dacă împotriva „structurilor cosmice" se mai pot ridica obiecțiuni, contra valorilor, care sunt adevărate superstructuri, menite să dea directivă, configurație și sens existenței, nu se poate ridica nici o obiecțiune serioasă. Dimpotrivă, legătura dintre Eul valorificator și valori este atât de strânsă încât putem spune că valoarea în ultima analiză nu este altceva decât expresia tipică a intenționalității transcendente a Eului, în timp ce Eul însuși este cel mai autentic instrument de revelare a valorii.

Intr'adevăr, valorile deși aparțin prin esență transcendenței, totuși aparțin în acelaș timp și interiorității umane. Și invers: Deși răsar din atitudinile fundamentale ale Eului, totuși cuprind semnificații ce depășesc imanența, reprezentând adevărate expresii inteligibile ale Absolutului. In intimitatea profundă a Eului valorile coincid cu sensurile metafizice originare ale ființei umane.

De altfel, în filosofia mai nouă, se manifestă o tendință din ce în ce mai accentuată spre o distincție netedă între subiectivitate și interioritate. Subiectivitatea reprezintă lumea faptelor de conștiință, în timp ce interioritatea cuprinde tendințele adânci, fundamentale, ale Eului. Aceste două realități ontologic și funcțional deosebite, coexistă în ordinea noastră intrasubiectică, se interpenetrează și se sprijinesc reciproc, dar nu se confundă. Una reprezintă ordinea psihologică a lui Müssen, supusă legii determinismului universal: Lumea noastră individuală, a existenței pure, a lui Sein; cealaltă, este ordinea prin excelență interioară, a spiritului, a libertății, a universalului și aprioricului care domină experiența: Lumea noastră ideală, transcendentă față de originea psihologică, lumea lui Solen. Față de subiectivitate, care este mobilă și capricioasă, interioritatea prezintă absolute garanții de stabilitate și obiec-

tivitate. Pe această interioritate vom întemeia dealtfel toate consideraţiile noastre axiologice din această lucrare.

In sens larg, valoarea ne apare ca un obiect legitim al oricărei aspiraţii spirituale. In sens mai restrâns, ea este predicatul necesar al oricărui act uman ca act uman. Prin aceasta valoarea se constitue ca un suprem criteriu de specificitate a persoanei umane, gradul de omenitate putând fi apreciat după gradul de valoare pe care existenţa îl încorporează într'însa. Insemnează aceasta o subiectivizare sau o antropomorfizare a lumii valorilor? Nicidecum. Insemnează pur şi simplu că afirmăm perspectivele imanent transcendente ale domeniului axiologic. Acest domeniu paradoxal ascunde în semnificaţiile lui ceva din misterul teandriei. Şi probabil că problemele axiologiei nici nu vor putea fi nicicând judecate obiectiv, fără o viziune personalistă a lumii spirituale şi fără ajutorul efectiv al teologiei creştine.

Aşadar: 1. Orice persoană este prin definiţie purtătoare de valori. 2. Valorile reprezintă un sens de transcendenţă şi autenticitate umană. 3. Valorile sunt implicate în însăşi structura intimă, valorificatoare, a Eului. Aceasta nu coboară valoarea, ci dimpotrivă, înalţă demnitatea fiinţei umane, indicând că omul nu este un simplu exemplar biologic, ci este un adevărat depozitar de transcendenţă, orizonturile existenţei lui estompându-se în regiunile infinite ale Absolutului. Valorile se află cuprinse în zona esenţelor fiinţei umane în zona Eului spiritual. In această zonă persoana este purtătoare de valori veşnice. Paradoxul coborîrii omului în sine, în zona esenţelor sale — şi este meritul misticei creştine de a ne fi pus în cuvenită lumină acest lucru — constă în aceea că cu cât omul este aparent mai singur, mai izolat de lucruri, mai aproape de el însuşi, este în acelaşi timp mai puţin singur, mai bogat în valori, mai eficient, tocmai pentru că prin această miraculoasă însingurare este mai aproape de inima tuturor lucrurilor, mai aproape de Absolut.[1]

[1] Aici trebuesc căutate semnificaţiile pozitive ale paradoxalei lepădări de sine pe care o propagă creştinismul. Prin lepădarea de sine nu negăm viaţa ci o afirmăm doar pe alt plan, pe planul existenţei prin valoare. Prin lepădarea balastului empiric nizuim să ne apropiem de lumea esenţelor realităţii, la care Eul nostru participă ca

Dacă valorile ar fi lipsite de acest caracter de transcendenţă şi autenticitate umană, ele ar fi inconceptibile ca „valori", adică preferinţe fundamentale ale Eului omenesc. Valoarea este ceva ce „valorează" pentru noi numai în măsura în care corespunde tendinţelor adânci ale fiinţei noastre. Aici rezidă tot sensul personalist al lumii valorilor, şi fără acest sens realitatea axiologică ar fi lipsită de orice raţiune de a fi.

Aşa dar se pune întrebarea: Cum se explică originea realităţii axiologice, atât de specifică naturii umane? Pentru ce adică, dintre toate fiinţele, numai omul cunoaşte distincţia ontologică dintre existenţă şi valoare şi numai el poate fi purtător şi revelator de valori? Analiza mai atentă a fiinţelor vii ne va da deslegarea. Orice fiinţă este dominată de două scopuri vitale convergente: Scopul final al speciei, dominat de voinţa universală de a fi, prin care fiinţa există ca fiinţă în genere şi scopul formal al fiinţei dominat de voinţa de a fi o anumită fiinţă, de a se conforma cu ea însăşi. La toate fiinţele, afară de om, cele două scopuri sunt perfect solidare şi nu pot fi deosebite decât pe baza unui proces de abstracţiune. La om însă ele sunt bine definite şi formează desbinul ontologic dintre spirit şi natură, dintre valoare şi existenţă. Din pricina aceasta omul este singura fiinţă din lume care poate să-şi aleagă cu deplină libertate alternativa de a se supune sau nu principiului său formal, de a fi sau nu el însuşi şi de a-şi îndeplini sau nu destinul său cosmic specific.

Acest desbin ontologic între cauza finală a omului ca fiinţă şi cea formală a omului ca om a fost observată de toţi marii gânditori ai lumii şi formează un postulat de bază al cugetării etice din toate veacurile. Kant de pildă face o distincţie ireductibilă între domeniul existenţei —

organ revelator, ca punct de contact cu Veşnicul. Prin Eul spiritual sau transcendent nu ne vorbeşte adesea Eul însuşi, ci însuşi Spiritul Absolut, pentru că în adâncul adâncului din ei omul este teofor, sau mai precis hristofor. Tertulian a tâlcuit acest adevăr spunând: „Anima naturaliter christiana", iar Sf. Ap. Pavel, spunând: Nu eu trăesc, ci Hristos trăeşte în mine". (Cf. articolele noastre din Telegraful Român: Reflexiuni axiologice, din Nr. 9 al anului 1945 şi: Cugetări asupra postului, Nr. 13 din acelaşi an).

Sein — și domeniul valorii — Sollen. Existența nu primește pecetea formală a umanului decât prin valoare, după cum valoarea nu primește realitate existențială decât prin actul vital al valorificării. Existența și valoarea, și în special valoarea etică, sunt legate prin firele nevăzute dar incizibile ale nevoii de unitate metafizică a omului.

Explicația ontologică a axiologiei stă fără doar și poate în umbra acestei distincții dintre existență și valoare, pe care rațiunea nu poate decât să o constate și să o postuleze, ca pe o realitate fără de care nu este posibil a se imagina vreun progres spiritual. Ea o constată dar nu o poate explica prin ea însăși, pentru că explicația acestui fapt necesită investigații de natură transcendentă, cari depășesc puterile imanente ale rațiunii discursive. Totuși pe baza principiului rațiunii suficiente discordanța aceasta între existență și valoare pretinde o explicație minimă. Și întrucât rațiunea și experiența nu pot să o dea decât foarte vag, ea trebue să recurgă la o explicație mai sigură de ordin transcendent. Până atunci să vedem însă până unde ne poate fi de folos rațiunea.

Tot pe baza observației ființelor vii, ajungem la concluzia că dacă toate celelalte ființe au fost creiate în așa fel încât scopul final și cel formal să fie solidare în ritmul unitar al aceleiași existențe, însemnează că această solidaritate simultană a celor două scopuri este o lege naturală, universală, a ființelor. Intrucât și omul este o ființă vie, este necesar să cugetăm că și el ar trebui să se supună acestei legi. Dacă omul nu se supune, întrucât observăm discordanța dintre existență și valoare, însemnează că în ființa primordială a omului s'a întâmplat o catastrofă ontologică, o catastrofă care a rupt echilibrul existențial al ființei umane, punând-o în situația dramatică de a se căuta pe sine, dincolo de sine, în sferele transcendente ale valorii.[1]

Intre acest postulat al rațiunii și între ceea ce afirmă referatul biblic despre perfecțiunea inițială a omului primordial, precum și despre căderea lui în păcatul strămo-

[1] In această ordine de idei găsim foarte nimerită distincția pe care scolastica o făcea între faptele omului, făptuite de om dar nespecifice și faptele omenești, făptuite de om și purtând în ele specificul uman: valoarea.

şesc este o isbitoare asemănare.[1] Indiferent de ce opinie avem despre autenticitatea acestei revelaţii, dacă o considerăm realitate sau mit, fapt este că fără ea nu putem înţelege nimic atât din axiologie, cât şi din problematica generală a existenţei omeneşti.

Intr'adevăr, tensiunea spre valoare pare a nu fi altceva decât o expresie a nostalgiei omului după starea sa originală de plenitudine existenţială şi de perfecţiune paradisiacă. Setea de valoare este în ultima analiză setea de sine a omului, de esenţa sa metafizică, de identificare cu sine însuşi. Dealtfel filosofia mai nouă, fără a o mărturisi, este obligată să accepte punctul acesta de vedere, care este prin excelenţă un punct de vedere biblic. Jaspers de pildă, pune foarte insistent problema unei „reveniri în sine" a omului.[2] Această „revenire în sine" nu înseamnă oare tendinţa omului de a anula distincţia dintre existenţă şi valoare şi de a restabili astfel unitatea sa ontologică primordială prin încorporarea existenţială a valorii în ritmul normal al existenţei sale?

Cum e posibilă această sinteză a revenirii în sine? Prin afirmarea implicaţiilor transcendente ale Eului, căci omul îşi câştigă existenţa adevărată abia prin ridicarea deasupra Eului său empiric, la transcendenţă, în care Jaspers de pildă vede spaţiul posibilităţii adevăratei existenţe omeneşti.[3]

Suntem însă îndreptăţiţi să vorbim despre existenţa a două Euri, în natura umană? Nu cumva prin aceasta propagăm ideia unei dedublări a Eului, în flagrantă contradicţie cu principiul identităţii de sine a persoanei? Nicidecum, pentru că din momentul în care suntem obligaţi să acceptăm că există un divorţ între scopul final şi cel formal al fiinţei omeneşti, de ce nu am admite şi existenţa a două Euri, care să reprezinte fiecare câte unul din aceste scopuri?

---

[1] Cf. Facere Cap. I—III, passim.

[2] Cf. Dr. *N. Balcă:* Filosofia existenţială şi influenţa acesteia asupra protestantismului contemporan. Bucureşti 1936, p. 17.

[3] Ibidem.

Pentru înțelegerea acestei probleme este nevoe să reamintim un amănunt, despre care am mai pomenit într'o notă, și anume despre distincția pe care o facem în sens absolut dihotomic între: corp, psihic și spirit. Pentru noi, realități autonome sunt doar corpul și sufletul. Psihicul și ordinea psihologică în genere nu posedă o realitate distinctă de a celorlalte două realități, ci este o simplă funcție de relație dintre ele și rezultă din convergența vitală a spiritului cu corpul. De aceea domeniul psihologic aparține în principal zonei de acțiune a determinismului universal, urmând ca semnificațiile lui spirituale să se manifeste abia prin câteva din posibilitățile spontane ale conștiinței.

După cum este și firesc, Eul psihologic sau empiric va trebui să se deosebească esențial de Eul spiritual sau transcendent. Eul empiric, considerat de unii ca o simplă unitate formală a faptelor de conștiință,[1] ca rezultat al cenesteziei,[2] sau ca un fel de produs al spațiului comun dintre tendințele individuale ale Sinelui și normele obiective, sociale ale Supra-Eului,[3] rezultă direct din condițiile organice ale individului și se constitue ca Eu grație nizuinței tendințelor spre autonomie.[4] Astfel, alături de Eul autentic spiritual și transcendent, se naște un al doilea Eu, derivat, care în ultima analiză nu este altceva decât un fel de conștiință de sine a corpului, care conduce la variate raporturi lumea înconjurătoare și se desfășoară în diferite procese, grație funcțiunilor de relație, inteligenței, mecanismului emoțional, motor, etc. Acest Eu, ca și întreaga ordine psihologică în genere, este pre-moral,[5] în sensul că nu posedă în el însuși nici un fel de indicație a valorii, ci numai capacitatea de a se supune valorii, de a se identifica cu ea și de a o realiza prin acte pozitive de existență.

Eul spiritual sau transcendent dimpotrivă este moral, cuprinzând în el, în mod esențial valoarea, principiul for-

---

[1] *C. R. Motru:* Curs de psihologie, Buc. 1929, p. 213.

[2] *M. Ralea:* Ipoteze și precizări în știința sufletului, Buc. 1926, p. 125.

[3] *N. Mărgineanu:* Psihologia persoanei, Cluj 1936, p. 113.

[4] *L. Rusu:* Estetica poeziei lirice, Buc. 1934.

[5] *N. Mărgineanu:* Op. cit., p. 113.

mai prin excelenţă al persoanei umane. El nu este ca Eul empiric o simplă rezultantă, ci este o entitate de natură transcendentă. Deşi nu există în sensul existenţelor obişnuite, totuşi el este real, ca şi valoarea, tot atât de real ca şi centrul unui cerc de pildă, faţă de circomferinţa lui. Ba mai mult. După cum centrul există numai ca direcţie, ca legătură, ca putere, şi totuşi cercul rămâne o simplă funcţiune, un fenomen al centrului, tot aşa orice există în lumea noastră intra-psihică, există ca un simplu fenomen al Eului, cu toate că Eul însuşi, în sine, este insesizabil. „In ultima analiză, zice Bulgacov, Eul trebue determinat antinomic după tipul teologiei negative; pe deoparte Eul este un nu deplin şi definitiv, pentru că în sens obişnuit nu este şi totuşi nu se transformă într'un zero, într'un gol, într'o nonexistenţă, pentru că el are o supra existenţă; pe de altă parte Eul este totul, dela cea mai intimă subiectivitate până la cea mai rigidă obiectivitate, pentru că totul poate deveni predicatul său".[1]

Din acest citat se poate vedea destul de lămurit ce este Eul spiritual sau transcendent şi cât este de deosebit faţă de Eul empiric al psihologilor. In esenţa sa acest Eu este intenţionalitate pură şi formează substratul necesar al întregei noastre vieţi lăuntrice, ca şi al întregei noastre activităţi. Eul transcendent este un dat originar ce nu poate fi redus din altceva, ca Eul empiric de pildă. Aşa se explică unitatea şi identitatea lui în faţa multiplicităţii fenomenelor, unitate al cărei ecou răsună până în inima Eului empiric. Fără prezenţa lui, existenţa noastră ar fi fără sens. Faţă de Eul empiric, Eul transcendent se prezintă ca un ce nedeterminat, ca o posibilitate pură, intenţională, ca un eros cosmic prezent în fiecare act de infuziune existenţială, din care rezultă ordinea psihologică, dar neavând nimic comun cu cuprinsul material al rezultatului acestei infuziuni. Intre cele două Euri se poate aplica distincţia pe care o face Gabriel Marcel[2] între Etre şi Avoir. Etre este prezenţa pură nedeterminată a Eului spiritual,

---

[1] *Dr. D. Stăniloae:* Viaţa şi opera Sf. Grigorie Palama, Sibiu.

[2] *Gabriel Marcel:* Etre et Avoir, Paris.

căreia îi aparţine Avoir, sau Meul,[1] ca o achiziţie existenţială, întâmplătoare şi nespecifică, de esenţă cosmică.

Intre cele două Euri ar trebui să existe de fapt o legătură organică, deoarece după cum Eul nedeterminat prin existenţă rămâne un gol, un neant, tot aşa, ceea ce există ca realitate psihologică nu poate să nu poarte pecete. Şi totuşi, în cazul fiinţei umane acest lucru este posibil, pentru că la rădăcina Eului empiric, întemeiat pe unitatea de conştiinţă a corpului, aflăm a doua grupă de valori, valorile fiinţei în genere, care normează existenţa tuturor fiinţelor vii în sensul afirmării şi al conservării individuale, precum şi al perpetuării speciei. Scopul final şi cel formal sunt solidare în cadrul regnului animal, deoarece scopurile formale ale diferitelor fiinţe sau entelehiile, sunt inconştiente. Ele aparţin Voinţei creatoare, care este unică, deci nu pot veni în conflict una cu cealaltă. Omul însă, formează un regn aparte, cu posibilitatea de a se cunoaşte, de a se afirma, conserva şi perpetua pe sine pe un alt plan de existenţă, pe care poate să-l accepte sau nu.[2] Prin spiritul său, omul este alcătuit după chipul

[1] *M. Ralea:* Op. cit., p. 127. Expresia aparţine lui Ch. Blondel şi se află în celebrul Traité de psychologie al lui G. Dumas, Vol. II. Blondel distinge la baza personalităţii, alături de: Corps, Moi, Je, şi „Le Mien". Dl Ralea interpretează termenul în sensul că Meul nu ar fi decât o desvoltare a conştiinţei de corp propriu. Această interpretare este foarte săracă. Credem că sensul de subiectivitate, de achiziţie existenţială, psihologică, a Eului în contact cu mediul cosmic este mult mai potrivit. Meul este expresia psihologică, empirică a Eului, este însuşi Eul empiric sau psihologic.

[2] Această existenţă pe alt plan a omului este caracterizată esenţial 1. prin depăşirea cercului monadic al subiectivităţii şi prin subsumarea acestei subiectivităţi ordinei realului, 2, prin posibilitatea şi necesitatea relaţiilor intersubiective şi 3. prin trăirea întru mister şi revelare. Pe plan moral conştiinţa existenţei unei ordine obiective, care transcende şi limitează tendinţele panegotice ale subiectivităţii se manifestă prin evidenţa şi sentimentul a ceea ce este permis sau nepermis, prin respectarea dreptului de proprietate, prin înfrânarea tendinţelor şi în genere prin orice act care demonstrează depăşirea subiectivităţii printr'un sentiment de responsabilitate existenţială faţă de ordinea obiectivă. Depăşirea aceasta a subiectivităţii prin ordinea realului este primul pas spre valoare şi în special spre valoarea etică. Al doilea pas îl formează stabilirea relaţiilor intersubiective. Aceste relaţii schimbă cu totul sensul instinctelor fundamentale, ale fiinţei omeneşti, ridicându-le de pe planul particular al securităţii individuale pe cel general al securităţii prin cooperare colectivă. De aceea, această orientare originară a persoanei omeneşti spre lumea extraindividuală, poate fi numită, de acord cu prof. Dr. D. I. Belu, „intenţionaliate către comunitate" (Despre iubire. Timişoara 1945, p. 13). Dar ceea ce încoronează eforturile înălţării omului spre valoare este posibilitatea şi necesitatea naturii omeneşti de a realiza prin valoare şi de a putea exista „în orizontul misterului spre revelare" (expresia aparţine dlui L. Blaga şi se află între altele în Geneza metaforei şi sensul culturii. Fundaţii-Trilogia culturii). Despre această existenţă superioară credem că am vorbit destul de lămurit în capitolul de faţă.

și asemănarea lui Dumnezeu; prin corpul său el aparține însă pământului cu legile lui implacabile. Răstignit între cer și pământ, între normă și lege, permanent sfâșiat de dialectica forțelor cosmice care se luptă în el, omul își contemplă nedumerit nefericirea, care este însă tot atât de imensă ca și măreția lui și își caută un echilibru existențial. Unde îl va găsi? Printre meandrele sinuoase ale acestei lumi, care îl refuză și îl contrazice la fiecare pas? Probabil că nu. Decepțiile omului au fost prea mari pentru a-și mai putea pune nădejdea în ea. Echilibrul trebue căutat undeva dincolo de lume, în lumea necontradicției, a libertății, a spiritului pur.

Iată deci cum problemele eticei depășesc simpla exigență rațională, ancorând în zona existențială de sbucium și destin a ființei umane. Moralitatea răsare ca o necesitate vitală, ineluctabilă, din setea metafizică originară de armonizare lăuntrică și de autorealizare a omului.

Binele se realizează ori de câte ori omul este „El însuși" și face răul ori de câte ori nu este El însuși sau renunță la El însuși. Acest El însuși (sau la persoana I Eu însumi) mărturisește totdeauna prezența Eului originar care poartă în el esența transcendentă, sau scopul formal al omului. Toată problema în morală este de a se putea determina cum se ajunge la acest El însuși, sau Eu însumi tutelar purtător de valori veșnice și cari sunt puterile lui principale, pe cari am putea eventual să le captăm. Privită ca posibilitate, prima putere a spiritului este libertatea, privită ca act ea este eros. De fapt eros sau libertate nu sunt altceva decât fețele deosebite ale aceleiași realități.

In esență libertatea este necontradicție, atât logică,[1] cât și ontologică. A fi liber[2] însemnează a exista în așa

1 Dacă spiritul nu ar fi liber el nu ar putea ajunge la adevăr, pentru că adevărul constă în esență tocmai în necontradicția dintre ceea ce este în minte și între ceea ce este în realitate, între posibilitățile intelectului și exigențele reale ale obiectului.

2 Cei ce susțin că actul moral este determinat, greșesc tot atât de mult ca și aceia cari susțin că simpla raționalitate a unui fapt îi garantează implicit și realizarea practică. Ambele tabere confundă ordinea Eului spiritual cu ordinea Eului empiric și invers. Actul moral ca act moral este liber, pentru că spiritul prin esența

fel încât să nu fii contrazis, sau constrâns de a afirma sau de a fi altfel decât ai afirmat sau ești tu, în mod esențial. A fi liber însemnează apoi a trece dela dialectică existențială la dialog și dela dualitate interioară la unitate, adică depășind contradicția prin ceea ce poate conserva în Eu sentimentul unității de sine. Ori unde e dualitate e limitare și contradicție și implicit lipsă de libertate. De aceea o ființă este cu atât mai liberă, adică mai stăpânită de sentimentul unității de sine și al necontradicției, cu cât participă mai intens la însuși principiul unitar al Existenței care este implicit și Principiul suprem al libertății: Dumnezeu. Despre nota divină a libertății, Brunner de pildă afirmă că: „Omul este dintru început proprietatea lui Dumnezeu și devine așa ceva abia prin autodeterminarea sa. Autodeterminarea trebue să accepte ceea ce există deja, ceea ce este dat... Libertate autentică nu este acea libertate de alegere cugetată raționalist, ci voința de ascultare față de Dumnezeu, care chiamă la comuniune cu sine".[1] De aceea a tăgădui starea de dependență de Dumnezeu însemnează nu numai ruperea unor relații de ordin religios, ci implicit și renunțarea la libertatea originară a Eului, prin ancorarea în timp, adică în dialectica existenței orientată spre moarte.

Din cele câteva pagini ale capitolului de față s'a putut vedea că la baza moralității stărue sensuri ontologice adânci. Moralitatea nu e un produs derivat al imanenței, ci este expresia sensibilă a unei realități transcendente. Ea nu răsare din exigențele raționale ale firii noastre ci din nevoile adânci, originare de autorealizare ale omului, sau mai precis de restaurare a lui pe linia existenței sale dinainte de păcat. Noțiunea aceasta a naturii căzute, caracterizând starea de discordanță între existență și valoare,

---

sa este liber de a alege între mai multe stări sufletești cari i se prezintă din partea psihologicului, ca motive sau mobile, pe cel mai potrivit cu intențiile sale. Ca act de voință însă actul moral cade în sfera de influință a determinismului psihologic. Prin afirmarea libertății morale nu excludem cauzalitatea intrapsihică a actelor morale, ci pretindem doar că Eul empiric poate fi subordonat inițiativelor Eului spiritual, ethosul depășind prin semnificațiile sale transcendente, problematice minoră a psihologicului.

[1] La Prof. Dr. *D. I. Belu:* Despre iubire. Timișoara 1945, p. 12.

credem că se va încetăţeni în cultura umană, cu atât mai mult cu cât preocupările ontologice ale cugetărilor vor spori. De aceea moralitatea cuprinde un profund sens soteriologic, care singur îi poate garanta realizarea existenţială.

Dar ideea cea mai însemnată din acest capitol credem a fi că omul este moral când este El însuşi şi este El însuşi când este liber; iar liber este când face voia lui Dumnezeu. Numai pe firul dialogului cu Dumnezeu omul este cu adevărat ferit de contradicţie şi de chinurile dialecticei şi numai pe linia aceasta care leagă pământul cu Veşnicia se poate realiza acea paradoxală „coincidentia oppositorum" de care vorbesc misticii şi fără de care nu poţi fi liber cu adevărat.[2]

Aşa dar a fi liber însemnează a fi „tu însuţi", a te identifica cu scopul formal al fiinţei tale, a trăi prin valoare, a te plasa pe linia Adâncului, la capătul căreia se află Dumnezeu. El este cel care a predestinat scopul formal al fiecărei fiinţe. De aceea Dumnezeu este nu numai suprema autoritate a normei morale, cum pretind raţionaliştii, ci şi supremul isvor al binelui.

In ultimă analiză fundamentul ontologic al binelui este Dumnezeirea, care ne solicita la comuniune. Şoaptele Binelui le ascultăm ca pe nişte porunci ale Eului nostru legat cu Dumnezeu, venind prin noi, de dincolo de noi, în ceasuri de taină şi de rugăciune, spre a ne preface după „chipul şi asemănarea" lui divină. Lipsită de o relaţie vie, existenţială cu Dumnezeu, neasistată şi neînmulţită de harul dumnezeesc, moralitatea va rămâne pururea în sfera tragică a „dezirabilului", a „idealului", fără a putea deveni vreodată ceea ce trebue să devină: o atitudine existenţială permanentă a omului în faţa lumii şi a vieţii. Din toate aceste motive rezultă că raportul dintre religie şi morală este indestructibil.

---

[1] Un exemplu etic al aplicării acestei „coincidentia" ni-l serveşte iubirea faţă de vrăşmaşi, care este posibilă numai dacă facem apel la Dumnezeu. In ultimă analiză orice act moral, spre a fi perfect, trebue întemeiat pe autoritatea lui Dumnezeu, căci numai când faci ceva „pentru Dumnezeu" sau „ca pentru Dumnezeu", poţi să-l faci perfect, punându-ţi în joc toate puterile şi toată responsabilitatea personală.

100 DE ANI DELA VENIREA LUI ȘAGUNA IN ARDEAL

CÂTEVA ȘTIRI INEDITE

de

Preot Dr. TEODOR BODOGAE
Profesor la Academia teologică „Andreiană"

In 2 Sept. 1946 s'au împlinit 100 de ani de când geniul multilateral al lui Andrei Şaguna a venit să statorească început de veac nou în viaţa sbuciumată a Românilor din Ardeal. Privită prin prisma atâtor decenii de răscoliri a energiilor amorţite, de înodare a firelor trecutului şi de temeluire nezdruncinată a operei de reorganizare şi de adâncire a vieţii bisericeşti şi naţionale, fapta marelui ierarh a fost într'adevăr providenţială nu numai pentru Ardealul românesc, ci, prin viziunea ei de îmbisericire a poporului, şi pentru neamul nostru întreg. Unde eram la 1816, când în Ardeal episcopul Vasile Moga se plângea că îi este „prea subţirică puterea", iar peste munţi opera de redresare spirituală a lui Veniamin şi Grigorie Miculescu încă nu părăsise decât sporadic zidurile mânăstirilor şi, în schimb, unde am ajuns în 1868, când Statutul organic devenise stat în statul unguresc, pe care apoi îl va şi dinamita, şi, în sfârşit, unde suntem în 1925, când se realizează nu numai simbolul unificării bisericeşti, ci şi al ridicării întregului popor la înălţimea de factori vii şi constitutivi ai lucrării de spiritualizare în lume?

Multe au fost frământările prin care a trecut tânărul vicar de când a păşit în Sibiu, nestrămutate şi într'adevăr extraordinare au fost puterile lui de muncă, dragostea lui de Biserică şi de popor, înţelepciunea şi priceperea cu care a desfăşurat toată opera sa politică, socială, culturală, bisericească şi economică. Dela o situaţie cu totul precară

și dezorganizată, în care se găsea clerul și Biserica ortodoxă ardeleană și până la minunata încoronare a operei sale din preajma anilor 1870, marele ierarh a avut de luptat cu toți: cu clerul român, cu lipsa de școli, de biserici și de intelectuali, cu autorități potrivnice, cu gelozie confesională și chiar cu tradițiile neautentice care se încuibaseră în așezămintele și mentalitatea oamenilor în urma grelelor veacuri de restriște. Dar a biruit toate potrivniciile cel care pe drept cuvânt a fost numit capul neîncoronat al Ardealului.

Nu slovă întinsă de panegiric vom lăsa să preamărească opera alesului între aleși, ci ne vom îngădui să mai scoatem de sub filele vremii unele fapte și gânduri ieșite din sufletul și din condeiul marelui ierarh, din cari astăzi unele, fie că sunt cunoscute de prea puțini, fie, poate, de nimeni.

I. O CARTE DE RUGĂCIUNI A LUI A. ȘAGUNA

Ne lipsește pân'acum un studiu amănunțit despre cărțile de rugăciuni în trecutul nostru. Desigur că diferitele rugăciuni (de ale dimineții, ale mesei, ale împărtășaniei, precum și rugăciuni la sărbători mari și la diferite întâmplări: boală, moarte, secetă, etc.), se întâlnesc în Molitvelnicele, în Ceasloavele, în Octoicele și mai ales în Acatistele noastre vechi. Abia din veacul XVIII vedem publicându-se sub denumirea de „Cărți de rugăciuni" la Iași, Viena,[1] Buda, Neamț, etc. N'am la îndemână nici una

[1] Cele mai vechi par a fi cele publicate de librăria „privelegiată" Kurczböck din Viena, care a publicat între 1770—1792 trei cărți de rugăciuni (1770, 1779, 1781), dintre care cea mai importantă, a II-a, e a lui Samuil Clain, din care are și Academia Română un exemplar. (Cf. Em. Micu : Din istoria culturală a Românilor din Austro-Ungaria, în revista „Transilvania", Sibiu 1910, p. 17 și urm.). Pentru veacul XIX „Cărțile de rugăciuni" sunt mai numeroase, la tipărirea și răspândirea lor contribuind, după părerea noastră, contactul strâns al Uniților cu Rom.-catolicii, unde poporul nepricepând liturghia pe care preotul papistaș o face în l. latină, cartea de rugăciuni a fost introdusă ca un îndrumător al credincioșilor în timpul slujbei. La ortodocși participarea credincioșilor la slujbele divine e mai activă și de aceea nu se prea simțea nevoia publicării de cărți separate de rugăciuni, ele fiind doar cuprinse în cărțile de ritual. Totuși ele au intrat și între ortodocși și de aceea Șaguna a ales câteva și le-a pregătit pentru tipar.

din aceste rarităţi, spre a putea face o comparaţie între publicaţiile anterioare de acest gen şi „Cartea de rugăciuni scrisă prin Andrei Şaguna... în Viena la anul Domnului 1849", pe care am aflat-o în manuscris în Biblioteca Mitropolitană din Sibiu şi despre care vom spune aici mai jos câteva cuvinte.

„Cartea de Rugăciuni" a lui Şaguna,[1] e un manuscris cu compactare originală în pânză roşie cu o minunată ornamentaţie încrustată. Formatul e 20/14 şi cuprinde 171 pagini numerotate, din care pag. 161—168 sunt goale. Cuprinsul e pe pag. 169—171. Hârtia este mată. Pentru ca şirurile să urmeze exact unul sub altul se mai văd încă şi acum de ambele margini ale paginei urma unor apăsări cu vreun lemn ascuţit. Corecturi sunt foarte puţine, fie radieri şi scrieri din nou, fie trageri cu peniţa peste cuvântul greşit şi scrierea lui apoi din nou. Numai în câteva locuri[2] este câte-o alt fel de corectură de-a lui Şaguna făcută în creion şi cu un scris grăbit. Că manuscrisul va fi servit pentru tipar, este, cred, şi indicaţia din susul pag. 102, unde scrie, în legătură cu rugăciunea „către îngerul păzitor", cuvintele „nu trebue"' fără, însă, ca să şteargă acest lucru şi din cuprinsul dela urmă.

Iată şi „însemnarea rugăciunilor din cartea aceasta", cu observarea că nu s'a băgat de seamă că Nr. curent 22 s'a scris de două ori:

[1] A se vedea titlul întreg în facsimilul alăturat.

[2] pp. 90, 93, 94, 102. A se vedea şi facsimilul alăturat.

Problemele mai importante care se pun în legătură cu această „Carte" sunt:

a) Este acest frumos şi îngrijit manuscris într'adevăr o caligrafie şaguniană? A avut el vreme în sbuciumatele 7 luni din iarna, primăvara şi vara lui 1849, cât a stat la Viena, Innsbruck, Pojon, etc., să se ocupe şi cu astfel de lucruri? Când a putut găsi răgazul şi tihna pentru o scriere aşa de liniştită?

Cine cunoaşte însă frumoasa scriere a Mitr. Andrei — care-şi redacta personal rapoartele de şedinţă chiar în locul consilierilor şi care-şi scria cu mâna proprie intervenţiile către autorităţi şi guvern în toate limbile respective — desigur că aceasta nu e o problemă. Am comparat scrisul cu o serie de corespondenţe de ale lui — între altele şi cu cea către consistoriul din Blaj, pe care o publicăm mai

jos — şi se vede limpede că titlul cărţii: „scrisă prin A. Şaguna" spune un adevăr formal.

b) A fost scrisă cu gând de a fi tipărită şi nu cumva a şi fost?

Se ştie că Tipografia Arhidiecezană a fost înaugurată abia în 27 Aug. 1850, de aceea sigur că ocupându-se în puţinele ceasuri libere din petrecerea în Viena cu transcrierea, respectiv compunerea acestor rugăciuni, desigur se va fi gândit să prezinte şi el măcar un exemplar la comisia cărţilor bisericeşti de pe lângă Ministerul de Culte din Viena, care tocmai atunci şi mult timp după aceea îşi va ţinea şedinţele sale interminabile.[1] Dar noi mai avem o mărturie în faptul că una din aceste rugăciuni, anume „la ziua naşterii Impăratului" (în mss. p. 113—120) a tipărit-o şi în tipografia lui I. Gütt din Braşov, pe o foaie volantă, pe coperta căreia adăoga: „compusă de Andreiu Şaguna, diecezan episcop..., în Viena la 18 August[2] st. n. 1849". In Braşov, unde tipărirea rugăciunii se va fi făcut abia spre sfârşitul anului — căci tulburările nu vor fi permis mai repede, nu va fi putut Şaguna tipări toată „cartea", poate şi fiind că era prea strâmtorat şi deprimat de ceea ce aflase acasă la întoarcerea din Viena, dar şi probabil fiindcă se gândise că în curând va deşchide el tipografia sibiană. In această instituţie, între cele vreo 40 de cărţi rituale nu se cunoaşte nicio carte de rugăciuni. Dar se ştie că în frumosul Acaftist din 1855 sunt introduse o serie de rugăciuni exact cu textul de aici şi încă chiar din acelea care nu se întâlnesc în Acaftistele anterioare (de pildă al lui I. Bart din 1792 sau Clozius din 1845).[3]

---

[1] Şaguna a lăsat în 1850—51 ca delegat al său pe Gr. Pantazi. Vezi despre aceasta ziarul german al lui A. Şaguna la Il. Puşcariu: Documente... I 275 sq. şi Autobiografia lui Nicanor Gruici (în l. sârbă), Carloviţ, 1907 p. 70 şi urm.

[2] Era tocmai ziua de naştere a lui Fr. Iosif (18 VIII 1830).

[3] Am cercetat şi volumele lui Anton Mayer: Wiens Buchdrucker Geschichte, Viena 1885—1887, 2 vol., dar n'am aflat nici o indicaţie să se fi tipărit acolo şi „cartea" lui Şaguna. Informaţiile despre tipăriturile româneşti din Viena în sec. 19 sunt destul de sărace. Ştim că „Promemoria" (1849) şi „Anhang zu der Promemoria (1851), le-a tipărit Şaguna la Viena (aceasta din urmă şi la Sibiu). De aceea desigur că va fi încercat şi cu aceasta. Despre Mineele tipărite româneşte, la Viena, Şaguna se exprimă frumos. Cf. Il. Puşcariu: Documente I 278.

c) Care este valoarea „Cărţii“?

Când se va putea studia comparativ cuprinsul acestor rugăciuni cu cel al altor „Cărţi“ de pân'atunci, se va putea vorbi şi de originalitatea acestor rugăciuni. In afară de cea închinată zilei de naştere a lui Fr. Iosif, credem că Şaguna a mai compus măcar rugăciunea plugarului şi a oierului, dovedindu-se că şi în acest domeniu, ca şi în celelalte, „toate trebuiau luate dela început“.[1] Celelalte rugăciuni le-a luat din cărţile rituale. In deosebi sunt de remarcat cele 7 rugăciuni lungi dela Rusalii, cari nu se mai prea întâlnesc în Acaftistele mai noi.

Cât despre caligrafia manuscrisului nu mai vorbim. Ea poate fi pusă alături de cele mai frumoase lucrări similare din vremea sa, sau chiar de mai înainte.

II. O SCRISOARE NECUNOSCUTĂ A LUI ŞAGUNA ÎN CHESTIA UNIVERSITĂŢII ROMÂNEŞTI

Se cunosc[2] începuturile şi durata scurtă a „Universităţii“ din Sibiu dintre anii 1844—1887. Se mai ştie că şi Românii au vrut să-şi aibă o secţie a lor în cadrul acestei „Universităţi“. Rom.-catolicii şi uniţii priveau prea ingrat această problemă. Pentru a vedea cât de larg şi de româneşte judeca Şaguna, publicăm aici o prea frumoasă scrisoare din 22 Martie 1852, către Venerabilul Consistor din Blaj.[3]

---

[1] N. Popea: Mitr. A. Şaguna, p. 71.

[2] Vezi informaţii în Bedeus, Ürmössy, Jakob Elek etc., pe scurt Lupaş: Şaguna 165 şi urm.

[3] In 15 Martie 1852 Nic. Ghiaja, prot. Paloşului, trimite lui Şaguna un exemplar din celebra „Cuvântare“ a lui Şt. Şuluţ dela inscăunarea lui, prin care face apel la unirea cu Roma a tuturor Românilor dela Tisa la Pind. Prot. Ghiaja raportează (Arhiva Mitr. Sibiu. 1852 Nr. 377) că protopopii uniţi împrăştie broşura printre preoţii ortodocşi. Şaguna trimite protopopilor săi o circulară de lămurire iar Consistorului din Blaj această scrisoare. Originalul ei trebue să se păstreze în Blaj.

De remarcat ţinuta larg românească şi creştină a scrisorii. Şaguna n'o semnează, căci a găsit de potrivit să răspundă tot consistoriul, unei chemări venite tot dela un consistoriu. Conceptul acesta original scris de Şaguna seamănă în caligrafie întru totul cu „Cartea de Rugăciuni“.

Sibiu în . . . .

Venerabilului Consistoriu Catolicu de Ritul grecesc,

Ajutoriul și sprijinirea națiunei noastre române, ca să poată ajunge ușior și cu succes ferice la acea cultură dorită, asupra căreia venerabilul Consistoriu au socotit de cuviință a trage luarea noastră aminte prin oficioasa sa adresă din 20/8 Mart. a. c. Nr. 128, a fost, și sânt totdeauna obiectul neprecurmatei noastre îngrijiri și ocupațiuni de toate zilele.

Precum am salutat cu bucurie era acea de mult așteptată a întrării poporului nostru în usul drepturilor cu celelalte popoare ale Inălțatului nostru Impărat; așa simțim acum cu cea mai vie mulțumire entusiasmul cel sfânt, cu care acest popor se folosește de mijloacele, ce i sânt la îndemână spre a-ș forma un viitoriu ferice și a se ridica la dignitatea cuvenită alăturea cu soarele națiuni ale măritei Monarhii austriace. Pentru aceea noi după chiemarea și datoria, ce o avem, nu lăsăm să treacă nici o ocaziune, ce am putea întrebuința spre a grăbi ajungerea cu succes dorit a poporului nostru la gradul aceia al culturei, pentru care este capabil și destinat spre fericirea sa, spre mărirea Imperiului, sub care gustă bunătatea aceasta spre lauda umanității. Cu părere de rău însă trebue să mărturisim, că încontra părerii, ce venerabilul Consistoriu propune pentru solicitarea unei facultăți juridice cu Profesori români, și pentru a căria fundare cu resultat norocit sântem provocați a conlucra împreună și noi, ca pentru un mijloc de cea mai mare importanță pentru cultura națională, — se ridică niște considerațiuni momentoase, pe care ne simțim îndatorați a le descoperi.

Știm, și cunoaștem noi prea bine, că puterile împreunate grăbesc ajungerea la ori care scop salutare, la care este ațintată dorința binesimțitorilor Români, dar cu mare părere de rău trebue să ne plecăm înaintea puterii aceleia, care ne împinge pe unii de către alții, și nu ne sufere a ne apropia, ca să lucrăm împreună după simțemintele inimilor noastre.

Nimine nu poate dori mai mult decât noi, ca să punem la o parte toate diferințele, care ne desbină — despre care Consistoriul venerabil în hârtia sa pomenește, — și să conlucrăm împreună spre a înlesni națiunei mijlocele, de care simte trebuință în aceste circumstanții favorabile pentru desvoltarea ei intelectuală și morală; noi însă față cu experiința până aci făcută — provocăciunea aceasta a Consistoriului venerabil numai atunci am putea o îmbrățișa, când către

sfântă legea noastră nu am avea tot aceeaşi căldură şi evlavie, care o avem către mulţimea noastră; sau când am avea de gând a propaga indiferentismul religionariu, — sau când nu am simţi săgeţile, care ni se înfigu din partea aceluiaşi venerabil.

Lămurit mărturisim, că legătura sângelui şi a frăţietăţii, în virtutea cărora venerabil Consistoriul chiemă conlucrarea noastră, ca cu puteri împreunate să ridicăm edificiul fericirei naţionale, nu poate fi pentru noi argument putinte, încurăjătoriu şi mângăitoriu, când din circulaţiunea unei cărţi pastorale emise de curând dela acea Dieceză — ca să nu pomenim de altele — vedem, că dânsa propagă publice o doctrină, care ne-au surprins, şi ne-au înspăimântat cu cuprinsul său, şi prin care (la) foaia 21 se zic următoarele: „Nici o legătură a sângelui nu-i aşa puternică şi atrăgătore de inima unui om către altul, ca legătura şi unirea Religiunei şi a Credinţei; — unde aceea lipseşte, îi răceala şi neîncrederea împrumutată în loc. Vai cât de dureroase exemple ne avem pe noi înşine Românii din timpurile trecute, cari ne-am urît şi hulit unii pe alţii numai doară pentru un nume — unit şi neunit; şi aceasta a fost zbiciul lui Dumnezeu asupra noastră şi o cauză de căpetenie a scăpătării şi rămânerii îndărăpt şi a subjugării noastre; că oarecum fireşte aşa este — şi păţirea noastră trist ne-au dovedit şi ne-au convins despre acest adevăr — ca să ne încredem şi să ne apropiem mai lesne cu inima către acela, carele este cu noi de o religiune şi de o credinţă, decât de sângele şi fraţiile noastre de diversă credinţă".

Invăţătura aceasta, care e nouă, până acum neauzită dela intemeerea creştinătăţii prin Domnul şi Mântuitoriul nostru Iisus Hristos, şi neîntrebuinţată de cuvântătorii bisericeşti, ne sileşte pe noi a presupune, că recviziţiunea cea susatinsă a Consistorului venerabil nu cu deadinsul s'au îndreptat încoace, ci numai ca să ispitească inimile noastre, din ale cărora adâncime zicem: că este trist a vedea, că fiii aceleiaşi mame, cari poartă acelaşi nume, cari vorbesc o limbă, cari au aceeaşi istorie, cari au suferit aceleaşi certări ale timpurilor trecute şi cărora este destinată aceeaşi soarte, cari ursita anilor celor fatali 1848 şi 1849 cu coînţelegerea cea mai bună şi adevărat frăţească au purtat, cari cu puteri reciproce s'au apărat de vrăjmaşii Impăratului nostru şi ai Naţiunei noastre, se depărtează aşa de mult unii de alţii cu simţemintele lor, încât[1] se socotesc unii pe alţii de străini.

---

[1] Şaguna a şters aici cuvintele: „numai vrăjmaşilor naţiunei noastre să facă plăcere"...

Cu toate acestea, noi, neslăbiţi cu credinţa şi cu spiritul şi întăriţi cu răbdarea evanghelică, punem mâna pe conştiinţă şi rugăm pe Dumnezeul îndurărilor, spre a ne înarma cu puterea sa, ca precum până acum, aşa şi de aici înainte să ne dea puteri spre a lucra neprecurmat tot ce poate fi bun şi de folos spre înaintarea culturei iubitei noastre Naţiuni, spre asigurarea viitorului ei şi spre fericirea care o doreşte.

Din şedinţa Consistorială la Sibiu 22 Mart. 1852 ţinută.

Ai Consistoriului venerabili umiliţi servi,

Pe verso:

Consistoriul greco-catolic din Blaj pofteşte pre consistoriul nostru diecezan la conlucrarea întru o înţelegere în privinţa înfiinţării unei Universităţi naţionale româneşti.

R(esolu)tum 22 Mart. 1852: Să se împrotocoleze spre ştiinţă. *Jos*: Nr. 179 Ş(aguna) 852.

III. CORESPONDENŢA A. ŞAGUNA CU I. RAIACICI

Intrucât prea puţini cunosc limba slavo-rusă, în care s'a purtat corespondenţa dintre tânărul vicar, mai apoi episcop dela Sibiu şi dintre binefăcătorul său, patriarhul Iosif Raiacici, corespondenţă care a fost studiată şi publicată în rev. „Balcania" (VI, Buc. 1943, p. 242—282) de prof. S. Dragomir, ne permitem să o prezentăm cititorilor noştri în traducere românească. Din cele 14 scrisori pe care le publică d. S. Dragomir, noi traducem numai pe cele scrise în slavo-rusă, celelalte 4 (una în l. germană, alta în l. maghiară, a treia în l. latină şi ultima în l. roromână) fiind mai uşor accesibile cititorilor români.

Corespondenţa arată ajutorul dat de Raiacici tânărului vicar mai ales cu ocazia alegerii din 1 Dec. 1847, apoi greutăţile şi aproape desnădejdea cu cari a avut să lupte la început vicarul şi mai târziu episcopul Andrei. Moştenirea lăsată de Moga pe tărâm bisericesc şi şcolar este descrisă în mod impresionant de Şaguna. Tot aşa se poate vedea talentul şi abilitatea diplomatică a celui care, pe lângă cultura excepţională şi personalitatea lui covârşitoare, aproape singur şi-a pregătit toate succesele în viaţă.

Limba acestor 10 scrisori este destul de artificială, tocmai fiindcă e bazată mai mult pe expresii de cărţi ri-

tuale şi biblice, decât pe o limbă care era vorbită de popor. Totuş Şaguna o stăpâneşte uşor. Afară de câteva pasagii unde n'am putut traduce destul de precis ideile marelui ierarh din pricina unor lungi şi întortochiate perioade — sensul însă cred că l-am prins peste tot — încolo scrisorile de faţă constitue unul din elementele de temelie pentru înţelegerea mai ales a începuturilor activităţii lui Şaguna în Ardeal.

Lăsăm pe cititor să comenteze el însuş importanţa fiecăreia în parte.

a) 13 Martie 1843. Andrei Şaguna către Mitropolitul Iosif Raiacici (Nr. 1023).

Inalt Prea Sfinţia Voastră, Prea Milostive şi prea Bune Doamne!

Din devotament filial faţă de înfricoşata chemare a preoţiei, mă simt obligat a comunica cu toată smerenia I. P, S. Voastre următorul articol din „Gazeta de Transilvania" în traducere sârbească şi care glăsueşte pe cum urmează:

„In zilele de 9, 10, 11, 12 şi 13 Nov. 1842 I. P. S. Sa Domnul Iosif Raiacici, arhiepiscopul şi mitropolitul ortodox al norodului greco-neunit din Ungaria şi din provinciile adnexe şi cârmuitor în acelaş timp şi al diecezei Vârşeţului, a binevoit să hirotonească 5 clerici valahi din dieceza Vârşeţului, cu care ocazie a binevoit I. P. S. Sa cu tot respectul ca în fiecare zi slujba hirotoniei din biserica sf. catedrale dela Carloviţ să se săvârşească în limba română, iar cântările din strana strângă a rânduit să se facă şi ele româneşte. Prin acest fapt, care se bazează pe adevărul că greco-neuniţii sunt egal îndreptăţiţi în ce priveşte ierarhia, I. P. S. Mitropolit a dat în faţa publicului dovada deplină a nobilelor sale concepţii de care e însufleţit pentru progresul spiritual al tuturor popoarelor de sub ascultarea sa, fără ca să se uite la vreo diferenţă de naţionalitate. Prin faptele sale pline de îndrăsneală şi energie, acest bărbat cu drept cuvânt a pus o piatră unghiulară la frăţeasca înţelegere şi la îndrumarea spre unire cu fraţii noştri Sârbi. Făcând cunoscute publicului aceste lucruri, doresc din adâncul inimii ca, odată pusă, piatra acestor bune gânduri să rămână statornică în toată bună vremea.

Lugoj 24/12 Febr. 1843. M. P.".

Se vede, aşa dar, limpede cât e de preţuită pretutindeni şi câtă mulţumire a produs înţeleapta dispoziţie şi faptă a I. P. S. Voastre

şi ce rugăminţi fierbinţi pornesc din sufletele tuturora pentru binele şi îndelungata acţiune a unui păstor atât de bun şi de mare.

Adânc încrezător în înalta milostenie şi oblăduire a I. P. S. Voastre şi sărutându-Vă sfânta dreaptă arhipăstorească, rămân cu adâncă smerenie,

Vârşeţ, la 13 Martie 1843

al I. P. S. Voastre prea supus rob
Andrei Şaguna, arhim. de Hopovo

b) 1 Oct. 1843. Andrei Şaguna către Mitropolitul Iosif Raiacici (Nr. 771).

Excelenţa Voastră, Prea milostive Arhipăstor şi mie Prea Bune!

Mila şi adevărul s'au întâlnit, dreptatea şi pacea s'au îmbrăţişat, căci Inălţimea sa Ces.-Crăiască, Prea Luminatul împărat şi Crai a binevoit şi cu adâncă milostivire a numi pe I. P. Sf. Voastră sfetnic intim al său, când şi Excelenţa Voastră în faţa întregului corp legiuitor al Congresului naţional a exprimat acest adevăr. Dreptatea şi pacea s'au îmbrăţişat atunci întrucât, pe deoparte, întreg norodul nostru pravoslavnic înţelege, în marea sa bucurie, să se pună în serviciul generosului Impărat, iar pe de alta ştiind că aceleaşi greutăţi şi idealuri naţionale frământă şi inima prea înaltului său arhipăstor.

In faţa simţemintelor atât de calde ale tuturor noroadelor, nu pot nici eu să nu dau curs simţământului meu filial faţă de părintele şi de binefăcătorul meu care aţi fost I. P. S. Voastră totdeauna, prin aceea că preamăresc şi eu succesul ce umbreşte pe Excelenţa Voastră, oblăduitorul meu, dorind din adâncul inimii mele, ca Domnul Dumnezeu să Vă înmulţească zilele vieţii şi să păstreze pe Excelenţa Voastră în deplină şi statornică sănătate până la adânci bătrâneţe.

Incălzit la înalta milostenie şi părinteasca oblăduire şi sărutându-Vă sfânta dreaptă arhipăstorească, rămân, cu adâncă smerenie

Vârşeţ, 1 Oct. 1843.

Al I. P. S. Voastre prea plecat rob
Andrei Şaguna, arhim. de Hopovo

c) 13 Iulie 1846. Mitropolitul Raiacici lui Andrei Şaguna (Nr. 549).

Arhimandritului de Kovil, în Carloviţ 13 Iulie 1946.

Cuvioase arhimandrite, nouă prea iubite!

Măria Sa, Prea Milostivul nostru Impărat şi rege prin Inaltul său decret semnat în 27 Iunie 1846, la propunerea noastră cu milostivire a binevoit a Vă numi vicar administrativ al văduvitei eparhii ardelene şi a Vă acorda pentru întreţinere 2000 fl. din fondul si-

doxial. Această înaltă rezoluţie ne-a fost comunicată în 3 Iulie prin actul Nr. 3531 a. c. de nobilul vicepreşedinte al prea înaltei cancelarii transilvane domnul baron Samuil Iosika, ştiind cuvioşia Ta să nu uiţi, după ce ai predat mânăstirea conform rânduielilor stabilite anume de ctitorii lor, să te pregăteşti să pleci îndată la Viena ca să poţi aduce mulţumită Majestăţii Sale pentru această înaltă milostivire şi apoi să poţi ajunge repede a primi dela mai sus lăudatul vicepresident Baron Iosika îndrumările necesare instalării Tale.

d) 13 Iulie 1846. Mitropolitul Raiacici către administratorul diecezei Bacica (Nr. 549).

Carloviţ 13 Iulie 1846.

Către Administratorul diecezei Bacica.

Intrucât arhim. din Covil Andrei Şaguna a fost numit în mod prea graţios prin înaltul decret cesaro-regesc din 27 Iunie 1846 administrator al văduvitei eparhii ardelene, spre a putea el cât mai repede ajunge la postul său, să nu negliijeze Cucernicia Ta mânăstirea peste care a fost îndrumător numitul arhimandrit Şaguna, ci cu toate lucrurile aparţinătoare ei şi care se află azi în dependinţele ei, să se predea ieromonahului Varnava Damianovici, pe lângă inventarul respectiv care se va adresa cu acest prilej.

e) 14/2 Febr. 1847. Vicarul general Andrei Şaguna către Mitropolitul Iosif Raiacici (Nr. 948).

Excelenţa Voastră, Prea Milostivul şi prea bunul meu Arhipăstor!

Pe când mă luptam în sinea mea şi mă cercetam pe mine şi lucrurile încredinţate mie, ca sà nu-şi întoarcă Domnul faţa sa dela fiul său, iată că îndată m'a auzit şi mi-a trimis pe Duhul său cel mângăetor prin mijlocirea acelor cuvinte şi scrisori părinieşti şi arhipăstoreşti, prin care în 13 Iulie a lunii trecute a binevoit I. P. S. Voastră cu milostivire să lumineze şi să încurajeze pe smeritul său rob în situaţia grea şi plină de primejdii în care mă aflu.

Mulţumesc lui Dumneveu cà m'a învăţat să înţeleg lipsa unor astfel de învăţături şi de îndemnuri, precum şi să mă ştiu folosi de ele.

Ce-i mai mult, misiunea mea de pân'acum urmează în chip mulţumitor, chiar dac'ar fi să descoperim ca printr'o spovedanie starea de fapt a lucrurilor şi sincera lor prezentare, căci nu numai persoana mea, ci întreaga mea păstorire pătrund în lume, sunt tot mai apreciate şi mai preţuite în lumea dinafară, iar aceste noi vremuri, în care, în sfârşit, se acordă şi ortodoxiei noastre aprobarea cuvenită şi stima din partea şi a celorlalte naţii, ne îndreptăţesc a

crede într'un viitor mai bun, în care vor începe şi la noi să se învioreze toate.

Pe lângă acest adevăr, mai ţin de datoria mea de a mai adăuga încă unul, că potrivnicii Bisericii noastre privesc cu mândrie şi cu inimă vicleană la succesele expuse mai sus; iar, după cât le stă în putinţă, nu se mulţumesc numai cu vicleniile acestea, ci sunt deplin încredinţat că şi în actualele împrejurări ei pot face mult rău Bisericii noastre, şi, deoarece pân' acum conducerea bisericească au suprimat-o şi acum, odată restaurată, nu mai pot opri vindecarea rănilor din biserică, dar pot totuşi face mare pagubă pravoslaviei, cum au făcut pe vremea când se ţineau diete naţionale şi când noi n'am putut avea arhiereul nostru. Acea pagubă s'a întins cu vremea până aproape de fiinţa Bisericii. De aceea, fiind eu mai nou în trecere în mod oficios prin Cluj, am recomandat magnaţilor cauza Bisericii noastre, ca adică să fim şi noi recunoscuţi prin lege ca religie în stat şi am şi primit lămuriri mângăetoare, dar am slabă nădejde în aşa ceva.

Ocazia petrecerii mele mai nouă în Cluj a mai fost şi bucuroasa aşteptare de a se confirma reuşita acelei întreprinderi pe care dela loc mai înalt mi-a încredinţat-o spre îndeplinire Ex. Sa Domnul Guvernator, privitor a cele 3 obştii camerale din Munţii Apuseni, pe care le-am vizitat în toamna trecută spre a putea informa forurile mai înalte că am sfătuit acele sate să revie la ascultare şi muncă în slujba Patriei, după ce de peste 4 ani refuzaseră s'o facă. In cazul de faţă m'am încununat de succes folosindu-mă pentru aceasta (de anumite mijloace) spre a decide satele respective să predea pe instigatoarea însăş, o oarecare aventurieră maghiară numită Varga Catalina, care s'a pripăşit la ei venind din lumea largă şi induplecându-i la rău şi vreme de 6 ani n'au vrut s'o predea nici în faţa ameninţării de a se folosi cele mai iscusite mijloace de siluire, dar la convingerea şi lămuririle mele ei au predat-o de bună voie. Pentru a putea, deci, duce la capăt această primejdioasă întreprindere am fixat ziua de Bobotează. Comunele acelea sunt: Bucium, Cărpiniş şi Abrud-sat. Strângând în prealabil (pe ţărani) prin mijlocirea preoţilor în Bucium, am săvârşit acolo Liturghia şi slujba Bobotezii, începând apoi a-i saluta cu prilejul sfintelor praznice al Naşterii şi al Botezului Domnului, punându-le după aceea, în mod mişcător la inimă datoria lor de creştini faţă de Dumnezeu, faţă de Impărat şi faţă de celelalte stăpâniri, înmuind aşa de tare inimile celor 700 de creştini adunaţi acolo, încât

mi-au permis să scot sub ochii lor pe instigatoarea, care de şase ani stătea ascunsă prin munţi şi păduri şi s'o predau autorităţilor statului. Cu acest prilej, deci, şi pentru faptul că aceste localităţi nu sunt departe de Cluj, m'am dus până în Cluj pentru ca să fac raport detailat verbal şi în scris Domnului Guvernator despre modul cum s'a terminat această misiune, lucru de care şi alţi domni nu se puteau deajuns mira cum de a fost dusă la capăt în mod atât de reuşit o misiune atât de grea. Ca urmare a acestui fapt, ambele înaltele autorităţi locale, adică Guvernul şi Tesaurariatul imediat au raportat acest caz Majestăţii sale, propunându-I ca să-mi exprime prea înalta sa satisfacţie împărătească.

Intre altele Tesaurariatul, scrie aşa:[1] „Prezenta propunere a preşedintelui Tesaurariatului regal cu anexele sale făcută la 2 a lunei curente despre aceea că seducătoarea satelor fiscale Bucium, Cărpiniş şi Abrud sat, Caterina Varga, prin străduinţele eficace ale vicarului general al Ortodocşilor ardeleni A. Ş. ieşit în repetate rânduri la acele sate a fost prinsă în satul Bucium din cercul Izbita şi dusă în Aiud în temniţa judeţului Alba de jos (omiţând celelalte:) V-o raportăm Majestăţii Voastre spre preaînalta ştire, în legătură cu supusa relaţie prezentată la 8 a lunii curente sub nrul Thes. 116, cu acel supus adaus că, întrucât împrejurarea prinderii numitei femei poate fi atribuită numai amestecului şi modului hotărât de a lucra al amintitului vicar neunit, după părerea noastră credem că acelaşi vicar a meritat întru totul „preaînalta satisfacţie", şi că i-am descoperit totodată aceluiaşi vicar, că Tesaurariatul regal a primit cu recunoştinţă strădania lui încoronată de succes fericit, prin care li-s'a pus zăgaz eficace răutăţilor acestei femei stricăcioase".

La propunerea mea s'a făcut predarea lăsământului „fundus instructus" şi a hârtiilor oficiale. Privitor la primul punct am primit foarte puţin, adică vreo câteva mese şi niscaiva calendare vechi. Demn de remarcat în inventarul dresat după moartea lui Moga am aflat privitor la grija de cărţile slavone că chiar şi acelea cari erau înregistrate în vechiul inventar, au fost scoase din catalogul cel nou cu observarea că acestea sunt cărţi slavoneşti şi ca atare nu sunt de nici o trebuinţă. Eu însă le-am adunat pe toate aşa cum le-am aflat şi le păstrez la mine, întrucât multe din ele erau chiar deteriorate.

Imi iau îndrăsneala totodată a expedia cu tot respectul Excelenţei Voastre un exemplar din Testamentul lui Moga, cu rugămintea

[1] Textul în ghilemele e reprodus de Şaguna în l. latină.

de a mi se ierta îndrăzneala că nu l-am tradus, întrucât din pricina scurtimii timpului mi-a fost imposibil s'o fac.

Răposatul episcop a lucrat bine şi prin testament se vede că a avut intenţie bună, dar cu greu se poate vedea în ce constă această avere şi Biserica noastră nu ştiu dacă se va putea folosi de ea, deoarece o dăduse cu împrumut la câţiva magnaţi unguri, dela care răposatul episcop nereuşind să-şi mai scoată banii, Bisericii i-a rămas doar dreptul de a ruga pe Impărat să-i ajute a-şi încasa acele nenumărate obligaţii cari se află azi în mâinile unor mari creditori împreună cu sumele excesive în numerar... constătătoare din (... fl.) pe care le-a lăsat rudelor sale. Pentru executarea acestui testament m'am sbătut mult în sinea mea, însă n'am să aţâţ acum pe nimeni, de aceea am păstrat tăcerea atât în ce-l privea pe el, cât şi pe cei în cauză. Căci, întrucât aici n'a existat un episcop care să aibă a încheia un testament episcopal, după modesta mea părere în privinţa patrimoniilor canonice ar fi trebuit să se urmeze cu stricteţe dispoziţiile canoanelor. Căci în felul acesta se naşte prea importanta problemă de jurisdicţie: dacă, adică, o familie îşi poate însuşì fără ştirea stăpânirii averea unui episcop mort?

Cât priveşte pe negustorul braşovean Gervenvodali (?), recomandat de Excelenţa Voastră, să binevoiască Ex. Voastră a fi încredinţat că la prima ocazie se va da deplină atenţie recomandării Ex. Voastre. Până acum însă eu însumi nu ştiu, dar am auzit despre el numai lucruri nemăgulitoare.

Cu acest prilej mă oblig să informez cu smerenie pe Excelenţa Voastră că în împrejurările grele ale activităţii mele de aici mi-a căzut în mână proiectul de reorganizare a Consistorului din Ardeal. Elaborarea acestui proiect n'a fost încredinţată răposatului Episcop, ci la doi oameni de altă confesiune, din care unul a fost răposatul consilier guvernial Samuil Pop, iar al doilea — acesta încă în viaţă — e fostul secretar al tesaurariatului, azi în pensie, Aron Budai, amândoi uniţi. Acestor doi domni au fost supuşi în vremea activităţii lor atât Episcopul, cât şi Consistorul; lor erau obligaţi ei să răspundă oridecâteori le puneau întrebări. Pentru pregătirea acestei reorganizări a Bisericii momentan nu pot lucra nimic, căci sunt foarte încărcat cu alte lucruri cari nu sufăr încetinire. De altfel, din cele ce am citit în acest elaborat, nu mă pot mira destul de aceea dintre dispoziţii, care fără nici o bază canonică sau legală lasă numai pe seama protopopilor şi uneori a ignoranţilor lor locţiitori prerogativa de a îndrepta abu-

zurile de pân' acum. Acum protopopii ar urma să scoată pe preoţi din slujbă în mod samavolnic şi deadreptul arbitrar, lucru despre care nici nu raportează căpeteniei lor. Audiază părţile litigante, încuviinţează divorţul, trimiţând doar Episcopului hârtia pentru confirmare. In felul acesta, după a mea smerită părere nu se promovează organizarea, ci dezagregarea şi, contrar tuturor canoanelor, se legiferează neorânduiala. Prin aceasta, drepturile arhiereului se iau şi se acordă Consistorului. De pildă, dispensele de căsătorie care se dau pentru gradele de rudenie pe care le îngădue Biserica noastră. Se vede, aşa dar, că răposatul Episcop nu se bucura de nici o consideraţie, nici personală, nici oficială. Din această cauză au şi încredinţat foruri superioare cauza Bisericii unor persoane laice şi streine, sub ascultarea cărora a fost pus şi Episcopul însuş. Aceasta ar fi fost situaţia şi în Ungaria, dacă ar fi rămas să decidă în chestiunile bisericeşti deputaţia regnicolară, pentru îndepărtarea cărui lucru toţi suntem adânc îndatoraţi mărinimiei Excel. Voastre.

Răposatul ştia de tot puţine lucruri despre Biserică, căci n'a băgat de seamă nici aceea că trebue să hirotească după rânduelile bisericeşti pe protopopi, încât toţi cei 40 de protopopi cari sunt azi încă în viaţă n'au fost promovaţi bisericeşte, după cum, dealtfel, şi consilierii consistoriali au fost instituiţi tot nereglementar. Pretutindeni, deci, aceeaş neorânduială. Autorii streini ai proiectului de reorganizare consistorialicească au făcut în elaboratul lor o expunere defectuoasă despre „agendele consistoriale şi afacerile, a căror înaltă inspecţie revine prin lege Consistorului",[1] cum sunt cele care privesc rânduelile cultice, disciplina exterioară şi altele.

Prezentele mele opiniuni despre chestiunile amintite le-am rezumat pe scurt, pentru ca orice legiferare referitoare la Biserică, înainte de a se emite vreun înalt decret, să fie trimisă spre opinare Excelenţei Voastre după dreptul „plenitudinei puterii mitropolitane, care canoniceşte singură e competentă, în ultimă instanţă, în orice problemă bisericească".[2] Eu nu aprob aproape nici una (din propunerile proiectului), pe care le-a preconizat numita comisie. Eu m'am nevoit a întări mai limpede decât soarele dintr'amiazi toate afirmaţiile mele cu dovezi scoase din vechea disciplină bisericească, din canoanele

---

[1] In text în l. latină: „Agenda consistorialia et illa obiecta, quorum superior inspectio de lege competit Consistorio".

[2] In text latineşte: „plenitudinis potestatis metropolitae in tam magni momenti obiecto ecclesiastico in sensu canonum competentis".

noastre şi unele chiar şi din ediţiile mai noi de canoane. Cu un cuvânt, în proiectul elaborat de aceşti mireni nu-i nici rând, nici rânduială căci pentru aşa ceva n'au nici cunoştinţa nici priceperea necesară.

Iertaţi, Excelenţă, lunga mea conversaţie, dar am socotit de datoria mea de a descoperi mai pe larg în faţa altora părerile ascunse în adâncul inimii mele. Incredinţându-mă cu toată smerenia Inaltei milostiviri şi oblăduiri arhipăstoreşti şi sărutând cu supunere dreapta arhierească, rămân

Sibiu, la Intâmpinarea Domnului 1847

prea plecat rob Andrei Şaguna, arhim. de Covil
şi vicar al noii episcopii ardelene

f) 26/14 Febr. 1847. Şaguna către Raiacici (Nr. 402).

Excelenţa Voastră, Prea Milostivul şi prea bunul meu Arhipăstor!

Mă grăbesc a raporta Excel. Voastre cu fiiască sinceritate că văzându-se îndemnat de cererea generală, Consistoriul s'a hotărît în zilele acestea ca să aştearnă către prea înaltul guvern o cerere întărită cu iscăliturile tuturor asesorilor, pentru ca Majestatea sa să se milostivească a aproba planul preconceput de a se alege un episcop ortodox în Ardeal.

S'au avut în vedere cu această ocazie următoarele fapte:

1. Scrisoarea protopopului de Arad încă din luna Iunie a anului trecut, când a scris Consistoriului sibian că din cauza bolii Episcopului lor diecezan (de Arad), atâta vreme cât durează această grea boală să nu se mai trimită acolo clerici spre hirotonire, până când nu va înştiinţa el despre însănătoşirea Episcopului;

2. Scrisoarea Domnului Episcop de Arad din aceeaş lună Septemvrie în aceeaşi chestiune ca să nu-i mai trimită Consistoriul clerici pentru hirotonie decât până cel mai târziu la finea lui Octomvrie, întru cât şi în Sept. Episcopul se simţea slăbit, iar după 1 Nov. va trebui să facă băi ruseşti în Timişoara, unde va petrece vreme mai îndelungată şi, deci, nu va mai putea hirotoni;

3. In urma acestora, Consistorul a trimis la Arad un cleric, care sosind acolo a aflat pe Domnul Episcop. zăcând pe pat greu bolnav şi din cauza aceasta, sau Dumnezeu ştie de ce, vreme de 8 săptămâni a tot colindat dela Arad la Timişoara la Domnul Episcop pentru hirotonie.

Acest sărman cleric a fost nevoit, în afară de oboseala multelor drumuri, să-şi închirieze un cal spre a merge călare la Timişoara, dar apoi a trebuit să-l vândă în Arad, spre a face faţă multelor

lipsuri şi pentru ca în a noua Duminecă să plece „per pedes apostolorum" pe o vreme grea de iarnă, întorcându-se acasă cu mâinile goale, cheltuindu-şi mult-puţinul ce l-a mai avut la sine, adică vreo 350 florini, stând acolo pentru ispitire. Pentru mai buna încredinţare a tuturor acestora, anexez, cu respect, copia trimisă deacolo.

Să se milostivească, deci, Excelenţa Voastră să mă ierte dacă V'am făcut rău cu aceste veşti, dar, dupăcum am spus, eu nu m'am putut opune dorinţii întregului Consistor, iar dealtfel prin aceasta numele domnului Episcop de Arad n'a ajuns a fi desonorat. Cu acest prilej m'a rugat Consistorul ca întrucât înalte rânduieli le interzic a adresa direct Excelenţei Voastre cereri, de aceea aştern eu această cerere. E drept că am spus că nu pot face aşa ceva, dar aflând azi un prilej potrivit de a trimite ceva la Lugoj şi ştiind că sfânta mea misiune îmi porunceşte a înştiinţa măcar în mod privat, dar fidel, pe Excelenţa Voastră despre toate întâmplările, deodată cu aceasta Vă trimit şi Ex. Voastre în anexă sub '/. şi o copie de pe înalta satisfacţie în afacerea cu Buciumenii.

Încredinţat ca şi pân' acum Înaltei milostiviri şi sărutându-Vă sfânta dreaptă arhierească rămân, cu cea mai adâncă smerenie

Sibiu, 14 Febr. 1847

al Ex. Voastre prea plecată slugă Andrei Şaguna, arhim. de Covil şi administrator al văduvitei eparhii ardelene

g) 3 Iunie 1847. A. Şaguna către I. Raiacici (Nr. 168).

Excelenţa Voastră, Milostive Doamne şi Mie prea Bun!

Aflându-se aici un oarecare artist din Timişoara am încredinţat acestuia o scriseare, prin care stânjenesc pe Excel. Voastre cu ieremiada aceasta, cu toate că eu n'am vrut să Vă prea incomodez.

După cum s'a zis că nu-i leac pe pământ care să scape pe om de moarte, tot aşa zic şi eu că nu s'a născut om pe lume care să poată isbăvi Biserica noastră de destrămare. Şi aceasta o fac preoţii, din care puţini sunt de treabă, iar răi şi netrebnici cât de mulţi. Experienţa zilnică îmi confirmă tot mai mult această judecată. De pildă: un preot, persecutat de câţiva ani de uniţi, a trecut la ei pentru motivul că slujise fără să ştie pe ascuns ca unealtă de machinaţie a uniţilor, iar acum s'a făcut unit cu parohia sa cu tot, pentru a scăpa de necazuri; fără să fi dat noi oarecum vreun motiv, căci noi totdeauna l-am sprijinit. Un alt cleric, ales de preot într'o parohie şi întărit de Consistor şi-a părăsit şi el biserica sa, nevrând să meargă până la Arad, la hirotonie, de groaza cheltuielilor de acolo.

M'apucă groaza tocmai de cazuri ca acestea din urmă, căci ori de câte ori se întâmplă să moară preoţii totdeatâtea ori urmează şi necazurile cu petrecerea clericilor trimişi la Arad, unde parcă nu vrea să se ştie nimic de sărăcia de aici şi de lipsurile Bisericii noastre, ci pretind să stoarcă şi pentru Consistor o taxă nemaiauzită de 300 fl., în afară de cea de 6 fl. pe care o percepe domnul Episcop pentru liturghia hirotonirii dela fiecare candidat, încât nou-hirotonitul preot aduce cu sine două acte dela Arad: unul dela domnul Episcop, celalalt dela veneratul Consistor, câteodată chiar şi un al treilea dela perceptorul fiscal Savici. Numai pruncii se joacă aşa. Intr'adevăr, e o neorânduială, o inconştienţă şi neruşinare faţă de oameni, ca şi care altele nu s'au mai auzit. Mi se roşesc urechile. Mă mir şi îmi pare rău, că pân'acum n'am făcut raport forurilor mai înalte despre toate aceste abuzuri.

Eu am mai avut răbdare, căci mi-au scris din Viena că ar fi propus cancelaria ardeleană Majestăţii Sale să se aleagă episcop. Personal am slabă nădejde de a fi ales, căci multe elemente sunt împotriva mea, mai bine zis împotriva noastră şi nici nu pot crede să se permită Bisericii noastre răsăritene, azi atât de decăzută, să mai ajungă în mâini sănătoase ale unei conduceri înţelepte şi să mai fie reînviată după ce a căzut într'o prăpastie aşa de mare. Eu bucuros m'aş oferi la aceasta, dar şi mai bucuros m'aş retrage.

Permiteţi-mi Excelenţa Voastră să spun fie şi mai pe scurt ceva despre şcolile noastre poporale. Şcolile deaici sunt fără nici o ordine şi rânduială. Dascălii sunt oameni simpli, fără ştiinţă de carte, cari cetesc şi scriu în mod scandalos şi sunt cu totul nevrednici. Copiii frecventează şcoala numai iarna, vreo 5—6 săptămâni, căci părinţii lor îi întrebuinţează la treburile gospodăriei şi astfel, venind, pe deoparte, prea puţin la şcoală, iar pe de alta neavând îndrumători capabili, rămân într'o stare primitivă şi sălbatică, în vreme ce dragostea de învăţătură sădită de fire în fiecare om, precum şi progresul ei, care singură fac din muritor un om adevărat, îi rămân neîmpărtăşite. De altfel, cauza principală pentru care poporul acesta e atât de întunecat şi neînvăţat nu-i numai poporul însuş, căci s'ar putea oare spune că acela-i dascăl care slujeşte pentru 5—6 florini? Aşa ceva înţelege şi Baba Smiljana? De fapt, alături de câteva adevăruri amare presărate într'o scrisoare a General comandantului privitoare la şcoli, se poate spune că avem în aceastǎ privinţă aceleaşi păreri. Dacă nu vine în ajutor o grabnică schimbare, n'avem nimic bun de nădăjduit dela frică.

Mai departe, lista de abonaţi trimisă de Ex. Voastră pentru redactarea Mineiului respectiv, am trimis-o Guvernului să-şi urmeze drumul său normal, iar odată ce am să primesc aprobare pentru pertractarea problemei, voi scrie protopopilor în vederea „prenumeranţilor“ şi apoi mă voiu strădui să duc la capăt cât mai repede chestiunea aceasta în mod echitabil.

In sfârşit, adăogând o scurtă statistică a sufletelor din Eparhia aceasta, mă încredinţez bunătăţii şi oblăduirii prea înalte şi, sărutând sfânta dreaptă arhipăstorească, rămân cu fiiască smerenie,

Sibiu, 3 Iunie 1847

Andrei Şaguna, arhim. de Kovil
şi administrator peste Ardeal

h) 5 Oct. 1847. Şaguna către Raiacici (754).

Excel. Voastră, etc.

Găsind un prilej bun de a putea expedia acest referat până la Timişoara, raportez Excelenţei Voastre primejdioasa situaţie în care mă aflu atât eu, cât şi Biserica noastră, şi anume:

1. Că dela data când s'a aprobat a se face alegerea de episcop, împotriva noastră s'au ridicat două feluri de duşmani: unii dinnăuntrul Bisericii noastre, ceilalţi dinafara ei. Cei dintâi sunt clica lui Moga, cari aţâţă pe protopopi şi preoţimea împotriva mea prin aceea că, dacă m'ar alege pe mine, pe viitor preoţimea va fi lipsită de dreptul de a-şi mai alege episcop, întrucât eu sunt strein, iar nu ardelean. Partizanii lui Moga îşi pun mari nădejdi în aceste răutăcioase combinaţiuni, întrucât, pe cum se ştie, cea mai mare parte dintre protopopi sunt rude de ale lor, iar cari nu sunt înrudiţi, sunt instrumente şi creaturi ale lor. Pentru a reuşi mai sigur ei întrebuinţează şi câteva persoane unite, cari sunt gata a împrăştia tot felul de zvonuri fără pic de ruşine. Ei s'au pus în înţelegere şi cu episcopul unit şi cu cel romano-catolic, trimiţând la ei în acest sens pe o rudă de a lor, tot unit. Toate acestea au avut drept rezultat următoarele:

2. Că, folosind anumite pretexte, episcopul unit a plecat la Viena să spună că dacă eu voiu fi ales şi confirmat aici ca episcop, Biserica unită se va prăbuşi, adăogând şi aceea că e deplin convins, că dacă alegerea s'ar putea amâna măcar pentru cât de puţină vreme, în cel mai scurt timp toţi oamenii vor fi atraşi în mrejele lui, căci până a fost vacant scaunul episcopal, majoritatea satelor româneşti au trecut la uniţi. Eu nu cunosc decât un singur caz de trecere.

3. Episcopul unit mă copleşeşte cu învinuiri că în cuvântările pe care le ţin cu prilejul vizitaţiilor mele canonice numesc pe cre-

dincioşii noştri „creştini", hulind prin aceasta pe credincioşii uniţi. E adevărat că m'am adresat credincioşilor mei „Iubiţii mei creştini", dar prin aceasta n'am zis şi nici nu m'am gândit că ceilalţi n'ar fi şi ei creştini.

4. Atât episcopul unit cât şi cel rom.-catolic afirmă că eu sunt om orgolios şi pornit contra celorlalte confesiuni. In mod tainic poate că aceşti domni îmi aduc un serviciu, fiindcă în ţară opinia publică despre mine este tocmai contrară acestor clevetiri. Dar oricât de neînsemnate ar fi ele, dacă sunt colportate până la curtea Ces.-Crăiască, ar putea să-mi strice mult.

5. Spre marea noastră părere de rău, tocmai azi sunt două luni de când obştea română din Bungard a declarat că vrea să îmbrăţişeze catolicismul, spre a putea scăpa de prigoana autorităţii locale săseşti. Saşii sunt luterani şi au persecutat populaţia românească fiind lipsită de orice drepturi politice. Deaceea credincioşii români din Bungard au cerut Episcopului r.-cat. să le permită slujba în limba română. Ca urmare a acestui fapt, Episcopul r.-cat. a scris Cancelariei aulice şi papii, ca, adică, să li se permită acest lucru, căci mai sunt şi alte comunităţi române cari au acceptat papismul în aceste condiţii. Eu nu mă îndoesc deloc în reuşita dorinţelor lor şi atunci poate fi într'adevăr mare prăpăd pentru Biserica ortodoxă.

Cu aceste lucruri relatate pân'aici şi cu mai multe pe care le-am trecut sub tăcere, dacă pentru motivele de mai sus nu voiu putea fi ales şi întărit episcop până la 1 Nov. stil nou sau ceva după aceea, atunci desigur că va fi ales tot un fel de Moga.

Multe lucruri aş mai fi avut să Vă scriu, dar nu pot, căci timpul e prea scurt. Totuş un lucru nu-l pot trece sub tăcere, anume că Biserica noastră de aici e complect dezorganizată şi nu există om care s'o poată izbăvi de pieire, întrucât preoţimea, dar mai ales protopopii sunt oameni complect orbiţi de interese personale şi cari ţin cu uniţii. Deaceea ei ar fi cei dintâi care s'ar desbina de biserică, dacă ar şti că poporul s'ar lăsa atras. Insă acest popor bun, aşa sărman cum este, se ruşinează de aşa ceva. E o situaţie proastă, mai proastă nici s'ar putea fi. Cade-se, deci, să venim în ajutor acestui popor. Dar prin ce mijloace s'ar putea face astfel de treabă? Aceasta e problema cea dintâi şi cea din urmă. Eu însumi nu ştiu, căci mi s'a slăbit cu totul puterea de judecată, iar sufletul mi s'a obosit de pe urma atâtor feluri de năpăşti. Dacă nu greşesc, cea mai bună soluţie cred că este instituirea cât mai în grabă a unui episcop, întrucât al Aradului e greu

bolnav şi nu mai poate hirotoni şi apoi şi altfel e tare greu pentru clericii de aici să meargă pentru hirotonire până la Arad.

Incredinţându-mă înaltei Milostiviri a Ex. Voastre ca singurului meu liman de refugiu liniştit, rămân, sărutând cu adâncă smerenie, dreapta arhierească,

prea plecat, Andrei Şaguna
arhimandrit şi vicar general

1). 18/6 Febr. 1848 Andrei Şaguna către Mitrop. Raiacici (Nr. 295)

Excelenţa Voastră, Prea Milostivul meu binefăcător!

Când înţeleapta providenţă Dumnezeiască şi purtarea ei de grijă întradevăr unică de binele Bisericii noastre au voit ca, prin mijlocirea şi împreună-lucrarea Excelenţei Voastre, Măria Sa, Prea Luminatul nostru împărat şi rege Ferdinand să se milostivească a mă numi pe mine in 5 Febr. anul curent (stil nou) ca èpiscop al eparhiei noastre ardeleneşti, alerg la nepreţuita râvnă de părinte a Excelenţei Voastre spre a exprima acolo adâncul mulţumirilor mele şi a înoi legământul meu că doresc să îndrumez şi voi şi îndruma această eparhie a mea nu după voia sau pasiunea mea, ci numai conformându-mă dispoziţilor canonice şi trebuinţelor, pe care le reclamă situaţia deosebită în care se află Bisarica noastră.

De aceea, rugându-Vă cu tot respectul a mă îndruma în privinţa celor ce aţi hotărît pentru hirotonire, pentru ca deodată cu acelaş drum să mă pot duce şi la Viena, mă încredinţez înaltei milostiviri şi Vă sărut dreapta arhierească, rămânând cu adâncă smerenie şi cu devotament filial,

Sibiu, 6 Febr. 1848.

Al Excel. Voastre plecat serv, Andrei Şaguna,
nou numit episcop al Ardealului

j) 28/16 Febr. 1848. Şaguna către Raiacici (Nr. 118).

Excel. Voastră, Prea Milostive şi prea bune Doamne!

Primind scrisoarea pe care Excelenţa Voastră mi-a expediat-o în ziua de 11 a lunii trecute, m'am încălzit în inima mea că am cinstea de a putea aduce omagii pentru râvna şi ajutorul Eparhiei acesteia rămase atâtea veacuri fără ajutor, dar mai ales pentru a exprima mulţumirea şi devotamentul faţă de marele păstor de suflete şi — ca să exprim şi adânca încredere a inimii mele — pentru înalta persoană a Excelenţii Voastre.

Eparhia aceasta trebue să fie recunoscătoare ca un fiu Excelenţei Voastre pentru strădaniile pe care V'aţi milostivit a le depune

cu înțelepciune și succes întru reușita completării scaunului nostru episcopal. Să dea Domnul cel taotputernic Excelenței Voastre viață sănătoasă întru mulți ani spre cârmuirea Bisericii sale.

Azi am primit și prea grațiosul decret aulic, în care se zice că „după primirea actelor alăturate și după ce voiu fi terminat cele prescrise de rânduiala obișnuită a hirotonirii de către Arhiepiscopul și Mitropolitul de Carloviț, să mă prezint, după hirotonire, înaintea Guvernatorului regal și a Guvernului spre a primi instrucțiunile în vederea instalării în slujbă".[1]

In consecință, am scris domnului agent Dobran dacă trebue să plătească taxa de diplomă și apoi să-mi răspundă ca să fiu înștiințat dacă hirotonirea mea se va săvârși încă în a doua sau a treia Duminecă dinainte de Paști, ori va aproba Excelența Voastră să se facă numai în Dumineca Tomii. Aceasta e pricina pentru care încă nu mă pot porni la drum conform dorinței Excelenței Voastre.

Intru totul următor îndrumărilor Excel. Voastre, sărutându-Vă sfânta dreaptă și încredințându-mă Milosteniei prea înalte, rămân cu adânc respect,

Sibiu, 16 Febr. 1848.

al Excelenței Voastre prea plecat serv Andrei Șaguna,
nou numitul episcop al Ardealului

---

[1] In text în l. latină: „ut litteris suis collationalibus receptis, more solito per Arhiepiscopum et Metrepolitam Carlovicensem de ejusdem in episcopum denominatione sub hodierno instructum, consecratus semet coram gubernatore regio insinuet ac gubernii regii de sui adlocatum munus introductione dispositiones praestoletur".

ATITUDINI

FIDELITATE FAȚĂ DE ORIGINAL

– CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A PATRU DECENII DELA ÎNFIINȚAREA „REVISTEI TEOLOGICE" –

Sunt patruzeci de ani de-atunci...

Un grup de bărbați în puterea vârstei, majoritatea tineri, în-colonați sub flamura desfășurată de profesorul seminarial Dr. Nicolae Bălan, biruind greutăți ce păreau de neînfrânt și biruind prejude-căți mai primejdioase decât cele dintâi, și-au făcut din lumină țel, din cultură altar și din cuvânt spadă pentru despicarea zărilor unei spiritualități de cea mai pură esență, axată pe învățăturile fără de moarte ale Evangheliei lui Hristos, în interpretarea și întruparea ei ortodoxă răsăriteană.

Dacă ar fi cu putință să mai vedem odată întrunită laolaltă nebiruita tinerețe care în 1 Ianuarie 1907 a pornit la drum cea dintâi publicație periodică din Ardeal, închinată științei teologice și vieții bisericești, multe scaune ar rămânea neclintite dela locul lor, cufundate'n sfâșietoarea tăcere pe care o poruncește, în graiu de taină, netrupeasca prezență. Ninsoarea dela tâmplele celorlalți, și revărsările argintii din bărbile lor, ne-ar povesti despre vredniciile unei generații care a isbutit în năzuințele ei pentru că a știut să cuteze, lăsându-ne nouă, ostenitorilor de azi, dintre cari destui nici nu eram veniți pe lume atunci, sarcina de-a le păstra neîntinată ctitoria și nefalsificată vrerea.

Sunt patruzeci de ani de-atunci...

In neostenita curgere a vremii către împăcările parusiei, patru-zeci de ani, câți s'au scurs dela înființarea „Revistei Teologice", re-prezintă un spațiu temporal neglijabil, cu toate că nu mai puțin decât două răsboaie cari au întunecat lumea și tot atâtea scurte pauze de pace au încăput între strâmtele lui hotare.

Dar acești patruzeci de ani, în vederea noastră lăuntrică, îm-bracă dimensiuni de epocă. Sunt cei patruzeci de ani de existență ai „Revistei Teologice", cărora le corespunde, în evoluția vieții noastre

bisericești, cea mai epică sforțare de creștere și expansiune în duh a clerului ortodox român din Ardealul atâtor crude desmosteniri ale unei sorți ingrate.

Am răsfoit, cu degete înfrigurate de emoție, paginile de'nceput ale „Revistei Teologice". Prin ferestrele lor larg deschise către luminile culturii, se vedea că cineva este înlăuntru: un om dintr'o bucată, și nu dintr'una care se găsește pe toate cărările, profesorul Dr. Nicolae Bălan. Citiam în făptura lui cutremurul unei convingeri care nu avea să-l mai părăsească nicicând: „Biserica nu e numai organism dogmatic și social administrativ, ci în special e și instituție culturală". Pe flamura desfășurată deasupra creștetelor descălecătorilor grupați în jurul animatorului, trei cuvinte încăpătoare, ca cel mai voluminos program: „Credință, morală, cultură". Pe buzele lor, murmurele unei rugăciuni de sensibilități patristice: „Dete Domnul ca eu să grăiesc cele ce se cuvin mie a le grăi și ție a le asculta!" Vorbește revista care căpătase trup, ca să înțeleagă clerul vremilor acelora.

N'a vorbit în deșert!

Entusiasmul cu care a fost întâmpinată apariția ei, în ciuda oricărui sprijin din partea oficialității bisericești, luase proporții covârșitoare. Preoții noștri, mai ales cei tineri, populau primele rânduri ale cititorilor ei asidui. Iar mișcătoarele adeziuni ale studenților teologi, care-i devorau paginile miezoase cu pasiune de iluminați, vădeau porneala bună a viitorilor slujitori ai altarului străbun. Nu cred că există seminarist sibian din generația dela 1907, din biblioteca căruia să lipsească „Revista Teologică". Eu însumi am înainte, când scriu, una din mărturiile acestui „descălecat": pe coperta fiecărui fascicol este caligrafiat un nume, iar dedesuptul lui, calitatea proprietarului, în evocatoarea stilizare a vremii: „stud. teol. curs...".

Măsurăm calea străbătută de „Revista Teologică", dintru'nceput și până astăzi...

S'a schimbat așezarea lumii, s'a înfăptuit visul nostru secular, la căpătâiele multora dintre precursorii noștri cruci smerite, cum le-a fost învolburata viață, epocă vrednicii cari au fost, valori cari rămân ca tot atâtea degete întinse spre eternitate. Atâtea alte publicații similare, mai tinere decât ea, s'au aplecat spre asfințitul vremelnicei lor existențe, lăsând amintiri spălăcite și poate nici o urmă.

„Revista Teologică" trăiește și făgăduește o viață îndelungată. Trăiește prin crezul ei fără de moarte. Trăiește prin geniul ctitorului

ei și prin râvna luminată a foștilor ei diriguitori, chemați fără ***excepție****, de vrerea clerului și a poporului, să umplă de* ***strălucire*** *nouă scaune vlădicești în România întregită. Trăiește prin dragostea pătimașe cu care clerul nostru îi îmbrățișează năzuințele și prin condeele încercate cari alimentează statornic aceste năzuinți, subțiindu-le și aprofundându-le.*

Ctitorirea ei a corespuns unei funcțiuni pe care vremile n'o pot epuiza. Faptă a unei generații – generația dela 1907 – „Revista Teologică" este astăzi patrimoniul unui șir de generații, care nu începe, și suntem siguri că nu sfârșește, cu cea actuală.

Astăzi, ea se prezintă așa cum era la 1907. Mâine, va fi tot cum a mai fost.

Nimeni dintre slujitorii ei vremelnici, de azi sau din viitor, nu-și va putea permite față de ea atitudini neiertate de restauratori decadenți, cari doboară frumusețea cea dintâi a unui templu superb ca să facă prag inform la o colibă mizeră.

Cu fața îndreptată statornic spre viitor, avem destul răgaz, și bună vrere avem, ades să'ntoarcem gândul în spre măreția vremilor de'nceput. In încordarea brațelor care poartă astăzi flamura generației dela 1907, dudue crezul propriei noastre generații: **fidelitate față de original!**

Prof. Dr. GRIGORIE T. MARCU
directorul „Revistei Teologice"

MIŞCAREA LITERARA

Şerban Ionescu: PROBLEME DE MORALĂ SOCIALĂ. Vol. I. Bucureşti 1946, p. 198.

Morala în teologia românească este încă în stadiul începuturilor. O mulţime de probleme de actualitate au fost desbătute, dar multe îşi aşteaptă condeierii. Şi mai ales o sinteză, un tratat complet de Morală ortodoxă ne lipseşte. Dl prof. Şerban Ionescu dela Facultatea de Teologie din Bucureşti, ale cărui lucrări în special în domeniul social-creştin sunt unanim apreciate, prin volumele apărute până acum: „Morala ortodoxă faţă cu celelalte morale confesionale" şi „Probleme de Morală socială" (cu promisiunea unui al 3-lea volum), conturează liniile celei dintâi sistematizări, celei dintâi prezentări sintetice de amplă perspectivă a Moralei ortodoxe. Primul volum — introductiv — fixează caracterele specifice ale Moralei ortodoxe faţă cu moralele confesionale. Este o lămurire de orizonturi necesară: ortodoxia are atmosfera ei şi în viaţa morală, care o distinge de atitudinea morală protestantă şi romano-catolică. E greşit să se reducă deosebirea la elemente pur dogmatice: sunt atitudini existenţiale specifice, ireductibile, nu numai „teorii" dogmatice, între cari să se tindă spre un eventual compromis. Şi atitudinea existenţială ortodoxă este atitudinea genuin-creştină, care s'a manifestat cu atâta vigoare în primele veacuri creştine. Celelalte sunt atitudini stilizate de elementul uman respectiv şi deci deviate mai mult sau mai puţin dela linia creştinismului pur.

Volumul al doilea din vasta sinteză cu care-şi încununează activitatea dl prof. Şerban Ionescu, „Probleme de Morală socială", este închinat „iubirii creştine" ca forţă de permanentă revoluţionare socială. Astfel autorul frânge schema sintezelor apusene, cari se împart în: Morală generală şi Morală specială. Sinteza ce ne-o oferă dl prof. Şerban Ionescu cuprinde (afară de Introducere): vol. I: iubirea creştină şi vol. II: dreptatea socială (care va apărea). Este o împărţire îndrăsneaţă, care totuşi se potriveşte mai mult spiritului creştin şi Ortodoxiei. Iubirea e într'adevăr inima creştinismului şi sângele Ortodoxiei. Conturarea unui sistem de Morală ortodoxă, care să aibă ca axă iubirea creştină, este astfel pe cât de grea — întrucât e o cale nouă — pe atât de firească şi binevenită. Desigur autorul nu pretinde a trata toate problemele. Având în vedere acuitatea problemelor sociale şi necesitatea unei atitudini ortodoxe clare în aceste probleme, dl prof. Şerban Ionescu (şi ca pregătire pentru Congresul profesorilor de Teologie ortodoxă ce se va ţinea la Bucureşti în 1948)

dă prioritate aspectului social al iubirii creştine, trăgând în acest sens „prima brazdă" (p. 195). De altfel, cine cunoaşte nu numai activitatea scriitoricească, ci şi pe cea de organizator în acţiunea social-creştină a autorului, ştie că este glasul cel mai autorizat şi mai competent în aceste probleme.

Paragrafele I—V discută şi rezolvă problema principială a raportului între creştinism şi viaţa socială. Remarcăm de aici: combaterea viguroasă a explicării apariţiei creştinismului prin factorii social-economici din Palestina şi Imperiul roman (e criticată în special cartea lui K. Kautschy: Der Ursprung des Christentums, tradusă şi în româneşte) şi accentuarea caracterului „religios, spiritual şi original al creştinismului" (p. 53). „Mântuitorul nu este un reformator social" (p. 55), afirmă în mod categoric autorul. El n'a venit ca să ofere societăţii planuri de organizare politică, socială, economică, etc. „Mântuitorul nu-şi propune a reforma nici industrialismul şi nici viaţa politică sau cea socială" (p. 58). El a venit să schimbe raportul dintre om şi Dumnezeu şi sufletul omenirii. „Creştinismul e o mişcare religioasă. El are un caracter spiritual" (p. 58). De aceea nu se preocupă în mod direct, ci mai mult indirect, de problemele social-politice. El „nu dă soluţii pentru chestiunile sociale, politice, economice" (p. 68—69). El urmăreşte în primul rând transformarea lăuntrică a individului şi infuzarea duhului iubirii în sânul societăţii. Acesta este esenţialul. Dar această „reformă morală şi religioasă" are consecinţe şi în celelalte compartimente ale vieţii sociale. „Creştinismul nu s'a preocupat de problemele sociale, dar în timp ce conştiinţa morală şi religioasă a progresat, toate aceste învelişuri sociale putrede au căzut şi s'au regenerat conform ideologiei sale" (p. 69). El este seva lăuntrică prin care înfrunzesc toate primăverile istoriei şi se rotunjesc toate roadele ei. Porunca iubirii aproapelui, ideia egalităţii şi fraternităţii, a demnităţii personale, universalismul creştin, ş. a. (p. 70), au fost şi rămân fermentul moral-spiritual al progresului şi evoluţiei sociale. Pentru că — în ultima analiză — problema socială e o problemă morală (p. 73). De aceea creştinismul nu este legat de nici o formă istorică; el este duhul regenerator, prin care societatea umană se înoieşte mereu şi se desăvârşeşte. El nu va fi depăşit niciodată.

Autorul accentuiază în repetate rânduri — ceea ce e important — că nu e suficientă reforma morală a individului spre a rezolva criza socială, ci la ea trebuie să se adaoge şi reforma morală a societăţii: nu numai indivizii să trăiască în spirit creştin, ci toată legislaţia statului, toată structura organismului social să fie pătrunsă de acelaş duh creştin (p. 72—73). „Creştinismul trebue să pătrundă în toate cutele organismului social" (p. 18). Astfel „fără a considera creştinismul drept un sistem social" şi menţinând caracterul lui „moral, religios şi transcendent", principiile lui pot deveni „normative şi creatoare" în toate domeniile vieţii umane (p. 76). De aceea e posibil să se făurească directivele generale ale unor reforme sociale pe baza

spiritului creştin, fără ca totuşi ele să se identifice cu esenţa creştinismului. Creştinismul rămâne mereu isvorul nesecat — singurul isvor — al progresului spiritual, prin care dinamica socială e în permanentă mişcare. Sunt principii pe cât de clare, pe atât de necesare în vremea noastră atât de frământată de probleme politice şi sociale.

Paragraful VI — care constitue miezul lucrării — tratează pe larg despre „Iubirea creştină". Cea mai mare parte o ocupă combaterea obiecţiunilor ridicate împotriva iubirii de aproapele. Astfel s'a relevat contradicţia dintre iubirea de aproapele şi iubirea de sine, dintre iubirea creştină şi lupta pentru existenţă (eugenia şi selecţiunea), care ar fi la baza societăţii umane, s'a tăgăduit originalitatea poruncii creştine şi influinţa creştinismului asupra mediului social şi s'a formulat idealul unei societăţi în care iubirea să fie înlocuită cu dreptatea socială. Toate acestea sunt combătute sistematic şi temeinic, evidenţiindu-se valoarea netăgăduită şi de neînlocuit a iubirii creştine, originalitatea ei şi consecinţele ei sociale dintru început până în epoca modernă. Partea aceasta e o apologie caldă şi ştiinţifică a creştinismului ca forţă divină de transformare a omului şi a societăţii. Trebue să citeşti aceste pagini ca să-ţi dai seama de mulţimea problemelor şi de temeinicia soluţiilor ce li se dă. Două ilustrări practice — sfaturile de împăciuire şi problema divorţului — încheie cartea aceasta atât de actuală, de clară în perspective şi de densă. Regretăm că spaţiul nu ne permite să insistăm mai mult.

Dl Prof. Şerban Ionescu se află pe culmea rodnică a sintezelor finale. De aceea şi stilul are pregnanţa, preciziunea, claritatea formulărilor clasice: nu este un om care se luptă cu problemele, ci unul care priveşte din înălţime, le domină, le vede limpezi până în ultima lor esenţă. Pe liniile trasate de o astfel de gândire se va desvolta Teologia morală ortodoxă românească, tinzând totdeodată spre orizonturile largi ale sintezelor principiale şi spre desbaterea — în lumina Ortodoxiei — a tuturor problemelor ce frământă sufletul acestei răscruci de veacuri. In acest sens, dl prof. Şerban Ionescu este un deschizător de drumuri, un apostol.

Diacon Dr. NICOLAE MLADIN

Nicolae Cabasila: DESPRE VIAŢA IN HRISTOS. Traducere şi studiu introductiv de prof. Dr. *Teodor Bodogae*. „Seria Teologică" nr. 33. Sibiu, Tip. Arhidiecezană 1946, p. XVI+222.

Cu cât este mai greu drumul vieţii, cu atât mai mult se simte nevoia câte unui izvor de apă vie lângă care să se poată opri drumeţul gârbovit de povara grijilor existenţei, să-şi poată stâmpăra setea şi să-şi poată primeni forţele istovite, pentru continuarea drumului. Acest adevăr a îndemnat pe tânărul profesor dela Academia teologică din Sibiu să descopere pe seama neamului românesc unul dintre izvoarele dătătoare de viaţă, asemenea acelora din cari au sorbit, s'au întărit şi au izbutit fiii neamului nostru pe drumul greu

al vieţii lor prin besna veacurilor. Este un izvor al credinţei noastre strămoşeşti, valoarea căreia s'a adeverit nouă din neam în neam, ce poartă numele „Despre viaţa în Hristos", având ca autor pe Nicolae Cabasila (1300—1371), un om „care iubise mult cartea şi care ne-a lăsat, atât în scrisul său cât şi în viaţa pe care a dus-o, o minunată pildă de statornicie, de echilibru şi de entuziasm pentru frumuseţile şi seninătatea spiritualităţii creştine".

Din cele vreo 15 lucrări tipărite şi 13 needitate încă, pe care le cunoaşte istoria de până'acum, — precum ne spune traducătorul în studiul său introductiv — Nicolae Cabasila s'a făcut cunoscut îndeosebi prin două: „Explicarea Sfintei Liturghii" (în româneşte de păr. Ene Branişte, Bucureşti 1943) şi „Despre viaţa în Hristos". Cea dintâi este neîntrecută atât în ce priveşte explicarea jertfei liturgice, sfinţirea darurilor şi a credincioşilor, cât şi a semnificaţiei ei mistice-simbolice, adică de reprezentare a planului cosmic de mântuire.

Tema fundamentală a „Vieţii în Hristos" este ideea erosului platonic-areopagitic, care face pe Dumnezeu şi pe om să se caute reciproc. În urma păcatului strămoşesc omul a ajuns într'un cerc vicios al păcătuirii, din care a fost mântuit prin coborîrea lui Dumnezeu în trup omenesc. Urmarea acestei „coborîri" a Mântuitorului a fost reluarea ciclului de comunicare şi participare iubitoare dintre Dumnezeu şi om. Viaţa cea nouă în om se poate reactiva pe deoparte, înlăturând distanţa dintre noi şi Dumnezeu şi deschizând un isvor de daruri dumnezeeşti în stare de a-naşte, întări şi hrăni pe om în chip nepieritor, iar pe de alta, creîndu-se capabilitatea de-a primi şi a păstra aceste daruri. Prima condiţie o împlineşte Dumnezeu prin harul sfintelor Taine, a doua o împlinim noi prin întoarcerea minţii şi voii noastre spre Dumnezeu, precum şi prin faptele noastre bune.

Astfel, după o frumoasă introducere rezumativă, autorul nostru împarte opera sa în două părţi: cărţile II—V arată aportul sfintelor Taine, iar cărţile VI—VII contribuţia omului în opera de mântuire. Sigur, teatru al întregului proces de desăvârşire şi de unire cu Dumnezeu este viaţa prezentă, în care trăim noi, după o imagine interesantă a lui Cabasila, ca un făt în întunerecul pântecelui şi care se doreşte spre lumină. Aşa e şi viaţa noastră, prin esenţa ei întoarsă spre Dumnezeu.

Cabasila vorbeşte despre sfintele Taine ca despre nişte ferestre sau porţi prin care Soarele dreptăţii pătrunde în împărăţia firii. El tratează pe larg numai despre trei dintre ele: Botezul, Mirul şi Euharistia.

Botezul e începutul existenţei, trecerea dela materia diformă la plăsmuirea ideală, descoperirea chipului divin sădit în noi şi reaprinderea dorului după Dumnezeu, un fel de repetare a actului creaţiunii. Vorbind despre sf. Mir — ca de un simbol al arătării lui Hristos în lume — şi deci de o sfinţire a numelui de creştin, Cabasila pomeneşte de creşterea şi întărirea în virtuţi, pe cari ni le dă

această Taină. Culmea vieţii în Hristos o atingem prin sf. Impărtăşanie, în care taină primirea reală a lui Hristos se face sub formă de hrană sau gustare. De aceea, vorbind de prefacerea euharistică, autorul insistă îndeosebi asupra transformării care se operează în subiect, în om, prin încorporarea lui Hristos în noi şi a noastră în El.

Afinitatea care se stabileşte e mai mult decât morală-spirituală; e quasi-fizică, firea noastră întreagă: voie, minte, trup, sânge, transformându-se atât de tare încât noi devenim mădulări ale trupului mistic şi copii iubiţi ai Domnului — cu inimă şi voie liberă — care din dragoste, nu din silă, se supun părinţilor.

Sigur că schimbarea quasi-fiziologică prin care trece viaţa noastră în vremea primirii Tainelor, presupune şi o schimbare etică, o transformare, prin strădanii şi nevoinţe grele, a minţii, simţirii şi voinţei noastre, până ajungem la a vrea şi noi ce vrea Dumnezeu.

In ultimele două cărţi autorul vorbeşte despre procesul paralel care se desfăşoară în mintea şi în inima noastră. Prin sfintele Taine dobândim viaţa în Hristos, prin *strădanii proprii* ne-o adâncim şi o păstrăm. Aici se observă o puternică influinţă practică pornind de jos în sus. Admiţând, atât pentru păcat cât şi pentru virtute, distincţia aristotelică dintre înclinare şi lucrare, autorul arată cu adâncă fineţă psihologică greutăţile, dar şi plăcerile interioare ale luptei duhovniceşti şi ale urcuşului spre Dumnezeu. Procesul desăvârşirii se petrece mai mult în voia omului care reuşeşte să alunge treptat ademenirile şi patimile rele, formând deprinderi bune de gânduri şi vreri îndreptate spre Domnul. Fericirea supremă o ajungem atunci când mintea şi voia noastră ascultă de voia lui Dumnezeu.

Puterea care realizează acest lucru este dragostea. Ea uneşte harul cu firea, ea ne mână spre Dumnezeu, ea constitue şi viaţa însaşi în Hristos. Printr'un imn de preamărire închinat acestei puteri care uneşte toate şi care, din invizibilă şi ascunsă cum este viaţa noastră în Hristos, devine una arătată şi ilustrată prin avânt după fericirea adevărată şi după fapte bune, se încheie minunata lucrare a lui Cabasila.

Studiul introductiv al cărţii de faţă ne prezintă pe traducător ca pe un istoric consumat, destoinic şi versat, care echipat cu un aparat ştiinţific desăvârşit şi cu un simţ rafinat de specialist ştie căuta şi descoperi sub pulberea trecutului comori de valoare nepieritoare, pe cari le pune la dispoziţia prezentului însetat după asemenea valori. Munca traducătorului, apreciată cum se cuvine, este creaţia a doua a unei opere şi adeseori este mai grea decât cea dintâi.

Cunoscând acest adevăr, putem asigura pe traducător că osteneala nu i-a fost zadarnică şi cartea va fi primită şi citită aşa cum doreşte dânsul — cu gândul că „o viaţă cu adevărat fericită isvoreşte numai dintr'o voinţă dreaptă şi întoarsă spre Dumnezeu".

Preot Dr. NICOLAE TERCHILĂ

Ilarion V. Felea: RELIGIA IUBIRII. Arad, Ed. „Diecezană" 1946, p. 586.

In câteva numere ale revistei *Lumina creştină,* Părintele Gh. Chiriac a făcut de curând procesul teologiei româneşti, pe care o găseşte în plină „criză a producţiei" sale. „Semnele entusiasmului, spune P. C. Sa, lipsesc în activitatea teologică a ţării noastre" şi datorită „lipsei de afirmare teologică", intelectualul român este „indiferent, nu manifestă interes nici pentru religie nici pentru problematica ei".

Recunoaştem că e mult adevăr în aceste afirmaţii şi nu ne gândim nicio clipă să apărăm cumva acea „creaţie teologică făurită din locuri comune". Dar, dacă teologia românească n'a atins culmile pe care i le doreşte Părintele Gh. Chiriac, împreună cu noi, apoi nu trebue să fim nici prea pesimişti şi să nu observăm străduinţele unui din ce în ce mai mare număr de teologi români şi clerici, care înţeleg nevoile vremii şi tipăresc lucrări de mult folos pentru intelectualii şi poporul ţării noastre.

Iată, de pildă, avem în faţă o carte nouă, voluminoasă, bine scrisă şi străbătută dela început şi până la sfârşit de un cald elan apologetic, în stare să trezească şi să întărească sentimentul religios în cititorii din toate straturile sociale. E vorba de *Religia iubirii,* lucrarea cea mai recentă a harnicului profesor Ilarion V. Felea, dela Academia teologică ortodoxă din Arad. Acest tânăr profesor a izbutit să dea, la intervale destul de scurte, o serie de lucrări valoroase şi foarte utile, dintre care penultima, *Duhul adevărului,* cu acelaşi număr de pagini ca aceea de care ne ocupăm acum şi la fel de frumos scrisă, a apărut în două ediţii şi a fost premiată de Academia Română.

E drept că Părintele Ilarion V. Felea n'a urmărit prin aceste două din urmă lucrări să întocmească savante tratate de dogmatică şi apologetică şi n'a pornit la lucru cu cine ştie ce pretenţii de originalitate. A dorit numai să fie folositor, să răspundă unei nevoi adânc simţite la noi de a se pune la îndemâna cititorilor de orice categorie lucrări de sinteză teologică, un fel de manuale, dar fără schematismul, pedanteria şi uscăciunea obişnuite în lucrările de acest fel. Şi a izbutit de minune, fiind înzestrat cu o admirabilă putere de sinteză, ştiind să deosebească esenţialul de secundar şi inutil şi beneficiind, mai presus de toate, de un stil vioiu, colorat, înaripat până la adevărată poezie, dar fără să cadă în literaturizare ieftină şi fără să urmărească efecte cu orice preţ.

In *Religia iubirii,* Părintele Felea a căutat să cuprindă în cincizeci de meditaţii şi conferinţe apologetice adevărurile fundamentale ale creştinismului, adică acele adevăruri care se referă la concepţia creştină despre Dumnezeu, despre lume, despre om, despre religie şi viaţă în general. Capitolele acestei lucrări se înlănţuesc, cu mici excepţii — nu ştim de ce se ocupă mai întâi de providenţa divină şi apoi de creaţia lumii — după ordinea obişnuită în cursurile şi ma-

nualele de apologetică, tratând despre problemele fundamentale ale religiei creştine: ființa şi originea religiei, dovedirea existenței lui Dumnezeu, activitatea externă a lui Dumnezeu: creația și providența, natura și originea omului, existența, spiritualitatea, libertatea și nemurirea sufletului omenesc, revelația divină, dumnezeirea creştinismului şi transformarea lumii prin creştinism.

Cum era și firesc pentru o astfel de lucrare, Părintele Felea a accentuat partea pozitivă, punând pe planul al doilea nesfârşitele controverse apologetice sau reținând din ele numai ce slujea scopului principal al cărții: acela de „a prezenta o orientare veridică, o credință eternă, o concepție sigură, calea cea dreaptă de mântuire" (Prefața, p. VI).

Tot pentru acelaşi motiv, Părintele Felea a renunțat la subsolurile bibliografice bogate, menționând numai ici-colo câte un autor folosit. Credem totuşi că era bine să fi dat la sfârşitul capitolelor principale, sau măcar la sfârşitul cărții, o serie de indicații bibliografice, pentru cei care ar dori să cerceteze mai pe larg chestiunile tratate.

Ca observații de amănunt mai menționăm că teoria entropiei ni se pare prea sumar şi chiar defectuos redată în aceste câteva cuvinte: „In anumite cazuri energia, în special mişcarea, se degradează, se împuținează în favorul căldurii, — se împrăştie ireversibil" (p. 88). Apoi, credem că hilozoismul lui Anaximenes şi Anaximandros nu e prea bine categorisit ca „materialism" (p. 178), în rând cu materialismul categoric al lui Leucipp, Democrit, Epicur şi Lucretius.

Aceste neînsemnate observații de amănunt, ca şi altele pe care le-am putea face, de pildă cu privire la vreo numire greşită (M. — probabil dela Monsieur — Eymieu, în loc de A.-Antonin Eymieu, la p. 159) sau vreun cuvânt tradus greşit (casse=casă, în loc de cutie=caisse sau castă, cuvânt tipografic, dela cuvântul german Kasten=dulap, ladă, cutie în care se țin literele de plumb, la p. 104), nu au alt scop decât acela de a fi avute în vedere la o nouă ediție. Căci lucrarea aceasta a Părintelui Felea va vedea cu siguranță mai multe ediții, atât din pricina felului cum este alcătuită, cât şi din cauza nevoii reale ce se simțea la noi de o astfel de carte.

Ca dovadă că lucrările apologetice cu caracter general sunt foarte căutate, menționăm faptul că o astfel de lucrare, apărută în America sub titlul *The Question Box*, a fost tipărită între 1908 şi 1929 în 2.567.000 exemplare, iar pe continentul nostru *Conferințele apologetice* ale lui Luthardt au fost traduse în mai multe limbi, între care în limbile rusă și greacă şi, pare-se, în cea bulgară.

Părintele Profesor Ilarion V. Felea merită deci toată lauda şi recunoştința pentru munca pricepută și talentată ce a depus la alcătuirea ultimei sale cărți şi-i dorim din tot sufletul spor la lucru, pentru a încheia cât mai curând trilogia începută, publicând şi apologia culturii creştine, pe care o promite în prefața cărții atât de frumos întitulată *Religia iubirii*.

Diacon Dr. EMILIAN VASILESCU

Dr. *Iustin Moisescu:* ORIGINALITATEA PARABOLELOR MÂNTUITORULUI. Studiu apărut în *Candela*, an. LV—LVI (1944—45), p. 60—107.

Autorul acestui studiu este cunoscut cititorilor revistei noastre. Vremelnic profesor de Exegeza Noului Testament la Facultatea de Teologie ortodoxă din Varşovia, unde-l chemase Mitropolitul Dionisie în urma recomandaţiei fostului Patriarh al României Dr. Miron Cristea, după invadarea Poloniei de către trupele germane a trecut în aceeaşi calitate la Facultatea de Teologie din Suceava. In toamna anului trecut a fost transferat la Facultatea de Teologie din Bucureşti, la catedra devenită vacantă prin moartea prematură a regretatului preot profesor Dr. Haralambie Rovenţa.

Tânăr, temeinic pregătit şi bun cunoscător al limbii şi culturii eline — studiile teologice şi le-a făcut la Universitatea din Atena — prof. I. M., acum după ce şi-a aşezat un rost bun la Facultatea de Teologie din Capitală, va putea să plinească toate nădejdile legate de activitatea sa ştiinţifică ulterioară. Căci studiul Noului Testament la noi, astăzi, continuă a fi asemenea secerişului îmbelşugat al Evangheliei, care-şi aşteaptă secerătorii.

In studiul de faţă, prof. I. M. examinează problema originalităţii parabolelor Mântuitorului. Procedura adoptată în acest scop, e simplă şi justă.

După câteva pagini afectate generalităţilor de rigoare asupra genului de vorbire parabolic, agreat mai ales de seminţiile orientale — evreii inclusiv — în toate anotimpurile istoriei lor, autorul procedează la confruntarea câtorva parabole ale Mântuitorului cu produsele similare ale genului din literatura budistă şi din literatura talmudică.

Rostul acestui studiu critic de exegeză comparată? Să răpună prejudecăţile unei anumite aripi a criticei negative, care proclamă dependenţa parabolelor evanghelice de cele budiste şi de cele talmudice. Asemănarea dintre ele există. Ea este, însă aproximativă. De aceea, de-o dependenţă care ar fi defavorabilă Mântuitorului, nu se poate vorbi. Considerente de ordin *calitativ* (ale Mântuitorului sunt incontestabil superioare din orice punct de vedere le-ai judeca), şi de ordin *cronologic* (cele evanghelice sunt anterioare celorlalte), dărâmă din capul locului prezumţiile raţionaliste.

Studiul prof. I. M. n'ar fi avut decât de câştigat dacă în paginile de'nceput, autorul ar fi făcut o menţiune comparativă despre parabolă şi fabulă, arătându-ne de ce Mântuitorul agreează primul gen de vorbire figurată, ignorându-l cu totul pe celălalt. Răspunsul îl putea găsi fie la L. Cl. Fillion (Vie de N. S. Jésus-Christ, tom. II, ed. 20, Paris 1929 p. 357—358), pe care-l citează de repetate ori, fie în Comentarul la Mateiu al Păr. Prof. Dr. V. Gheorghiu, înaintaşul său la catedra dela Suceava, pe care avea astfel prilejul să-l citeze. Menţiunea de care vorbiam, era la locul ei într'un studiu ca acesta şi

era instructivă. Parabola este o istorisire fictivă, dar verosimilă. Semănătorul b. o. există realmente. Fictivă e și fabula, dar ea este neverosimilă. N'ai să afli, în lume, lupi și miei dialogând, ori boi cu viței. Fabula, luând în considerare scopul ei educativ, este o minciună inocentă. Mântuitorul a evitat inocența acestei maniere de vorbire, pentru că ea uzează de minciuni. Ce admirabilă desminț re evanghelică pentru fățarnicii robiți de înțelepciunea decadentă a dictonului: „Scopul scuză mijloacele" — care n'are loc în economia vieții adevăratei Biserici a lui Hristos!

Senin, temeinic și bine articulat, studiul prof. I. M. face servicii prețioase specialiștilor, preoțimii și studenților teologi. Pentru intelectualii noștri mireni, cari vor avea norocul să ajungă la el, va fi prilej de clarificare într'o chestiune nelipsită de însemnătate.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

*

Gheorghe N. Sterpu: CONTRIBUȚIUNI LA METODOLOGIA MISIUNILOR ORTODOXE. București, Tipografia Cărților bisericești 1945, p. 23.

In domeniul unei discipline teologice atât de tinere cum este aceea a îndrumărilor misionare, căreia urmările răsboiului recent i-au creiat perspective atât de ample, orice contribuție este deosebit de binevenită. De aceea, apariția lucrării cu titlul de mai sus (ca nr. 3 al Bibliotecii Seminarului de Indrumări misionare și Sectologie de pe lângă Facultatea de Teologie din București) ne-a pricinuit o plăcută surpriză.

După câteva considerațiuni asupra diferențierilor structurale ale Ortodoxiei și ale Romano-Catolicismului, autorul face o scurtă schiță istorică a activității misionare rom.-catolice până în pragul veacului al 19-lea. Preocupat fiind de prezentarea mai detailată a activității misionare rom.-cat. din veacurile 19 și 20, dsa înfățișează mai întâiu factorii cari au promovat înflorirea misiunii în acel timp, pentru a sublinia apoi elementele noui cari au îmbogățit mijloacele de acțiune ale misiunii moderne și a încheia prima parte a studiului cu informațiuni asupra stadiului și rezultatelor misiunilor rom.-cat. în anul 1930.

Intrucât scopul principal al întreprinderii sale este *stabilirea unor principii fundamentale de metodologie a misiunilor ortodoxe*, autorul desprinde — în partea a doua a lucrării sale — câteva învățături folositoare pentru misiunile ortodoxe, relevând totodată părțile slabe ale misiunilor rom.-cat. și indicând câteva elemente noui pe cari Ortodoxia e bine să le pună în acțiune.

Dintre interesantele propuneri și sugestii pe cari le face autorul, subliniem ca deosebit de nimerite pe cele cu privire la monahism ca ca factor misionar. Cât privește entuziasta preconizare a unei frumoase întreprinderi ortodoxe române pe tărâmul misiunii externe, o împărtășim cu toată inima, alături de următoarea observație: Urmările recentului răsboiu impun în primul rând *cea mai intensă activare*

a misiunii interne, care are menirea să reînsdrăvenească şi să facă viguros dinamică Biserica Neamului. Abia cu o astare Biserică putem porni la misiune externă, al cărei obiectiv e definit de urmările recentului răsboiu altfel decât îl concepe autorul nostru.

In orice caz, prin informaţiile şi prin îndrumările pe cari le aduce, studiul dlui Gh. N. Sterpu *este o preţioasă contribuţie în problema pe care o abordează.* Preot Dr. CORNELIU SÂRBU

Dr. *Ioachim Crăciun,* profesor la Universitatea din Cluj: CATECHISMUL ROMÂNESC DIN 1544 URMAT DE CELELALTE CATECHISME ROMÂNO-LUTERANE BÂRSEANU, STURDZAN ŞI MARŢIAN. „Bibliotheca Bibliologica" nr. 19. Sibiu—Cluj, Tip. Cartea Românească 1945—1946, p. 168.

Inainte cu 400 de ani a fost tipărită în Transilvania prima incunabulă în limba română: *Catechismul Românesc* (Sibiu, Iulie 1544). Din nefericire, ediţia întâia a acestei tipărituri epocale nu mai există. O avem însă în ediţia a doua, revăzută şi adăugită, apărută la Braşov, în 1559.

Pentru comemorarea după cuviinţă a evenimentului, dl profesor univ. I. C. a pregătit un studiu critic care reprezintă fără îndoială ultimul cuvânt al ştiinţei în această chestiune. Incă în primele rânduri ale acestui studiu, autorul precizează că renumitul Catechism românesc din 1544 „este cea dintâi tipăritură în limba *naţională* în tot Sud-estul european. Ea apăruse cu şase ani înaintea primei tipărituri *ungureşti* din Transilvania şi Ungaria, publicată la 1550 în tipografia săsească a lui Gaspar Heltai, la Cluj" (p. 1).

Dar dl prof. I. C. nu s'a mărginit la cele 26 pagini acoperite de amintitul studiu comemorativ, ci a procedat la *reconstituirea* Catechismului din 1544 (p. 33—38), şi la reproducerea în facsimil, cu transcriere, a celorlalte trei catechisme româno-luterane: *Bârseanu* (tipărit în 1559 de diaconul Coresi, la Braşov, şi descoperit în 1921 de Andrei Bârseanu), *Sturdzan* (tipărit în 1879 de B. P. Haşdeu, după manuscrisul Popii Grigorie din Măhaciu dela 1607, descoperit de Dimitrie A. Sturdza) şi *Marţian* (tipărit în 1924 de Al. Rosetti, după un manuscris din prima jumătate a veacului 17, descoperit de Iulian Marţian).

Reconstituirea Catechismului din 1544 este precedată de-o amplă „Predoslovie la cele patru Catechisme", redactată de dl prof. I. C. în evocatorul graiu al vremurilor acelora de 'nceput.

Un rezumat în limba franceză încheie lucrarea.

O muncă încordată de cercetător pasionat, stăruitor, pedant şi familiarizat cu istovitoarele operaţii de descifrare a problemelor dificile, este aşternută în aceste pagini dense de ştiinţă. Caracterul festiv, evocator al lucrării îndulceşte asimilarea erudiţiei concentrată între scoarţele cărţii. Dl prof. I. C. reprezintă, pentru noi, tipul îm-

plinit al savantului de laborator. Nu se mulțumește cu lucruri făcute de jumătate, sau pe apucate. O carte ieșită din creerul dsale, din preocupările științifice asidui cari îl muncesc de-o viață întreagă, impune prin ținuta academică a fondului, ca și prin (— lucru rarisim la noi —) ireproșabila ei prezentare tehnică. Când a isprăvit autorul, intră în funcțiune corectorul și colaboratorul culegătorului tipograf. Cele mai neînsemnate detalii de execuție grafică sunt indicate și supraveghiate de dsa. „Bibliotheca Bibliologica", pe care a înființat-o și o diriguește dl prof. I. C., este în această privință un model care, la noi, *trebue* să facă școală. Iar cartea de față — *culminația* pieselor componente ale acestei biblioteci. Ochiul oricărui priceputor o va răsfoi uimit; sau, cel puțin, pe deplin mulțumit.

E rândul specialiștilor să-i facă onorurile cuvenite. Iar al dascălilor de istorie literară, să-i valorifice cuprinsul select în îndeletnicirile lor profesionale. Dr. GRIGORIE T. MARCU

Ion Biberi: INTRODUCERE LA STUDIUL EREDITĂȚII. București, Fundația Regele Mihai I 1946, p. 220.

E o carte bună. Scrisă clar și concis, cuprinde rezultatele la cari a ajuns până azi știința geneticii. Autorul se orientează cu siguranță printre problemele complexe ale eredității și știe să le prezinte într'un mod accesibil marelui public. E o carte scrisă de un om de știință, nu de un neofit. Aceasta se vede și din lipsa dogmatismului scientist: autorul își dă seama de limitele științei și mărturisește răspicat că încă suntem departe de rezolvarea tuturor enigmelor (p. 147). Știința geneticei e abia la început.

Nu vrem să oferim un rezumat al cărții. Relevăm numai câteva elemente ce ar interesa și pe alții. S. ex. organismul — în concepția biologiei contimporane — „nu este un agregat de celule, ci un întreg funcțional, în care ... celula nu are semnificație biologică decât în măsura în care participă la totalitatea organismului, căreia îi e subordonată" (p. 19, 75). In problema eredității, autorul susține teoria cromozomică. Dar ultimele unități, cari constitue „substratul material al eredității, așa zișii „atomi ereditari" sunt „genii"-le, așezate într'o anumită ordine înlăuntrul cromozomilor. „Ei alcătuesc adevărate centre dinamice, cu mare potențial de viață, transmițând în lungul generațiilor capacitățile structurale și funcționale ale ființei, ca și aptitudinile ei reacționale la mediu" (p. 70). Ei alcătuesc „zestrea ereditară a individului". Există un număr determinat de cromozomi pentru fiecare specie. In om sunt 24. Aceștia transmit caracterele nealterate (după legile lui Mendel) dela o generație la alta. Știința geneticii face o distincție însemnată între genotip și fenotip. Genotipul este constituția ereditară invariabilă; fenotipul este „manifestarea individuală și aparentă", reieșită din interacțiunea eredității și mediului. La această deosebire se adaogă diferențierea dintre soma și plasma germinativă. Acestea sunt elemente separate: soma nu pro-

duce germenul, ci e locuința lui temporară. Soma e o apariție trecătoare, plasma germinativă însă este permanentă, fără a fi influințată de mediul extern sau soma. „Se înțelege astfel de ce numai genotipul este ereditar, în timp ce fenotipul, realizare strict individuală, nu se transmite în caracterele sale specifice" (p. 157). „Caracterele dobândite nu se moștenesc" (p. 159). Acest fapt, constatat în genetică, are consecințe de cea mai mare valoare.

Rămâne mutaționismul (De Vries), care pornește dela observarea unor salturi spontane în natură, datorite nu schimbărilor somatice, ci schimbărilor cromozomice, a căror cauzalitate n'a fost încă stabilită (p. 161). Dar nici acestea nu sunt în favoarea evoluționismului, pentru că mutațiile fiind „apărute la întâmplare ... de cele mai multe ori sunt păgubitoare" individului, sunt simple „anomalii". Pe de altă parte ele „se mențin la planurile de organizare ale spețelor de origină" (p. 201—202). Așadar nu pot explica trecerea dela o speță la alta, cum o pretinde evoluționismul. Problema evoluției „se află (deci), în prezent, într'un impas". 2. A doua consecință nu mai puțin importantă e din domeniul progresului uman. „Omenirea — zice autorul — nu se perfecționează cu timpul, ci rămâne egală cu sine, sub raport genotipic ... Perfecțiunea individuală și personalitatea nu sunt decât individuale, ele trebuind să fie reluate la fiecare nouă generație ... Dobândirile unui om, de ordin moral și intelectual... nu se moștenesc. *Civilizația, cultura, nu sunt transmisibile ereditar; ele sunt realități cari se cuceresc de fiecare generație și de fiecare individ în parte*" (p. 158). „Procesul umanizării este permanent și el trebue să fie reluat la fiecare copil. *O întrerupere a efortului și vigilenței de o singură generație poate întoarce omenirea la barbarie*" (p. 216). Sunt considerații cari grăesc dela sine, fără nici un comentar. Ele subliniază valoarea excepțională a unei educații sănătoase a generațiilor tinere, dacă nu vrem ca veacuri de cultură și civilizație să se prefacă în cenușă.

Este o carte de știință și viziune, o carte care merită să fie citită și meditată.

Diacon Dr. NICOLAE MLADIN

*

C. Săndulescu-Godeni: ILUMINISM ȘI MISTICISM LA FERICITUL AUGUSTIN. București, Cartea Românească 1944, 46 p.

Orice filosofie are un nucleu, un miez central, în jurul căruia se urzește întreaga rețea de idei ce o susține. Sistemul de gândire al lui Augustin, prin excelență teologic, își are drept axă vertebrală ideia de Dumnezeu, care nefiind totdeauna în concordanță cu doctrina Bisericii ortodoxe i-a atras din partea acesteia calificativul de de fericit în loc de „sfânt", cum îl socotesc catolicii.

Autorul, într'o lucrare scurtă dar plină de miez, discută în cadrul filosofiei augustiniene problema iluminismului și a misticismului,

care a fost totdeauna cea mai desbătută lature a sistemului său de gândire.

Fireşte că Augustin porneşte dela existenţa lui Dumnezeu, însă în demonstraţia lui el se serveşte în mod precumpănitor de argumente psihologice. Existenţa Fiinţei supreme el o precizează printr'o teorie a ideilor care formează intelectul divin, teorie care are desigur asemănări cu a lui Platon, dar şi deosebiri fundamentale. Augustin introducând ideia creaţiei din nimic şi a personalităţii divine, în timp ce cosmogonia lui Timeu vorbeşte despre o orânduire a lumii, nu despre o creaţie a ei, teoria sa nu coincide nici cu triada filoniană şi platoniană care implică panteism şi fiinţe succesiv inferioare, pe când treimea augustiniană se defineşte prin teism şi egalitate de persoane.

La Augustin, isvorul adevăratei cunoştinţe îl reprezintă Dumnezeu, însă pentru a cunoaşte adevărurile eterne, acestea trebuesc a fi luminate de Dumnezeu, exact precum obiectele lumii sensibile, spre a fi cunoscute, au nevoie de lumina zilei. Deci Dumnezeu este isvorul luminii spirituale, după cum soarele este al celei corporale. Iluminaţia divină se exercită direct asupra omului. Iluminismul lui Augustin, care se deosebeşte de cel elin, are o coloratură evanghelică, fiind accesibil tuturor, Dumnezeu luminând pe oricine, pe când cel platonic şi neoplatonic are un caracter aristocratic, fiind rezervat numai filosofului.

In cadrul iluminaţiei, Augustin distinge lumina necreată a lui Dumnezeu de lumina creată a omului. Lumina necreată, care costitue intelectul activ divin proiectează, iar cea creiată, a intelectului uman pasiv, în care el discerne lucrurile sensibile şi suprasensibile, este proiectată.

Lumina creată sau intelectul pasiv uman se orientează către lumina necreiată sau intelectul activ divin în două moduri de cunoştinţă directă: contemplativă şi extazul, notele esenţiale ale misticismului.

Contemplaţia este viziunea supranaturală a ideilor eterne; graţie iluminaţiei divine, ea e o cunoştinţă în imagine, aci păstrându-se distanţa dintre om şi Dumnezeu, pe când extazul e viziunea în sine a Divinităţii, cunoaşterea reală, unde distanţa dintre om şi Dumnezeu se suprimă, aceştia contopindu-se, dar fără să se identifice ca substanţă.

Unii comentatori pretind că la Augustin cunoştinţa nu ne este oferită prin iluminaţia divină, ci o extragem noi înşine din materialul sensibil, este deci o abstracţie. Dl C. Săndulescu-Godeni respinge însă această părere întrucât, pentru Augustin, sensaţia nu se datoreşte corpului, cum am fi tentaţi să credem, ci sufletului, corpul nefiind decât un vestitor care anunţă sufletului ceea ce se petrece în lumea externă.

Bazaţi pe unele texte, unii autori au susţinut ineismul filosofiei augustiniene, concepţia pe care însă autorul o respinge, citând lucrări din a doua perioadă de activitate a lui Augustin, în care acesta

respinge teoria anamnezii, sâmburele ineismului. Augustin este un raționalist apriorist de tip platonic, dar această concepție el o încreștinează, unind iluminația cu grația divină. Această doctrină iluminată neglijează elementele ineiste, dar menține apriorismul sub forma lui metafizică. Dependența luminii create de cea necreată stabilește raportul dintre credință și rațiune, anticipând prin aceasta filosofia Evului Mediu.

Lucrarea dlui C. Săndulescu-Godeni reușește să lămurească cu succes problema iluminismului și misticismului augustinian, ea constituind o interesantă și documentată încercare filosofică în acest domeniu. Această filosofie, care deschide porțile către gândirea Evului Mediu, ar trebui reluată și de alți cercetători, spre a o face cât mai cunoscută în rândurile puținilor consumatori români de filosofie.

Dr. ȘT. ZISSULESCU

Septimia P. Gherman: ȘCOALA ȘAGUNIANĂ ȘCOALĂ A POPORULUI. „Problemele Vremii" nr. 12. Sibiu 1946, p. 24.

La propunerea păr. prof. Dr. Grigorie T. Marcu, dna profesoară de Pedagogie dela Școala Normală de fete „A. Șaguna" din Sibiu a cercetat cu atenție și cu priceperea specialistului opera școlară a Mitropolitului Șaguna, care a rezolvat în mod neîntrecut, încă înaintea noastră cu aproape un secol, *problema școalei poporului*, despre care se vorbește astăzi cu deosebită insistență. Fructul acestei cercetări este studiul de față, care a fost publicat în „Revista Teologică" nr. 3—4 (Martie—Aprilie) 1946. Văzând valoarea deosebită și interesul mare pe care l-a stârnit această lucrare, ea a fost extrasă în broșură și înglobată în biblioteca „Problemele Vremii".

Biserica ortodoxă este trupul tainic al Mântuitorului nostru Iisus Hristos care viază și lucrează și azi în lume, iar lucrarea aceasta a fost și rămâne potrivită pentru toată vremea. Doctrina ei, aplicată în viață, nu s'a învechit niciodată. Ea este actuală și acum, precum actuală a fost cu două mii de ani în urmă, când Invățătorul dumnezeesc al lumii a învățat — nu pe aristocrați, nu pe cei privilegiați de soarte — ci pe „cei ce zăceau în întunericul și în umbra morții", pe poporul obidit și exploatat de stăpâni fără conștiință. Biserica ortodoxă, prin înțelepții săi conducători, a fost cel dintâi și este cel mai valoros învățător și luminător al poporului românesc. Acest adevăr îl accentuiază în prefața broșurii de față păr. Grig. T. Marcu când zice: „școala confesională de tip ortodox, al cărei creator indiscutabil și organizator genial a fost pururea pomenitul Mitropolit Andreiu Șaguna, este adevărata școală a poporului". Iar vrednica și talentata profesoară Septimia Gherman, în broșura de față pune la dispoziția obștei o dovadă puternică pentru întărirea acestui adevăr.

Ca o albină harnică ce sboară neobosită din floare'n floare ca să-și adune materialul pentru mierea ce hrănește și îndulcește viața, profesoara școalei noastre normale, din isvoare bine alese, a cules cu

sârg dovezi puternice cari arată cu prisosinţă marea operă de luminare a poporului realizată de către Biserica ortodoxă şi ne aduce aminte tuturor că această Biserică, prin Mitropolitul Şaguna, nizuia „să deschidă porţile luminii unui popor însetat de învăţătură" şi le-a deschis pentru totdeauna.

Cu iscusinţa pedagogului înţelept, lucrând după un plan chibzuit, reuşeşte să pună în lumina vremii faptul de importanţă covârşitoare şi în zilele noastre că: „Prin tot ce a realizat — sporirea numărului de şcoli la sate, înzestrarea lui cu material didactic, mobilier, rechizite, cubajul sălilor de clasă, alcătuirea programei analitice şi a orarului, problema frecvenţei, problema controlului şcolar, cursurile de adulţi, conferinţele învăţătoreşti, pregătirea învăţătorilor, colaborarea factorilor educaţiei, fundamentarea acţiunii educative pe iubire şi încredere, într'un cuvânt *culturalizarea poporului* — el devine *organizatorul şcoalei poporale, temelia ei şi pedagogul tuturor*".

Citind cu luare aminte dispoziţiile şcolare ale Ierarhului providenţial, alese şi orânduite de autoare cu sistemul cerut într'o lucrare ştiinţifică, oricine ajunge la convingerea că: „Circulările şcolare ale Mitropolitului Andreiu Şaguna pot fi socotite azi adevărate tratate de Pedagogie, Didactică şi Metodică". Ba putem spune mai mult, că aceste „tratate de Pedagogie, Didactică şi Metodică" sunt de o actualitate surprinzătoare, precum conchide şi autoarea după ce a analizat cu luare aminte circularele şcolare ale Marelui Mitropolit. Această analizare minuţioasă a „problemelor mari de educaţie şi învăţământ" şagunian ne desvălue temeinica pregătire şi vasta orientare pedagogică a profesoarei Septimia P. Gherman care, privind prin pizma actualităţii uriaşa operă pedagogică a Mitropolitului Şaguna, ajunge la concluzia că „azi mai mult ca oricând, concepţiile Mitropolitului Şaguna în ceea ce priveşte şcoala sunt netăgăduit actuale. *Şcoala poporului* trebue să devină realitate; „ea *este imperativul categoric de azi şi de acum un veac*".

Reproducem în cele ce urmează câteva „probleme mari de educaţie şi învăţământ" interpretate de autoare pe paginile acestei broşuri. „*Indemnul la învăţătură*, cu formularea precisă a idealului educaţiei — „să se preschimbe în popor cultivat" pentru binele insului şi al neamului, este preludiul *personalităţii*, de care vorbim azi. Felul în care a înţeles *problema şcoalei:* grija de local, materialul didactic şi manuale, nu este întrecut de nici un capitol de *Didactică* modernă. In ce priveşte *susţinerea şcoalei*, fondul şi eforia le găsim şi astăzi în forma bugetului comitetelor şcolare şi, în unele locuri, a eforiilor".

Doamna profesoară Septimia P. Gherman în lucrarea sa a desgropat o comoară scumpă a Bisericii ortodoxe făcându-o folositoare poporului românesc aflător la o mare cotitură a cursului vremurilor. Văzând priceperea cu care „a făcut arătate" aceste valori neperitoare o îndemnăm cu tot dinadinsul să mai zăbovească şi să mai scormonească în acestă ţarină cu comori de mare preţ, pe cari scoţindu-le la lumina zilei va aduce daruri bine plăcute şi lui Dumnezeu şi poporului românesc.

Dr. NICOLAE TERCHILĂ

Pr. Dr. *Ilie Gheorghiță* prof. la Seminarul Veniamin: UN VEAC DELA MOARTEA MITROPOLITULUI VENIAMIN COSTACHE. Mânăstirea Neamțu, 1946, 272 p. + 32 clișee și 3 gravuri.

„Ce frumoasă, pioasă și înălțătoare a fost sărbătoarea Transilvănenilor dela Sibiu din anul 1908, când au comemorat un veac dela naşterea vrednicului Mitropolit Andrei Şaguna!... Cartea profesorului I. Lupaş, de peste 500 de pagini, scrisă cu acea ocazie, legată frumos şi împodobită cu chipul lui Şaguna, stă ca o mărturie neperitoare în toate bibliotecile noastre. Să rămână oare mai prejos Moldovenii când e vorba să-şi arate recunoştinţa lor faţă de Mitropolitul Veniamin Costache?" (p. 26). Iată unul din îndemnurile autorului la scrierea şi editarea cărţii sale festive. Mai sunt şi altele, ca ataşarea sa de şcoala căreia îi închină neobişnuit de bogata sa putere de muncă şi multiplele sale talente, pe al cărei ctitor îl omagiază. Mai e obligaţia talentului, după parabola talanţilor, autorul fiindu-ne cunoscut ca cel mai talentat dintre primii studenţi de după întâiul războiu mondial ai facultăţii teologice, iar ca directorul seminarului evacuat în actualul războiu în Banat şi-a câştigat şi acolo admiraţia cercurilor bisericeşti.

Ar fi fost păcat dacă greutăţile tipografice ar fi împiedecat apariţia acestei splendide cărţi omagiale, vrednică de renumele de literaţi al Moldovenilor şi de faima culturală a Seminarului Veniamin. Nu sunt paginile atât de multe, ca'n volumul festiv Şaguna, nici hârtia nu e atât de groasă şi de albă, nici litera atât de mare, dar este aceeaşi metodă ştiinţifică, aceeaşi limbă aleasă, acelaşi suflet şi graţie idealismului călugărilor tipografi, şi calităţile externe ale cărţii sunt peste aşteptare în vremurile de azi.

După un studiu de istorie mai nouă a Seminarului Veniaminian, publicat în Anuarul lui din 1941, autorul a ţinut — din însărcinarea consiliului profesoral — conferinţa comemorativă la 100 de ani dela demisia lui Veniamin (28-I-1842) în 30-I-1942: „Episoade din viaţa Mitropolitului Veniamin". O încheia cu promisiunea că peste 4 ani, când se va comemora moartea cetitorului, îi va aduce prinos mai bogat. Astfel, învingând enorme greutăţi (refugiul în Pesac, jud. Timiş-Tor., 15 Mai 1944—11 August 1945 a răvăşit biblioteca Seminarului, nearanjată nici în 1946) putu să ne dea în volumul bogat ilustrat (gravurile de fratele său, pictor, iar o parte din clişee copii de portrete de pictori celebri, foarte impresionant Veniamin pe catafalc) o biografie de 98 de pagini împărţită'n 10 capitole a marelui ierarh, utilizând critic toată bibliografia bogată a ei (mise pare ipercritică respingerea ca legendă e episodului cu furtul hainelor şi oprirea'n Volintineşti, p. 32, odată ce induce izvoare contemporane pentru el), aducând şi contribuţii noi (ex. p. 57: paraclisul Adormirii din mân. Neamţ, 1810; p. 61: explicarea încingerii lui Ipsilant, etc.), dar mai ales o expunere literară, poetică şi retorică, însufleţită de patriotism şi cu accente din strana bisericii.

Dela p. 98 înainte cartea cuprinde anexe documentare care servesc ca izvoare informative şi ca ilustrare a celor afirmate'n biografie: p. 99-225 treizecişidouă de prefeţe ale tipăriturilor lui Veniamin, care ne arată limba, stilul, preocupările, lecturile, concepţiile şi multe date din viaţa lui; p. 226-30 două pastorale despre datoriile preoţilor şi călugărilor, 230-2 discursul despre unirea Românilor 232-4 două elogii, 234-8 două demisii, 238-50 testamentul, 251 o epistolă, 252 bibliografia lui Veniamin, 267 inscripţii şi pomelnice. Indicele de nume şi materie lipseşte, numai lista clişeelor, tabla cuprinsului şi omagiul tipografilor încheie carte bogată şi edificatoare'n cuprins, plăcută la cetit şi la înfăţişare şi de folos ca izvor de cunoaştere a lui venimin şi a epocii lui.

Prot. Dr. ŞTFAN LUPŞA

Diacon Dr. *Al. I. Ciurea*, asistent la Facultatea teologică din Suceava; FIGURI DE IERARHI MOLDOVENI: IACOV STAMATI 1749—1803, teză de doctorat în teologie, Iaşi, 1945, XXVIII+257 p. cu 15 clişee şi 21 anexe documentare, majoritatea inedite, Lei 30.000.—

E a doua figură de ierarh moldovean, după mitropolitul *Leon Gheucă*, pe care ni l-a prezentat în anul 1942, într'o broşură de 48 pagini, care totuşi putea fi şi mai succintă şi lipsită de impreciziuni cronologice, ca data alegerii la Roman (p. 11 titlu) sau cea a plecării lui Obradovici la Lipsa (p. 17). Lucruri importante ca măsura contra grecismului în şcoli (p. 41) le atingea numai în treacăt (în Stamati dă completări), ipoteze mărunte le discuta pe larg (p. 27—37). Aceste mici imperfecţiuni nu-i scad totuşi biografiei Ghenea valoarea de monografie metodic, temeinic şi îngrijit scrisă.

In noua biografie de ierarh moldovean, a lui Iacob Stamati, urmată în vol. pe 1946 al „Candelei" şi de a lui Veniamin Costachi, tânărul profesor de istoria bisericii române dela universitatea din Iaşi şi-a dovedit măsura deplină a talentului său, dându-ne o carte perfectă, capodoperă de maiestru, care va rămâne în literatura noastră istorică alături de monografiile istoricilor noştri de frunte.

Ca model i-a servit teza de doctorat a profesorului său C. Tomescu despre Grigorie IV al Ungrovlahiei, pe care o ajunge în temeinicie, ca expunere însă se apropie mai mult de scrisul lui N. Dobrescu: explicit până la diluare.

Prin muncă „aproape zi de zi", începută din 1940, în arhivele şi bibliotecile din Bucureşti, Iaşi şi din alte părţi, autorul a reuşit să adune tot materialul în mare parte inedit, privitor la biografia marelui ierarh moldovean, dar de origine ardelean, cuprinzând în mare măsură şi istoria bisericii moldovene în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi'n primii trei ani ai secolului XIX. Studiile viitoare privitoare la această epocă a bisericii moldovene vor trebui să pornească dela cartea părintelui Ciurea, aşa cum în trecut porneau dela ale lui Melchisedec şi Erbiceanu.

Cartea cuprinde: tabla cuprinsului şi a clişeelor, prefaţa, lista alfabetică a izvoarelor (p. IX—XII şi a lucrărilor privitoare la subiect (XII—XXVI), cap. I, istoria şi critica lor (p. 1—25), II: Viaţa lui Iacov Stamati până la episcopat (—60) III: ca episcop de Huşi (—99), IV: ca mitropolit (—181) şi V: „Alte aspecte, întâmplări şi realizări şi realizări din viaţa mitropolitului Iacov St." (211), anexe (—240), concluzie (—244), indice şi erată.

Precum arată şi ultimul capitol, cronologia sufere prin gruparea prea detailată a materialului după izvoare şi probleme, nu după cursul consecutiv al evenimentelor. Şi'n capitolul III are un § final: „Alte întâmplări" (de fapt: Iacov şi războiul din 1788—92). Astfel vizita mamei mitropolitului, epizot trecut şi'n cărţile de şcoală, ajunge a fi penultimul § (10), înainte de cel despre moarte (11, corect 12), deşi pare mai probabil ca ea să fi avut loc la începutul arhipăstoriei mitropolitului.

Gruparea materialului în puzderia de §-e nici nu e totdeauna cea mai justă: Scrisoarea stareţului dela p. 178 putea fi grupată cu cele despre alegerea stareţilor, dela p. 176 şi cu alte ştiri despre mânăstiri (p. 182—3, 200—1). Atentatul din 27 III 1796 (de ce nu-i dă plata precisă?) fiind urmarea activităţii judecătoreşti a mitropolitului, putea fi încadrat în capitolul despre acea activitate, ca şi cărţile de blestem. Catalogul preoţilor Moldovei (p. 131; nu e greşeală? Wolf (1, 284) scrie *voievozilor!* n'are ce căuta între cărţile liturgice.

Unele completări ar fi fost binevenite: Lipsa donaţiilor în 1788 se putea motiva cu răsboiul şi refugierea (p. 73) La descrierea înfăţişării lui Iacov (p. 24—5) se putea remarca asemănarea cu Melchisedec, deosebirea fiind în expresia suferindă, fruntea lată cu riduri, privirea îngrijorată, gura dârză, faţa smeadă. Portretul dela Wolf îl arată mai grav, cel dela biserica Banu mai senin. Răscumpărarea prizonierilor turci şi scoaterea cu 15 pungi a firmanului sultanal pentru mitropolie pe baza ei (p. 96) şi dejucarea cu ajutorul lui a tentativei de înlăturare din scaun în 1796 (p. 208—10) trebuia să-i inspire autorului deducţia că Iacov avea geniu politic cum puţini ierarhi au avut până la Şaguna.

De corectat: p. 63: 1766, 99: activ, 160: 1791, 168: hore, 172: 1795, 180: săruta cu fruntea, 207: 2 săpt., 208: 7000. Voturile monahale şi codul Lupu se puteau cita şi româneşte (p. 57, 191).

Am dori ca pentru aniversarea de 200 de ani a naşterii (24-VI 1749) acestui ierarh dat Moldovei de Gledinul ardelean, autorul să ne dea o biografie populară a lui, în genul cultivat de părintele profesor N. M. Popescu, cu mai puţine §-e şi cu urmarea cât mai cronologică a desvoltării vieţii şi activităţii lui.

Prot. Dr. ŞTEFAN LUPŞA

Marina Lupaş-Vlasiu: ASPECTE DIN ISTORIA TRANSILVANIEI. Cu o prefaţă de prof. I. Moga. („Biblioteca istorică Astra" nr. 3). Sibiu, Tipografia „Dacia Traiană" S. A. 1945, p. 328+ număroase hărţi şi ilustraţii.

Despre cartea de faţă a dnei M. L.-V., doctor în Litere şi membră a Corpului didactic al Universităţii Daciei Superioare, nu se poate scrie decât aşa cum se citeşte: cu simpatie şi cu recunoştinţă.

O sinteză a istoriei Transilvaniei, cu specială privire la epicele revărsări ale dorului de dreptate şi libertate, împărtăşit şi afirmat statornic de masele populare, este fără îndoială o intreprindere dificilă. Ea necesită, din partea celui ce se aşterne s'o scrie, un echipament ştiinţific covârşitor, spirit de pătrundere la rădăcinile evenimentelor, ascuţime critică şi talent de povestitor iscusit. Pentru că în intenţiunea secţiei istorice a „Astrei", care a editat-o, această lucrare era destinată unui cerc de cititori mult mai larg decât acela al specialiştilor.

Dna M. L.-V. a isbutit să întocmească o istorie a Transilvaniei la'ndemâna tuturor, o istorie fidelă amănuntului preţios pe care istoriografia oficială, de inspiraţie şi tip feudal, l-a neglijat statornic, în beneficiul ei şi'n paguba adevărului istoric. Dr. GRIGORIE T. MARCU

Ioan Fruma: HORIA. Procesul şi martiriul său. Sibiu, Editura „Dacia Traiană" S. A. 1947, p. 286.

O carte documentată, o carte osebit de frumos scrisă — aceasta este cea mai proaspătă lucrare a avocatului sibian dl Dr. Ioan Fruma. In paginile ei, Horia, luptătorul pentru dreptate şi libertate din Ardealul veacului 18, este evocat cu înţelegere şi cu dragoste de adevăr.

Adevărul istoric privitor la revoluţia lui Horia, nimeni nu l-a cercetat cu atâta temeinicie şi bogăţie de amănunte ca Nicolae Densuşianu. Dar rezultatele la cari a ajuns el, au fost întregite şi întrecute acum de studiul dlui Dr. Ioan Fruma. Dsa a descoperit şi pus la contribuţie mai multe documente inedite, de cea mai mare valoare. (Vezi-le menţionate la p. 20, nota 2). Alte documente — ca scrisoarea lui Horia către episcopul Ghedeon Nichitici, scrisoarea lui Crişan şi interogatoriile unor martori, deşi cunoscute de N. Densuşianu — n'au mai fost publicate până acum.

Studiul dlui I. F. este împărţit în patru secţiuni: *Urmărirea, Prinderea, Judecarea, Martiriul,* fiecare dintre acestea fiind alcătuită din mai multe compartimente prevăzute cu titluri adecvate şi cu câte un „motto".

Participarea preoţimii la revoluţia lui Horia, Cloşca şi Crişan, care a format şi până acum obiectul unor studii speciale, nu este ignorată în lucrarea de faţă. Atitudinea episcopului Ghedeon Nichitici faţă de această uriaşe răsmeriţă poporală, judecată prin prisma intereselor iobagilor a lăsat de dorit. In schimb, preoţii noştri, înfruntând absolut toate avertismentele date, şi-a făcut pe deplin da-

toria, stând alăturea de popor, încât dl I. F. poate să formuleze această dreaptă judecată de ansamblu: *„Răscoala n'a avut, în timpul cât a ținut, niciun apărător. Țăranii români erau sprijiniți doar de preoți, intelectualii noștri de atunci dela sate"* (p. 225).

Impresionantă prin promptitudinea, duritatea și amplitudinea ei este intervenția lui Jacques Pierre Brissot, fruntaș girondist din revoluția franceză, în favoarea lui Horia, pe lângă împăratul Iosif II.

Cartea dlui I. F. este o contribuție științifică demnă de atențiunea specialiștilor și o lectură ademenitoare pentru orice știutor de carte.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

CĂMINUL CULTURAL, excelenta revistă de cultură a poporului — editată de Fundația Regele Mihai I — închină caetul IV (Sept. 1946) Școlilor și cursurilor țărănești. Articole scrise de condeie competente lămuresc necesitatea, scopul, felul de organizare, rezultatele Școlilor țărănești. Ele au fost organizate în cadrul „Astrei", iar de Fundațiile regale mai ales în cadrul Căminelor culturale sătești sau județene. Școlile țărănești ale Fundației împlinesc 10 ani de existență: un deceniu de experiență și de roade îmbelșugate. Modelul de organizare au fost școlile superioare țărănești, prin care episcopul Grundtvig a revoluționat Danemarca. Natural, modelul a fost adaptat „nevoilor specifice ale satului și țăranului român" (p. 354). Principiul fundamental al școlilor țărănești e convingerea că „numai o cultură altoită pe nevoile firești ale săteanului, o cultură cu rădăcini adânci în natura sufletească și organică a țăranului, poate fi adevărata cultură care trebue satelor noastre" (p. 389). Vrednic de relevat — alături de metoda accentuat practică de predare — este caracterul integral al acestei culturi: școlile țărănești nu oferă cunoștințe unilaterale, ci tind la formarea personalității în toate aspectele ei. De aceea ele cuprind: cultura sănătății, cultura muncii (gospodărie), cultura minții și cultura sufletului (morală și religie). Cursurile țărănești au o durată mai scurtă, dar școlile țărănești sunt organizate cu program special pe 2—3 ani. Ele se adresează în special tineretului între 18—25 ani.

Intre recenzii, Prof. C. Mih. Marinescu, entuziastul organizator al Căminelor Culturale și co-redactor al revistei, recenzează primele trei numere apărute la Sibiu în colecția „Chemări către tineret" (Tinerețe și inviere, Martirii Ortodoxiei, Tineretul și rugăciunea), dând expresie admirației deosebite pentru Sibiul ortodox, plămădit sub influința modelatoare și creatoare a I. P. Sf. Mitropolit Nicolae Bălan. Acțiunea Fundației Regele Mihai I în lumea satelor — așa cum o oglindește revista „Căminul Cultural" — merge pe linia unui progres organic, conform cu spiritul și nevoile țărănimii românești și cuprinde omul întreg, fără evidențierea unilaterală a unui aspect singular. Caracterul acesta tradițional și progresist, integral și practic, o apropie de lucrarea Bisericii în sânul poporului.

N. M.

CRONICĂ

† PROT. PROF. DR. ŞTEFAN POP. Duminecă 12 Ian. a. c. s'a săvârşit din viaţă, la Caransebeş, protoiereul Dr. Ştefan Pop, fost profesor la Academia teologică de-acolo şi unul dintre cei mai vechi şi mai harnici colaboratori ai „Revistei Teologice".

Născut la 16 Martie 1866 în Dobreşti (jud. Severin), din familie preoţească unită, şi-a făcut studiile secundare la liceul din Beiuş, iar cele teologice la Budapesta (1884—1888), ca bursier al Fondului religionar catolic regnicolar. In 1900 a fost promovat doctor în Dreptul canonic al Facultăţii de Drept şi Ştiinţe de Stat dela Universitatea din Budapesta.

A fost hirotonit întru preot în 1891, iar în 1913 a fost hirotesit întru protoiereu, servind ca paroh unit în Iezvin (eparhia Lugojului) până în Maiu 1923, când a trecut la ortodocşi. Convertirea lui a fost gestul firesc al unui preot pe care frumoasa şi bogata sa ştiinţă de carte l-a ajutat să afle calea credinţei celei adevărate.

Orânduit preot în Recaş, un an mai târziu (1924) a fost chemat de episcopul Dr. Iosif Tr. Badescu, profesor la Academia teologică din Caransebeş, unde a servit la catedrele de Dogmatică, Apologetică, Istoria Bisericii universale şi — mai ales — Istoria Bisericii române, aceasta din urmă fiind ştiinţa sa preferată.

Autor al mai multor lucrări de valoare, „Revistei Teologice" i-a hărăzit — sub pseudonimul *Gruia* — o seamă de studii de istorie bisericească migăloase şi bine documentate.

In 1 Oct. 1937 a trecut la pensie.

Cei aproape zece ani cari i-au mai fost rânduiţi să-i trăiască, şi i-a petrecut lângă cărţile sale dragi.

Dumnezeu să-i aşeze sufletul în curţile Sale, iar pilda lui să fie urmată de toţi cei ce calcă alăturea de adevărul Bisericii celei *una!*

Dr. GRIGORIE T. MARCU

NOTE ŞI INFORMAŢII

VREMILE ce le străbatem, cu grijile traiului accentuate de lipsurile înmulţite în urma recoltei slabe ce am avut-o, de lecuirea rănilor lăsate de răsboiu, de hămeseala speculanţilor şi de atâtea alte neajunsuri, pretind preoţimii noastre o supremă încordare în îndeplinirea funcţiunii ei de tămăduitoare a suferinţelor sociale, prin cuvânt de îndemn necurmat la muncă asiduă, la încredere într'un viitor mai bun care nu poate fi departe şi peste tot prin aprinderea râvnei facerii de bine în sufletele tuturor credincioşilor.

Am străbătut şi alteori vămile neprielnice ale unor vremuri poate mai aspre decât cele de faţă. Cu încredere în Dumnezeu şi'n steaua neamului, cu hărnicie, ascultare şi cruţare, ne-a reuşit să trecem de fiecare dată dincolo de strâmtorări. Acestea, în istoria unui popor, sunt inevitabile. Iar pentru un neam muncitor şi cumpănit ca al nostru, este cu neputinţă ca ele să devină fatale. Nimeni nu vrea răul şi ruina propriului său popor. Acesta este un adevăr de care tot omul trebue să fie încredinţat şi pe care — mai ales — trebue să-l afirme prin comportarea sa de fiecare zi.

Oricât de absorbiţi ar fi preoţii noştri de îndatoririle pastoraţiei pe teren — îndatoriri înmulţite de greutăţile trecătoare ce nu ne apasă numai pe noi — ei nu trebue să dea uitării cartea.

In ciuda scumpetei crescânde care bântuie viaţa noastră economică, cartea — *în oricare din multiplele ei înfăţişeri tehnico-grafice — continuă să rămână cel mai ieftin „articol" de mare consum. Calcule comparative nu facem. Lăsăm cititorului această sarcină, dacă mai este nevoie s'o încerce. Noi cunoaştem, cu anticipaţie, rezultatele oricărei operaţiuni aritmetice de această specie.*

Vrem, însă, să semnalăm o prejudecată, frecventă în vremuri de strâmtorare economică. Unii oameni, când ajung în situaţia de-a opera — de nevoie — amputări în bugetul propriu, încep cu slova tipărită. Renunţă la ziare, la reviste de orientare profesională, la cărţi. Renunţă cu regret uneori, fiindcă nu pot altfel. De cele mai multe ori, renunţă la ele din nepricepere sau din uşurătate. Există atâtea alte „articole bugetare" cari pot fi sacrificate, sau micşorate, fără nicio pagubă; sau, în orice caz, cu pagubă mai mică decât aceea a renunţării la slova tipărită. Aceasta, reprezintă alimentul spiritual al fiecărui om, pâirea lui duhovnicească de toată ziua.

Pentru preot, care este chemat să se facă „tuturor toate", cu atât mai vârtos. Căci preotul, de

va mânca mai puţin, poate eventual să slăbească trupeşte; iar de nu citeşte regulat, e neîndoios că isteţimea pastorală i se dărăbureşte, iar duhul lui tânjeşte.

Vrem să fim reali. Alternativa aceasta nu se pune — sau se pune arareori — în cazul preotului de sat. Ori noi, cu el vorbim prin mijlocirea acestor şire, cari îi solicită frăţeşte atenţiunea, o clipă de răgaz şi oarecare bunăvoinţă pentru dreapta lor înţelegere. Căci lipsurile, la capitolul articolelor de primă necesitate, în vremuri ca acestea, rămân — orice s'ar spune — un costisitor „privilegiu" al citadinilor cu retribuţiuni fixe, fără alte surse de venit cinstit dobândit decât salarul. Departe de noi gândul de-a socoti că preoţii de sat se scaldă'n belşug. În orice caz, ghiarele crizei economice nu sfâşie cu atâta cruzime tihna traiului lor, cum se întâmplă acum cu orăşenii.

Şi fiindcă pomeniam mai sus de-o amară prejudecată, care se răsbună asupra slovei tipărite, cu toate neajunsurile ce rezultă din ea, să ne fie îngăduit a reproduce o întâmplare mai elocventă decât cea mai iscusită pledoarie.

O actriţă mai renumită prin averea ce-o moştenise dela părinţi decât prin aptitudinile sale scenice, stătea de vorbă cu prietena ei, cucoană din lumea mare:

— Ştii, dragă, mâine e onomastica bărbatului meu, şi's tare încurcată, că nu ştiu ce să-i fac cadou.

— Ia-i o cămaşe — răspunse prietena.

— Mai are cincizeci! — replică actriţa.

Şi dialogul continuă:

— Ia-i o cravată.

— Mai are o sută şi douăzeci!

— Ia-i o pereche de pantofi.

— Două duzini de încălţăminte stau orânduite, noui-nouţe, în garderoba lui.

— Atunci, ia-i o carte!

— Mai are una! — *încheie, oarecum iritată şi plictisită de lipsa de inventivitate a prietenei ei, actriţa în chestiune.*

*

Sperăm că am fost înţeleşi. Cartea e un hambar din care scoţi merinde duhovnicească o viaţă întreagă — şi tot mai rămâne şi pentru urmaşi.

Preotul, înaintea altor intelectuali, are permanentă trebuinţă *de luminile ei. Ea îl însufleţeşte, îl încurajează, îl orientează şi-l edifică, îl frăgezeşte şi primeneşte în toate compartimentele sale de activitate.*

Slova tipărită — fie aceasta foaie săptămânală, revistă, broşură sau carte masivă — când e scrisă pentru preot, **îl îndoctrinează.** *Să nu-i dispreţuim, deci, beneficiile incomparabile!*

Ţină acest îndemn frăţesc locul celei mai înflăcărate urări pe care am fi putut-o adresa abonaţilor şi sprijinitorilor revistei noastre, din prilejul păşirii în noul an 1947. Că alta mai de preţ decât ea, nu avem!

REDACŢIA

INTERNE

DOUĂSPREZECE biserici noui, sau renovate, a târnosit I. P. Sf. nostru Mitropolit Nicolae astă toamnă. Bilanţul acesta, îmbucurător din cale-afară, este menţionat, în treacăt, de pastorala pe care I. P. Sf. Sa a adresat-o clerului şi poporului, din prilejul sf. sărbători ale Naşterii Domnului, Anului nou şi Bobotezii.

La târnosirea unora dintre aceste sfinte lăcaşuri, au participat: Majestatea Sa Regele Mihai I (Timişoara), A. L. I. Arhiducesa Ileana şi Arhiducele Anton de Habsburg (Braşov-Schei), dl Prim-ministru Dr. Petru Groza (Timişoara şi Braşov-Schei) şi număroşi membri ai Guvernului (Timişoara).

*

NOUL rector al Academiei teologice „Andreiane" din Sibiu, P. C. Prot. Dr. Nicolae Neaga, a iniţiat programarea unui ciclu de conferinţe publice, care poartă titlul generic *Biserica şi viaţa*. Conferinţele vor avea loc în aula Academiei teologice „Andreiane", în fiecare Duminecă, după sf. Liturghie.

Transcriem aici subiectele lor, data la care vor avea loc, şi numele şi funcţiunea vorbitorilor:

1. 19 Ianuarie: „Profetul Ieremia în faţa vieţii", de Prot Dr. Nicolae Neaga, profesor de V. T. şi Limba ebraică, Rector.

2. 26 Ianuarie: „Filosofia antică pedagog spre Hristos", de Preot Dr. Nicolae Terchilă, profesor de Filosofia creştină şi Pedagogie.

3. 2 Februarie: „Tâlcul unei cariere vlădiceşti", de Prot. Dr. Ştefan Lupşa, profesor de Istoria bis. rom. şi Arta creştină.

4. 9 Februarie: „Un muncitor manual: Sf. Ap. Pavel", de Diacon Dr. Grigorie T. Marcu, profesor de Exegeza N. T. şi Ermineutica biblică.

5. 16 Februarie: „Valoarea omului", de Diacon Dr. Emilian Vasilescu, profesor de Teologia Fundamentală şi Sociologie.

6. 23 Februarie: „Prezenţa Bisericii în nevoile vremii", de Preot Dr. Teodor Bodogae, profesor de Istoria Bisericii universale şi Patrologie.

7. 2 Martie: „Familia creştină", de Diacon Dr. Nicolae Mladin, profesor de Mistică şi Morală.

8. 9 Martie: „Muzica element de înfrăţire a popoarelor", de Preot Gheorghe Şoima, conferenţiar de Muzică bisericească şi Ritual.

9. 16 Martie: „Misiunea actuală a femeii", de Preot Dr. Corneliu Sârbu, conferenţiar de Indrumări misionare şi Sectologie.

10. 23 Martie: „Probleme de educaţie", de Preot Dumitru Călugăr, conferenţiar de Omiletică şi Catihetică.

Iniţiativa aceasta este binevenită. Bătrâna noastră urbe nu putea să fie lipsită de beneficiile participării la luminile culturii pe care o difuzează unica şcoală de rang universitar adăpostită între zidurile ei.

Vom reveni cu amănunte.

*

ORFELINATUL arhidiecezan din Sibiu, instalat în confortabilul şi spaţiosul imobil din strada

Dealului nr. 9, continuă să rețină atențiunea tuturor oamenilor de bine — și mai cu osebire a preoțimii și a obștei dreptcredincioase din Arhiepiscopia Sibiului.

Instituția aceasta, creată, organizată și supraveghiată zi de zi de către I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului, se susține exclusiv din daniile benevole ale credincioșilor Bisericii noastre. Solicitați periodic de către Arhipăstorul nostru, care i-a încredințat de fiecare dată că daniile lor pentru orfanii ocrotiți de Biserică reprezintă cel mai bun plasament creștinesc, fiii duhovnicești ai Arhiepiscopiei Sibiului n'au pregetat să-și dea obolul, la diferite soroace ale anului, în numerar, alimente și articole de îmbrăcăminte. Increderea lor în buna chivernisire a acestor danii, este desăvârșită. Binefăcătorii au acces în Orfelinat oricând, unde se încredințează fără excepție că au călcat pragul unei instituții de model. Nu odată s'a întâmplat ca însuși I. P. Sf. Mitropolit Nicolae să poftească pe unii sau alții dintre acești fericiți dătători de bunăvoie, să-l însoțească la Orfelinat, să distribue ei înșiși ofrandele, să stea de vorbă cu copilașii ocrotiți acolo, să guste din hrana lor, să viziteze cu deamănuntul însoritul lor adăpost, să se roage cu ei în paraclisul lor. Nu mai pot uita mulțumirea ce se citea pe fețele unor ciobani din parohia D., cari veniseră la Reședința mitropolitană cu dăsagii doldora de alimente și cu câțiva miei, pentru orfani, după ce I. P. Sf. Sa, în puterea amiezii, i-a condus personal la Orfelinat. Am stat de vorbă cu ei. Făcuseră o experiență pe care n'ar fi putut-o bănui, când coborînd din munții cutreerați de turmele lor, au apucat drumul lung al Sibiului.

„Telegraful Român" încrestează la răboj, număr de număr, mersul acțiunii de înzestrare și ajutorare a Orfelinatului arhidiecezan, subliniind vredniciile credincioșilor și ale preoților cari s'au distins prin osebită râvnă, pe acest tărâm. Multe amănunte mișcătoare nu mai apucă, însă, să fie semnalate în rubrica permanentă rezervată acestui subiect. Iată una!

Intr'una din zile, mă plimbam prin fața Reședinței mitropolitane, în așteptarea sorocului începerii audiențelor de serviciu la I. P. Sf. Sa. In fața porții, oprește o căruță țărănească, din care a coborît o tânără în doliu. Se prezintă și-mi spune păsul ei. Era din parohia O.-S. Tatăl ei, om cu stare, murise cu câteva zile înainte. Ii făcuse rânduielile îndătinate de îngropăciune, inclusiv pomeana. Din aceasta, a rupt doi saci de colăcei, rumeni ca aurul, pentru orfanii noștri, despre cari auzise vorbindu-se la biserică. Secretarul arhiepiscopesc, la care am condus-o, a îndrumat-o la Orfelinat. Tânăra binefăcătoare era radioasă când a fost întrebată dacă dorește să împartă personal ofrandele. Era, aceasta, dorința cu care plecase de-acasă. Sfiiala o oprise să și-o exprime. Gestul prevenitor al slujitorului bisericesc îi hărăzise râvnita satisfacție.

Alta!

Pe afișele cari anunțau o serbare de Crăciun în folosul orfa-

nilor, maestrul tipograf T. C. avusese norocoasa inspirație să reproducă, în colțurile de sus, două clișee, cari înfățișează un grup de orfani, în uniformele lor albe de vară, și clădirea Orfelinatului. Un colonel, care avea de soluționat oarecari chestiuni la Mitropolie, a văzut arborat unul dintre aceste afișe la secretariatul arhiepiscopesc. L-a privit cu mult interes. Nu-i venia să creadă că Arhiepiscopia noastră susține o astfel de instituție. A cerut o seamă de relații suplimentare. Secretarul consistorial i le-a dat pe loc. Și atunci, colonelul a oferit Lei 50.000, dar pentru Orfelinat, din leafa lui, care ca orice leafă funcționărească, în scumpetea de-acum, trebue să fie derizorie.

Câte alte gesturi de dărnicie creștinească, pe potriva acestora, scapă atențiunii noastre. Să slujească de îndemn tuturor celor ce au putința să facă așișderea!

⁂

ȘCOALA primară de Aplicație de pe lângă Școala normală de fete „A. Șaguna", al cărei excepțional nivel didactic și educativ vădește valoarea superioară a școalei de tip confesional ortodox, se bucură constant de cele mai călduroase aprecieri atât din partea părinților copiilor cari o frecventează, cât și din partea organelor de control ale învățământului religios și laic. Dirigută de dna profesoară de Pedagogie Septimia P. Gherman, a cărei capacitate și conștiință profesională întrec orice așteptări, școala aceasta participă constant și metodic la acțiunea de ajutorare a orfanilor ocrotiți de Arhiepiscopia noastră, dintre cari câțiva sunt elevii ei.

Serbarea de Crăciun, programată pe data de 14 Dec. 1946 la teatrul municipal din Sibiu, a fost pusă la cale în scopul amintit. Am admirat și de astă dată, în executarea unei feerice scenete de Crăciun, a corurilor, recitărilor și a audițiilor de instrumente de coarde (pian și vioară), aptitudinile remarcabile ale școlarilor, râvna isbutită a institutoarelor celor patru clase (dnele Elena Mărginean, Elena Iacob, Florica Ștefănescu și dra Ana Simian, secondate de dra învăț. Silvia Cisteian și de un grup de eleve normaliste), și peste tot spiritul rectiliniu în care a fost întocmit și interpretat programul.

Din venitul realizat, *un milion* Lei a fost depus la fondul Orfelinatului. Era darul — al câtălea? — copilașilor dela Aplicație pentru instituția în chestiune, căci colegilor lor de clasă, dela Orfelinat, au avut grije să le procure, în cursul anului, ghiozdane și material didactic, neuitând să împartă cu ei nici pungulițele cu bunătăți aduse de sf. Nicolae și de Moș-Crăciun.

Aproape tot atâția bani, după o consfătuire cu părinții școlarilor, au servit la înzestrarea elevilor săraci ai școalei cu număroase articole de îmbrăcăminte (procurate la prețuri scăzute, prin bunăvoința unuia din acești părinți).

Sunt fapte cari valorează cât împlinirea poruncii evanghelice a milostivirii fără preget.

⁂

PRIMUL grup din întâiul lot de copii moldoveni repartizaţi pentru iernat în judeţul Sibiu, după un minuţios examen medical la Spitalul public şi după echiparea lor cu îmbrăcămintea minimală de către filiala locală a Crucii Roşii, a fost pornit la începutul lui Decemvrie 1946 înspre fruntaşa comună Săcel. Armata a pus la dispoziţie o maşină pentru deplasare, iar dnele V. I. şi P. M., din partea filialiei Societăţii ortodoxe naţionale a femeilor române, s'au însărcinat cu însoţirea copiilor la destinaţie şi cu perfectarea formelor de plasare a lor în familiile de gospodari, cari s'au oferit din vreme să le poarte de grije.

Deşi, dintr'o eroare, sosirea grupului de copii moldoveni n'a fost anunţată în prealabil, cum s'ar fi căzut, Săcelenii, în frunte cu şefii autorităţilor comunale, i-au întâmpinat cu o dragoste care-i cinsteşte. Operaţia plasării a mers strună. S'au găsit numaidecât ocrotitori şi pentru copiii supranumerari (dela Sibiu au fost trimişi mai mulţi decât se oferise Săcelul, iniţial, să ocrotească). Preotul nostru G. C., tânăr căsătorit, cu doi copii, a mai luat şi-un prunc moldovean.

In drum spre Săcel, o fetiţă din grup zgriburea în hăiniţa ei prea subţirică pentru ca să-i poată proteja trupşorul plăpând. Dna V. I., fără să stea pe gânduri, şi-a scos vesta de lână şi i-a pus-o pe umeri. La Primărie, după ce şi-a găsit ocrotitorul, fetiţa merge aţă la dna V. I., îi mulţumeşte şi vrea să-i înapoieze haina care-i ţinuse de cald.

— Ţi-o las ţie, dragă! — i-a răspuns amintita doamnă.

O scenă despre care gazetele noastre provinciale n'au făcut nici cea mai sumară menţiune. Am prins-o şi noi dintr'o predică rostită, scurtă vreme după aceea, în Catedrala mitropolitană din Sibiu. Vorbitorul n'a pomenit nume. Gestul doamnei respective şi recunoştinţa fetiţei moldovence erau prea elocvente ca să nu fie valorificate *evanghelic*, în toată puterea cuvântului.

⊕

HARRY este numele la care răspunde un copilaş de vreo cinci ani, curăţel, potolit şi cu obrăjorii rumeni. Un nume de împrumut, fabricat de iubirea paternă a celui ce ţine acum locul tatălui său, şi de drăgăstoasa purtare de grije a mamei lui adoptive.

Pe U. P. îl cunosc din copilărie. Acum, e slujbaş cu răspunderi de seamă la Prefectura judeţului Sibiu. Se căsătorise înainte cu câţiva ani. Soţia lui e profesoară secundară. N'au copii. Aşa ştiam eu.

In cursul unei plimbări, pe'nserate, cândva după Bobotează, îl întâlnesc pe U. P. pe stradă, purtând de mână pe băieţaşul descris mai sus. Soţia mea a deschis vorba. Ninsoarea cădea lin din înalturi, cu sclipiri de diamant, în vreme ce U. P. depăna domol trista poveste a băieţaşului, învăluindu-l în privirea de dragoste care n'o afli decât în ochii părinţilor.

Harry e moldovean. Tatăl lui a căzut pe câmpul de luptă.

Mama, bolnavă de meningită în spitalul din Huşi. Sora cea mai mare veghiază la căpătâiul ei. Un frăţior al lui e ocrotit de-o familie de gospodari din Avrig. Alţii doi, căci sunt cinci de toţi, împrăştiaţi cine ştie unde.

Atâta ştie Harry. Şi mai ştie că la soţii U. P. a găsit de toate. Numai măicuţa lui să se facă sănătoasă, să vină la el, că o aşteaptă.

Dar măicuţa lui nu va mai putea să vină. La'nceputul lunii Decemvrie, şi-a dat obştescul sfârşit, pe pat de spital, sbicind cu colţul năframei lacrimile sfâşietorului ei dor de copiii plecaţi în lume după pâine, după adăpost, după noroc.

De dincolo de moarte, din curţile casei Domnului, unde sufletul ei sbuciumat îşi va fi aflat, în sfârşit, alinare, măicuţa moldoveană poate privi împăcată la micul ei Haralambie, rămas, oficial, proprietar al numelui pe care i-l hărăzise ea. Pentru că Harry, „de va fi cuminte", o să fie înfiiat de soţii amintiţi.

Când ne desvăluia intenţia sa, U. P. avea în graiu accente de hotărîre.

U. P. e fiu de preot. Tatăl lui a răposat întru Domnul ca deţinător al celei mai înalte funcţiuni bisericeşti de care se poate învrednici un preot de mir, după ce ani dearândul a crescut patru băieţi şi-o fată, rămaşi prea de vreme fără mamă. Cel mai mare dintre ei e prietenul meu U. P. Il văd şi acum, nevăzut, purtând de mână, prin pulberea de fulgi albi a unei înserări de Ianuarie, pe micul Harry, copilaşul moldovean care va înţelege odată, când va fi mărişor, că Dumnezeu i-a dăruit un tată şi o mamă înainte de-aşi fi pierdut amândoi părinţii după trup.

Povestea lui Harry este povestea atâtor alţi copii moldoveni, loviţi cu cruzime de aripa neagră a unui destin ingrat. Mulţi dintre aceşti copii aşteaptă încă, rupţi de foame şi de frig, să-i ajungă norocul unui adăpost, chiar dacă n'o fi atât de îndestulitor şi de cald ca cuibuşul pe care soţii U. P. l-au gătit în sufletele şi'n casa lor obrajilor rumeni ai micului Harry.

GR. T. M.

EXTERNE

IN zona americană din Germania funcţionează 21 şcoli de teologie, din care 14 sunt catolice, cu 1833 auditori şi 7 lutherane, cu 739 auditori.

IN Londra s'a vândut cu 4200 dolari un exemplar din Biblia apărută în 1663 în Cambridge Mass.

CONSILIUL mondial al bisericilor şi-a strămutat cartierul în localitatea Dobossey-Celigny, la 17 km. depărtare de Geneva, unde a deschis un institut ecumenic pe seama celor ce doresc să activeze pe teren misionar, social şi filantropic.

Institutul ecumenic a primit un dar de un milion de dolari dela J. D. Rockefeller jun. din New-York.

Cursurile s'au început în Oct. a. c. sub supravegherea Pr. Nils Ehrenstrom.

Consiliul ecumenic pregăteşte ţinerea unei conferinţe în 1948 cu subiectul: *Ordinea divină şi disordinea umană.*

S'au luat în studiu probleme economice, sociale şi politice de azi şi formarea unei concepţii de viaţă în armonie cu revelaţia divină. Arh. † T.

CATEDRALA cu hramul Invierii şi al sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel din Moscova, în care s'a săvârşit la timpul său alegerea întru patriarh a I. P. Sf. Alexei, dispune de un cor care a impresionat profund pe membrii delegaţiei Bisericii noastre, cu prilejul vizitei făcute astă toamnă în URSS.

IN lipsa P. Sf. Episcop Policarp Moruşca, Episcopia artodoxă română din USA (America) este condusă, cu titlul de vicar, de către P. C. Sa Păr. Simion Mihălţian, ajutat de Consiliul eparhial.

PREOTUL Vasile Haţegan, parohul bisericii sf. Dumitru (St. Romanian Orthodox Church) din New-York, nu este amintit acum pentru întâia dată în coloanele revistei noastre, căreia i-a fost colaborator ocazional pe vremea când (1937) îşi făcea studiile la Academia teologică „Andreiană".

Inapoiat în patria sa adoptivă, n'a uitat cu niei un prilej de patria părinţilor săi. Anii de răsboiu, cu opreliştile lor ştiute, au întrerupt complect orice legături între fraţii de acelaşi sânge şi de aceeaşi credinţă.

Preotul Vasile Haţegan, tânăr, entuziast şi bine pregătit, ca adevărat preot al Bisericii lui Hristos şi cetăţean loial al USA, s'a dedicat în acest răstimp operei de mobilizare a conştiinţelor ortodoxe româneşti de peste ocean în lupta împotriva hitlerismului. Foarte mulţi Români emigraţi în America au intrat în forţele armate ale USA, unii dintre ei deţinând înalte grade ofiţereşti. Ei aveau nevoie de-o asistenţă duhovnicească. Preotul Vasile Haţegan n'a pregetat să le-o ofere, cu tragere de inimă şi cu pricepere. Cartea de rugăciuni pentru creştinii ortodocşi răsăriteni *(Prayer Book for Eastern Orthodox Christians)*, din care am primit recent un exemplar, e mărturie. Tipărită în 1944, cu aprobarea şi binecuvântarea mitropolitului Antonie Bashir, arhiepiscop al Arhiepiscopiei ortodoxe siriene antiohiene a New-York-ului şi a întregei Americi de Nord, ea a fost întocmită de părintele Petru H. Horton-Billard, cancelar al amintitei arhidieceze şi de păr. Vasile Haţegan. Traducerea şi editarea ei le-a făcut arhipresbiterul Mihai G. H. Gelsinger, doctor în filosofie, profesor de limbile greacă şi latină la Universitatea din Buffalo.

Cartea cuprinde, în partea introductivă, o precuvântare, un cuvânt către toţi creştinii ortodocşi cari servesc în forţele armate ale USA şi o privire generală asupra bisericilor răsăritene, cu scurte consideraţiuni asupra istoriei,doctrinei şi organizaţiunii lor. Cele nouă porunci ale bisericii ortodoxe răsăritene încheie partea introductivă.

In corpul cărţii, rugăciuni pregătitoare pentru sf. spovedanie şi sf. împărtăşanie, rugăciuni pentru diferite trebuinţe, sf. Liturghie şi extrase din sfintele slujbe bisericeşti, tâlcuirea Rugăciunii domneşti şi Micul Catehism.

Cartea este ilustrată cu reproduceri din pictorii români Anastasie Demian şi Gheorghe Russu.

REV. Allan Roch, fost deservent al bisericii anglicane din Bagdad, iar acum pastor auxiliar al catedralei din Johannesburg, este o fire originală, ca mai toţi compatrioţii săi. A străbătut Europa, dela Dieppe la Constantinopol, şi Africa, dela Johannesburg şi până la Cairo... pe bicicletă, cu o viteză de 25 km. pe oră. Pe drumurile Africei s'a întâlnit cu un leu, care nu l-a atacat. El se temea, aşa spune, să nu dea de bivoli sălbatici, cărora le duce groaza.

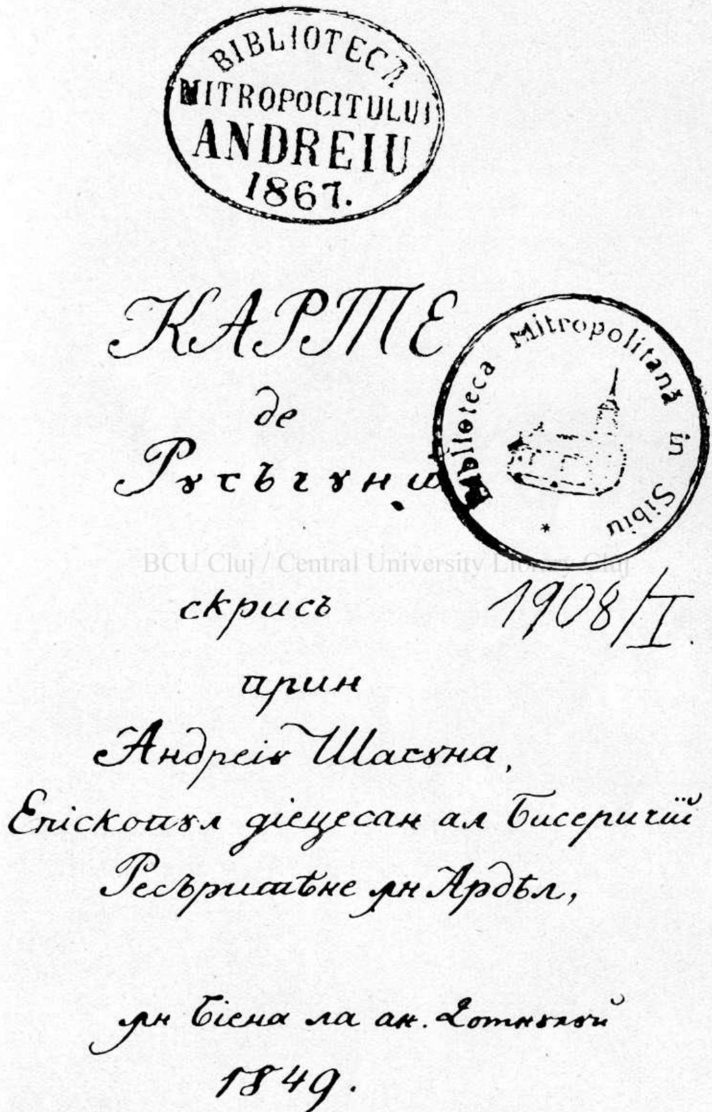
TREIZECIŞIŞASE de creştini au intrat în parlamentul japonez în urma alegerilor din Aprilie 1946. Majoritatea au fost aleşi pe listele de candidaţi de deputaţi ale partidului social-democrat. Dintre cele 30 deputate ale actualului parlament japonez, 5 sunt creştine.

RENUMITUL teolog dialectic Karl Barth este acum oaspele Universităţii din Bonn (Germania), pe care înainte de răsboiu a trebuit s'o părăsească din pricina conflictelor sale cu regimul nazist.

SUB preşedinţia secretarului general al Consiliului ecumenic, Dr. W. A. Visser't Hooft, a avut loc la'nceputul lui Ianuarie a. c., în Bossey (lângă Geneva), o conferinţă de studii a mişcării ecumenice, cu tema generală: „Autoritatea şi importanţa soliei sociale şi politice a Bibliei pentru timpul prezent". Prof. Karl Barth din Basel (reformat) şi prof. Anders Nygren din Lund (luteran) au desbătut subiectul: „Biblia şi mărturia Bisericii astăzi". Profesorul Karl Barth a ajuns la concluzia că unitatea ecumenică a bisericilor şi a teologilor este o realitate sau o iluzie în măsura în care autoritatea Bibliei este recunoscută sau contestată.

LA Bucureşti s'a făcut în 13 Oct. 1946 inaugurarea celei de a doua biserici a evreilor creştini. Pastorul norvegian Magne Solheim a predicat cu acel prilej despre Hristos Regele păcii şi despre Sfântul Duh. El a asigurat pe ascultători că fraţii săi întru credinţă din Norvegia sunt decişi să intensifice această acţiune de încreştinare a evreilor.

GR. T. M.

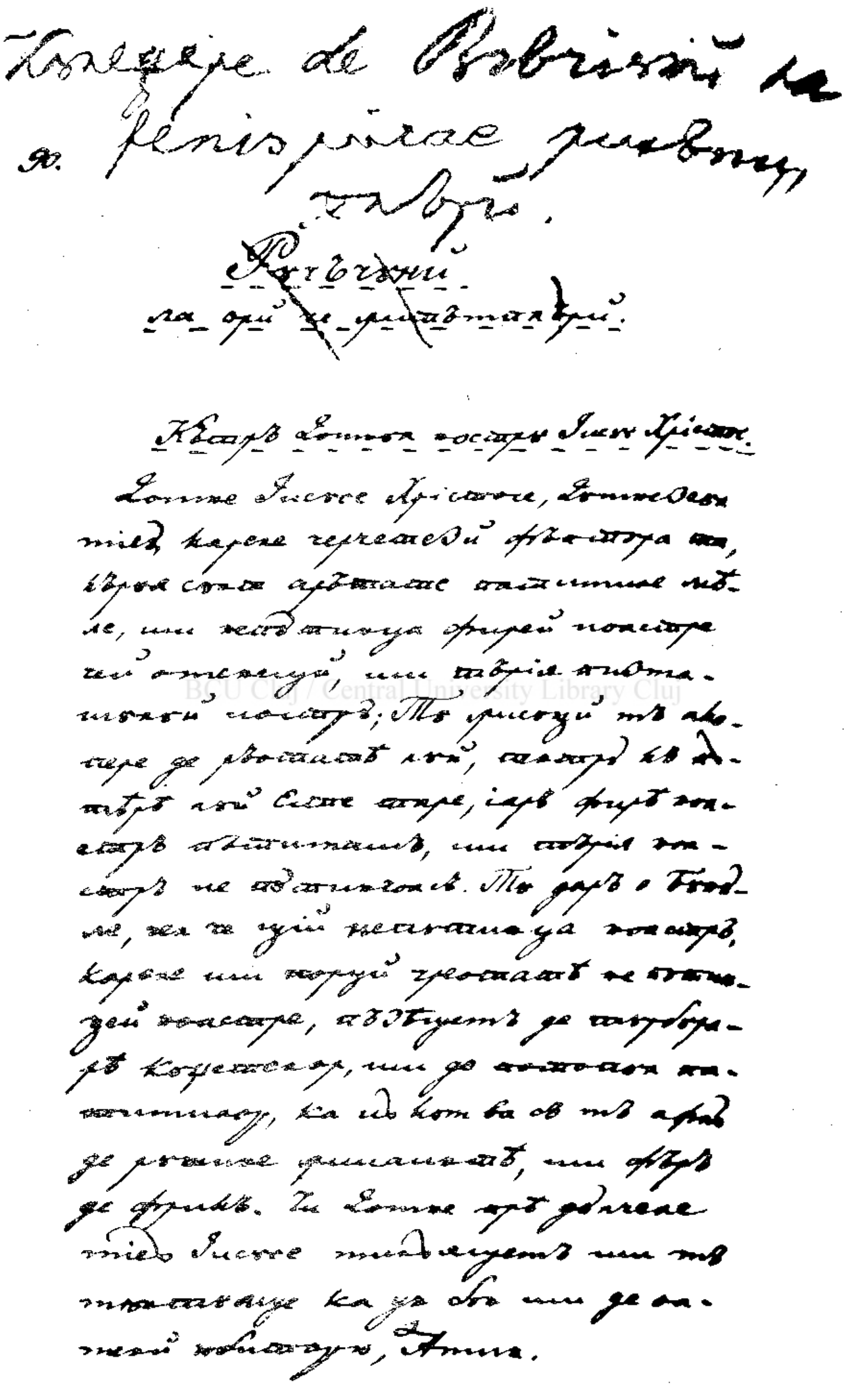

КАРТЕ
де
Рѹсѣгѹнѡ

скрисъ
прин
Андреіѹ Шагѹна,
Епіскопѹл дієцесан ал Бісеричії
Ресъритене ӂн Ардѣл,

ӂн Віена ла ан. Домнѹлѹї
1849.

Foaia de titulu a manuscrisului

Pagina 9-a din manuscris. Corectura în creon (sus) arată un scris mai grăbit al lui A. Şaguna

REVISTA TEOLOGICA

ORGAN PENTRU ŞTIINŢA ŞI VIAŢA BISERICEASCĂ ÎNTEMEIAT ÎN 1907

APARE LUNAR

SUB PATRONAJUL I. P. SF. MITROPOLIT NICOLAE AL ARDEALULUI

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA:

ACADEMIA TEOLOGICA „ANDREIANA", SIBIU, STR. MITROPOLIEI 24—28

ABONAMENTUL PE UN AN: 80.000 Lei

Pentru studenţii în Teologie: 60.000 Lei

Inscrisă în Registrul special al Tribunalului Sibiu sub nr. 1—1938
Autorizaţia Cenzurii Militare a Presei nr. 2417—1944

ÎN ACEST NUMĂR:

Ordinea articolelor e determinată numai de consideraţiuni tehnice

TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE